MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 3 SAYI: 11 EYLÜL-EKİM 1994
ÜCRETSİZDİR

Nüfus planlaması aslında neyi planlıyor?

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş ve Prof. Dr. Sabahattin Zaim ile nüfus meselesi üzerine...

Bilgi Bankacılığı

Fas-Tunus gezisi değerlendirmesi

YAYIN YÖNETMENİNDEN

NÜFUS ARTIŞI KİMLERİN PROBLEMİ?

Geçtiğimiz günlerde Mısır'ın başkenti Kahire'de yapılan Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı, nüfus konusunu gündemin en önemli maddelerinden biri haline getirdi. İktisaden gelişmiş Batılı ülkelerin kendi bünyelerinde nüfus artışını teşvik edip, başta halkı müslüman olan devletler olmak üzere fakir durumdaki ülkelere bunun aksi yönde baskı yaptıkları hepimizin malumudur. Biz de bu gerçeği göz önünde tutarak ÇERÇEVE'nin onbirinci sayısında Nüfus Meselesini etraflıca incelemeyi uygun gördük.

Bu konuda değerli hocalarımız Prof. Dr. Sebahattin Zaim ve Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın görüşlerini aldık. Geniş bir perspektifle konuyu ele alan hocalarımızın tesbitlerinin dosyamızın kalitesini ciddi biçimde arttırdığına inanıyoruz. Prof. Dr. Haşmet Başer de doğum kontrolu konusu ile çokuluslu ilaç şirketlerinin kârları arasındaki bağlantıya dikkat çeken kısa bir yazıyla dosyamıza katkıda bulunuyor. Savaş Zer-Efşan, Birleşmiş Milletler'in düzenlediği konferanstan hareketle Batılı zengin devletlerin nüfus konusuna bakışlarını yorumluyor. Bu arada ülkemizde nüfus artışını engellemeye yönelik çalışmalardan bazı önemli örnekler veriyor. Batılılar ve onların gelişme yolundaki ülkelerde bulunan temsilcilerinin sürekli gündemde tutmaya çalıştıkları "Nüfus Planlamasının", aslında neyi planladığının cevabını arayan yazıyı ilgi ile okuyacağınızı umuyoruz.

Son yıllarda araştırmalarını Orta Asya bölgesindeki Cumhuriyetler üzerinde yoğunlaştıran Fahri Solak, "Kazakistan'ın Demografik Yapısı" başlıklı çalışması ile nüfus dosyamıza farklı bir bakış açısı getiriyor.

Bilgi'nin güç haline dönüştüğü çağımızda Bilgi Bankacılığı'nın önemi de gün geçtikçe artıyor. Fatih Bilah Yülek'in bu konudaki makalesi ufuk açıcı bir özelliğe sahip.

ÇERÇEVE'nin bu sayısında Mustafa Büyükabacı'nın, şirket yönetiminde, faaliyet, hammadde ve yatırım giderlerinin finansmanında hangi kaynakların ne ölçüde kullanılacağı konusunda verilecek kararlara ışık tutucu mahiyette mukayeseli bir çalışmasını yayınlıyoruz. Prof. Dr. Ömer Dinçer "İktisadi Büyüme Düşüncesinden, Çevre Bilincine" başlıklı makalesiyle bu sayımıza katkıda bulunuyor.

Yrd. Doç. Dr. Osman Demir'in geçen sayıdan devam eden "Ekonomik Kriz ve Hatada Israr" başlıklı çalışmasından sonra Osmanlı Devleti'nde çeşitli şirket tiplerini ele alan Coşkun Çakır'in "Osmanlı Devleti'nde Şirketler" adlı yazısına yer veriyoruz. İktisat Tarihi'ne açtığımız bu pencerenin içinden Geçmişten Günümüze bölümündeki belgelerimize geçiyoruz. Fethi Gedikli arkadaşımız Galata Şeriyye sicillerinden derlediği belgelerde bu sefer, denizcilikle ilgili iktisadi mahiyetteki üç meseleyi gündeme getiriyor.

Bu sayımızda Erciyes Üniversitesi'nden gelen bir çalışmaya yer verdiğimiz için mutluluk duyuyoruz. "Ahilikten Günümüze İş Ahlakı Anlayışı" adlı makale ile Kayseri'den ÇERÇEVE'mize katılan Mahmut Özdevecioğlu'nun yazısını Üniversite-İşdünyası ilişkisinde yeni bir açılım olarak görüyor ve Türkiye'nin dört bir yanındaki üniversite hocalarımızın çalışmalarını değerlendirmeye hazır olduğumuzu bu vesile ile yinelemek istiyoruz.

Dr. Kemal Turan'ın kaleme aldığı "Hz. Muhammed (A.S)'in Eğitimciliği" adlı makalenin ardından Metin Külünk'ün Avrupa Topluluğu ülkelerinin Türkiye'ye çeşitli açılardan bakışlarını incelediği çalışmasını okuyabilirsiniz.

Yusuf Gedikli, Toplum bölümümüzde, arabesk müziği ele alan bir yazı ile dergimizin bu sayısında da bizlerle birlikte.

Son olarak görsel yönetmenimiz Salih Pulcu'ya da bir mesajımız var. Ümmetinin çokluğu ile övünen bir Peygamber'in bağlıları, kapak resmindeki şirin yavrunun yüzündeki çarpıları en kısa zamanda kaldıracaklardır, müsterih ol...

Selam ve muhabbetlerimle.

ERHAN ERKEN

çerçeve

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL: 3 SAYI: 11
EYLÜL- EKİM 1994

MÜSİAD adına sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. DR. Mustafa AYKAÇ,
Yard. Doç. Dr. Numan KURTULMUŞ

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
Elma Reklamcılık &İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

Dizgi
Birim

Baskı ve Cilt
Prestij Matbaacılık Ltd Şti.
0212.577 09 17 İstanbul

Bu dergi MÜSİAD Basım Yayın Tanıtım ve Katalog Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

Bursa
Hacı Yakup Mh. H. Yakup Sk. Ülker İş Hanı
No: 2/47 Fomara
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

21. yüzyıla girerken

BAŞKANDAN

Medeniyetler yarışı, tarihin belirli kesitlerinde lideri değişen bir maratondur.

Bu yarışın sonu kıyamet günü olacak. Yarışta herkesin farklı amaçları olabilir. Bazıları şan ve şöhret, bazıları kudret, bazıları hiç bitmeyeceğine inandıkları dünya hayatının daimi hakimi olma niyetindedirler. Her medeniyet kendi inanç ve felsefesi doğrultusunda hedef tespiti ve icraat yapmaktadır. Uzun yarışın bir dönemecinde bulunan bizler, Miladi üçüncü bine veya 21. yüzyıla girerken kendimizi nerede ve nasıl hissediyoruz? Bu yarışta mevcut durumumuzu nasıl değerlendiriyor ve nerede olmak istiyoruz? Zaaflarımız ve avantajlarımız nelerdir? Bizi engellemek hatta yok etmek isteyenler var mı? Hedefe hangi ekiple, nasıl bir çalışma metodu ile ulaşırız?

21. yüzyıla girerken bütün bu düşüncelerin iyi bir muhasebesini yapmak durumundayız. Kendi medeniyetini analiz eden ABD'deki Massachusetts Institute of Technology İşletme Okulu Dekanı Lester Thurow, hemen hemen tüm halkları iyi eğitilmiş olan Avrupa'nın 21. Yüzyılda hakim konumda olacağını iddia etmektedir. Thurow, üretimde ve ticarette dünya liderlerinden biri olan Almanya'nın yüksek bilim ve doğal kaynaklar bakımından dünyanın en büyük üreticilerinden biri olan eski Sovyetler Birliği bölgesi içindeki ülkelerin, çok üstün dizayn yetenekleri olan İtalya ve Fransa'nın ve verimli alanlara sermaye kaynaklarını aktarmada çok etkili dünyanın en büyük sermaye piyasasına sahip olan Londra'nın bulunduğu Avrupa kıtasının, 21. Yüzyıla damgasını vuracağını söylemektedir.

Bunun yanında, International Businessweek'in bir araştırmasına göre ise devlet eğitiminin kalitesi, orta eğitime gitme düzeyi ve iş yerinde eğitim gibi faktörlerin birleşimi itibariyle dünyada en vasıflı işgücüne sahip 20 ülke sıralamasında Avrupa'dan 11 ülkenin, Amerika kıtasından 2 ülkenin ve Asya'dan 5 ülkenin yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

Doğu- Batı bloklaşmasına dayalı soguk savaş düzeninin yıkılmasıyla dünyada hızlanan yeni bloklaşma sürecinde liderliğini kaybetmek istemeyen ABD'nin de Kanada ve Meksika'yı alarak kurdukları Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesini, güneyde yer alan diğer tüm ülkelerde genişletmek istedikleri açıkça zikredilmektedir.

ABD bir yandan da, Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerin biraraya gelerek, dünyanın en büyük bloğunu oluşturma girişimi içinde öncü bir konumda yer alamak istemektedir.

Burada önümüze kritik bir soru ortaya çıkmaktadır; Biz neredeyiz?

Ya medeniyetler yarışında bir medeniyete entegre olmuş bir topluluk olacağız, ya da geçmişte olduğu gibi parlak bir medeniyetin kurucusu önder bir toplum olacağız.

İslam inancını içine sindirmiş olan bir ülkenin evlatları mutlaka ikinci alternatifi oluşturmak için çalışmalıdır. **Türkiye'nin ana kucağı ve önderlik sahası İslam dünyasıdır.**

Burada çok önemli avantajlarımızı belirtmek isterim. En önemli avantajımız olan kainatı hâlk eden Yaradan'ın referansına, yukarıda belirttiğim ülkelerin ya da ülke gruplarının hiçbiri sahip değil. İstiklal şairimiz bu gerçeği şöyle ifade etmektedir:

" Kur'an'dan alarak ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı "

Medeniyet yarışındaki diğer avantajlarımız; dinamik ve genç nüfusumuz, insanımızın girişimciliği ve hızlı uyum yetenekleri, dünyanın dörtbir yanına dağılmış ama tekrar Türkiye'de toplamamız gereken iyi eğitimli beyin gücümüz, gelişen Asya ile gelişmiş Avrupa arasındaki coğrafi köprü konumumuz.

Bu mücadele zorludur, çalışma, sabır ve birlikberaberlik gerektirir. Eğer avantajlarımız iyi organize edebilir, yüksek-ahlak, yüksek teknoloji hedefine birlikte koşabilirsek, 21. yüzyıl ne Avrupa'nın ne Amerika'nın olacaktır, inşallah bizim yüzyılımız olacaktır.

EROL YARAR

"İSLAM EKONOMİSİNDE YÖNELİŞLER" SEMİNERİ

İstanbul'da 20-28 Ekim 1994 tarihleri arasında uluslarası bir seminer yapıldı. M.Ü. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü ile İslam Kalkınma Bankası-IRTI işbirliği ile yapılan "İslam Ekonomisinde Yönelişler" seminerine Afganistan, Arnavutluk, Bangladeş, Endonezya, İran, Kırgızistan, Malezya ve Türkiye'den bilim adamı ve yöneticiler katıldı. Değişik konularda 40'tan fazla bilim adamının tebliğci veya müzakereci olarak katkıda bulunduğu seminerde 12 ayrı tebliğ sunuldu ve müzakere edildi.

Seminerde tebliğ sunan bilim adamları ve tebliğ konuları şöyle:

1- **Dr. M. Najatullah Sıddıqi**
"İslam İktisat Teorisinin Gelişmesi"
2- **Dr. M. Umer Chapra**
"İslami Perspektifte Para ve Maliye Politikaları"
3- **Dr. Haşmet Başar**
"İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği"
4- **Dr. Mustafa Aykaç**
"İslam'da Çalışma İlişkileri"
5- **Dr. Sami Hassan Homoud**
"İslam Bankacılığının Teori ve Pratiği"
6- **Dr. Monzer Kahf**
"İslami Açıdan Kamu Sektörü"
7- **Dr. Monzer Kahf**
"Zekat Ekonomisi"
8- **Dr. M. Fahim Khan**
"İslam Bankacılığı"
9- **Dr. İ. Fahad Alghofaily**
"İslam Ülkelerinde İnsan Kaynaklarının Gelişimi"
10- **Dr. M. Fahim Khan**
"İslami Düzende Ekonomik Gelişme ve İstikrar"
11- **Dr. O. Nassiru Othman**
"İslam Ortak Pazarı"
12- **Dr. Adnan Büyükdeniz**
"İslami Sigorta"

Seminere ayrıca Oturum Başkanı veya müzakereci olarak Prof. Dr. Ö. Faruk Batırel, Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu, Prof. Dr. Ö. Ziya Cebeci, Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu, Prof. Dr. Sabri Orman, Prof. Dr. Nazım Ekren, Prof. Dr. A. Hayri Durmuş, Prof. Dr. Haluk Kabaalioğlu, Prof. Dr. Salih Tuğ, Doç. Dr. Yusuf Balcı katıldılar.

Seminer sonunda yayınlanan Sonuç Bildirisi'nde toplantıda İslam Ekonomisi sistemini çeşitli yönleri ile tartışıldığı belirtilerek, İslam ekonomisine akademik araştırmalarda ve üniversitelerde daha fazla ağırlık verilmesi gereği vurgulandı. Yine İslam ülkeleri arasında dayanışma, organizasyon ve ekonomik işbirliğine yönelik girişimlerin yoğunlaştırılması gerektiğine işaret edildi.

Sempozyuma katılan ilim adamları ziyaret programları çerçevesinde MÜSİAD Genel Merkezi'ni de ziyaret ederek akşam yemeğine katıldılar. Yemeğe MÜSİAD Genel Başkanı Erol Yarar, Genel Başkan Yardımcısı Şekip Avdagiç ve diğer ilgililer katıldılar. Yemekten sonra yapılan toplantıda MÜSİAD'ı tanıtıcı İngilizce sinevizyon gösterisi yapıldı ve Prof. Dr. Haşmet Başar, Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu, Erol Yarar birer konuşma yaptılar.

Sempozyumda sunulan tebliğle ve tartışmaların kitap olarak yayınlanacağı bildirildi.

AFS IKK94 FUARINA KATILDI

Ülkemizin flexible havalandırma boruları üretiminde önde gelen kuruluşu olan AFS Boru Sanayi A.Ş., 6-8 Ekim 1994 tarihinde Almanya'da düzenlenmiş olan IKK94 fuarında ülkemizi başarı ile temsil etmiştir. Bu yıl onbeşincisi düzenlenen ve 'International Trade Fair for Refrigerating and Air Conditioning' ticari adı ile anılan IKK94 fuarının, soğutma ve havalandırma konularında dünyanın en önde gelen fuarı olduğu bilinmektedir.

AFS, havalandırma, ısıtma, tozlu ve kirli havayı uzaklaştırma gibi yerlerde ve şohben, doğal gaz baca bağlantılarında çok amaçlı kullanılabilen değişik çaplarda alüminyum ve paslanmaz flexible boru imalatı yapmaktadır. Kuruluşundan bu yana başarılı bir çalışma sergileyen AFS kısa sürede kurduğu güçlü dağtıım ağı ile yurtiçi talebini büyük ölçüde karşılayarak ithal mala olan talebi kısmıştır. Kullandığı kaliteli malzeme, özel boğum ve dikiş sistemi ile daha flexible ve daha sağlam bir ürün sunan AFS iç piyasada hak ettiği yere kısa sürede ulaşmıştır. Yurt içindeki bu başarısını yurt dışında da sergilemek amacı ile firma konusu ile ilgili uluslararası fuarların tamamına katılmak gayreti içersindedir. Bu amaçla AFS, IKK94 fuarına katılmış ve konusunda tanınmış firmaların yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır. Fuar sırasında yapılan ikili görüşmeler ve iyi hazırlanmış broşürle desteklenen tanıtım sonucunda, AFS'nin ürünleri ve kullanım yerleri hakkında ilgili firmaları en iyi şekilde aydınlatma imkanı doğmuştur. Fuar süresince yüz yüze görüşmelerle sağlanan sıcak ilişkiler neticesinde yeni ihraç alanlarına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. AFS yapmakta olduğu ihracatının yanında, yeni ihraç alanları ile ülke ekonomisine olan katkısını daha da artırmayı hedeflemektedir.

İhracatın artırılmasında en etkili dağıtım ağlarını oluşturan 'Exclusive Agent' ve 'Sole Distributor'lük konusunda AFS'yi ülkesinde temsil etmek isteyen değişik ülkelere ait firmalardan yoğun taleb olmuştur.

AFS, İç ve dış fuarlarda edindiği tecrübenin, ürettiği kaliteli malın, müşteriye verdiği hizmetin, ve ülke ekonomisine sağladığı katkının haklı gururunu yaşamaktadır.

DOLAR'IN MARK'IN TURŞUSU KURULMAZ

Halkımızın Türk Bankası Sistemindeki Dolar ve Mark tasarrufları ne boyutta: Son rakkam 11.5 Milyon Dolar. 5 Ağustos 1994 tarihinde bankalardaki Türk Lirası mevduatın miktarı 492 trilyon lira, Dolar ve Mark olarak saklanan tasarrufların miktarı:452 Trilyon Lira.

Halkımız bankalardaki tasarruflarının yarısını Türk Lirası yarısını Dolar ve Mark olarak saklıyor demektir. (Yastık altındaki ceplerdeki, küplerdeki Dolar ve Mark bu rakkamların dışında). Şimdi bir noktada ha var...

Halk Dolar ve Mark satın alınca bunu uluslararası piyasalarda değerlendiremiyor da, acaba bankalar kasalarına mevduat olarak yatan Dolar ve Mark ile kendilerine ait Dolar ve Mark'ları uluslararası piyasalarda değerlendirebiliyor mu dersiniz? Maalesef hayır... Dolar ve Mark'ın turşusu kurulmaz ama, bir heves edip topladığımız Dolar ve Mark'ları **uluslararası piyasalarda değerlendirme becerisine henüz sahip olmadığımızdan maalesef** şu anda olmaması gerekeni oldurma durumundayız. "Turşu kuruyoruz".

Ali Rıza KARDÜZ
SABAH 1/9/1994.

Döviz Mevduat Hesapları (Milyon Dolar)

	Halk	Bankalararası	Toplam
31 Aralık 1993	**12.260**	**4.414**	**16.674**
28 Ocak 1994	11.911	5.679	17.661
28 Şubat 1994	**12.586**	**1.164**	**13.750**
8 Nisan 1994	11.021	2.293	13.314
31 Mayıs 1994	**10.949**	**928**	**11.877**
1 Temmuz 1994	11.177	1.663	12.840
5 Ağustos 1994	**11.545**	**2.089**	**13.634**

Halk'ın Döviz Mevduatı, "yurt içindeki vatandaşların bankalardaki tasarruflarıdır. Bankaların döviz hesapları, bankaların sahip oldukları dövizlerden bir başka bankada sakladıkları paradır.

TÜRK LİRASI MEVDUAT ARTIYOR. DÖVİZ MEVDUATINRA DEĞİŞİKLİK YOK.

Mevduattaki gelişmeleri gösteren rakamları yorumlarken bazı şeylere dikkat etmekte yarar var.

Örneğin, geçtiğimiz günlerde gazetelerde **"Döviz tevdiat hesapları yeniden** Türk Lirası **mevduatı geçti"** başlığı ile haberlere yayınlandı. Bu haberleri okuyanlar tabii olarak şunu anlayacak: **"-Halk tekrar Türk Lirası'ndan dolara döndü. Dolar ve mark alıp bankaya yatırıyor."**

Haber ile yetinmeyip rakamlara bakmaya kalkanlar, rakamları görünce, "-Tamam doğru düşünmüşüz" diyecekler...

Çünkü rakamlar şöyle:

Döviz ve TL Mevduattaki Gelişme
(Ay sonları itibariyle; trilyon TL)

	DTH	TL	DTH/TL (%)
1993			
- Haziran	159.0	196.3	81.0
- Temmuz	165.5	202.6	81.7
- Ağustos	180.7	205.9	87.8
- Eylül	202.5	205.1	98.7
- Ekim	216.7	215.2	100.7
- Kasım	231.5	222.1	104.2
- Aralık	253.0	251.2	100.7
1994			
- Ocak	312.8	249.3	125.5
- Şubat	308.4	252.6	122.1
- Mart	338.2	245.6	137.7
- Nisan	433.6	274.7	157.8
- Mayıs	404.7	327.8	123.5
- Haziran	402.9	401.9	100.4
- Temmuz	415.4	487.9	85.1
- 5 Ağustos	425.1	492.4	86.3
- 12 Ağustos	429.5	485.1.	88.6
- 19 Ağustos	439.1	479.2	91.6
- 26 Ağustos	462.4	475.3	97.3
- 2 Eylül	488.4	473.8	103.1

Rakamlar neyi gösteriyor? Yılbaşında döviz tevdiat hesaplarının (DTH) Türk Lirası mevduat karşısındaki büyüklüğü yüzde 125.5 iken, bubüyüklük 1994 Temmuz ayında yüzde 85'e kadar düşmüş, 2 Eylül'de yüzde 103.1 olmuş. Türk Lirası mevduatın üzerine çıkmış.

Ancak, bu toplamda tereddüt yaratan bir şey daha var:

- Ocak başında 249 trilyon lira olan TL mevduat eylül başında 473 trilyon liraya çıkmış. Yaklaşık yüzde 90 bir artış var... Acaba DTH'larındaki dolarlar ve marklar daha çok mu artmış. Bunun için DTH'daki dolar mevcuduna bakmakta yarar var.

Onun da tablosunu vereyim. Bu tablonun alt bölümüne bakınız. 24 Aralık 1993 tarihinde döviz hesaplarında 26.8 milyar dolar var. 2 Eylül'de bu rakam yüzde 5.1 gerilemiş, 25.4 milyar dolara düşmüş.

DTH'lerde toplam olarak geçen yıl sonu 19.7 milyar dolar varken bu da yüzde 14 gerileme ile 16.9 milyar dolara düşmüş. Büyük gerileme yurtiçinde oturanların bankalardaki döviz mevduat hesaplarında...

Yılbaşında hesaplarda 17.4 milyon dolar varken, yüzde 18.4 azalma ile, hesaplar 14.2 milyar dolara inmiş.

Genel bir değerlendirme yapalım.. . Aslında bu düşmelere rağmen gene de DTH'lerde önemli miktarda döviz birikimi var.

Fakat bir de düşme var... Düşmeye rağmen acaba DTH'lerindeki mevduat TL mevduatı nasıl geçiyor? Tek bir neden var: Döviz kurlarının değişimi...

Enflasyon ve faiz, döviz kurunun karşısında gene yenik düşmüş. Dövize güvenenler gene kârlı çıkmış da ondan..

Çünkü bakınız... Yukarıdaki tabloda toplam mevduat artışının bir yıllık dönem itibariyle yüzde 132 oranında fırladığı, yıllık tasarruf mevduatı artışının yüzde 144 olduğu görülüyor...

Bankalarda bir yılda TL tasarruf mevduatı yüzde 144 artıyor, buna karşılık DTH bir yılda yüzde 6.2 oranında geriliyor. Neticede kurlardaki değişim nedeniyle DTH'lerinin Türk Lirası karşılığı gene de TL mevduat toplamını aşıyor.

Tevfik GÜNGÖR
DÜNYA 28/9/94

ANKARA'DAKİ KOMEDİ VE MÜSİAD'IN İFLAS UYARISI

Dünkü gazetelerden birinde şöyle bir başlık vardı: **"Koalisyon hacıyatmaz gibi."** Koalisyon ortaklarının durumunu en güzel anlatan başlık buydu herhalde. Koalisyon ortağı partilerin önceki günkü grup toplantılarından televizyona yansıyan haber ve görüntüleri izleyen birisinin bu tür bir benzetme yapmaması mümkün değildi.
DYP grubundaki komedinin tek kahramanı, daha doğrusu primadonnası, her zamanki gibi Başbakan Çiller'di. Peygamber efendimizden alıntılar yaparak "birliği bozanları" uyaran Çiller, sorucevap makamındaki konuşmasıyla grubu silkeliyordu. Çiller kürsüde ani dönüşlerle vücut ağırlığını bir sağa bir sola vererek konuşurken salonun her iki yanındaki hayranlarının bakışlarını sırayla yakalıyor, "ya olacak ya olacak" edebiyatıyla alkışlarını topluyordu. Çiller ve "dava arkadaşları" gerekirse Meclis'te yatacak ama özelleştirmeyi mutlaka çıkartacaktı.
SHP grubundaki altı saatlik toplantı her halde basına kapalı olduğu için bu toplantıda olup bitenler ancak bazı görüntülerden ve anlatılanlardan izlenebiliyordu. **Anlaşıldığı kadarıyla, DYP grubunda "Tansu bacı ve hayranları" oyunu sahnelenirken SHP grubunda çok daha heyecan verici olan "Garip Murat ve hasımları" oyunu sergileniyor, sonunda Erdal İnönü araya girerek "babalar"ı devreye sokmadan kavganın yatışmasını sağlıyordu.**
Sonunda koalisyon ortaklarının anlaştığı ve ülkeyi nurlu ufuklara taşıyan koalisyonun sürdüğü ortaya çıkıyor, "hacıyatmaz oyunu"nun bir perdesi daha tamamlanmış oluyordu.
Ankara'da tam bir komedi oynanırken Müstakil İşadamları Derneği (MÜSİAD)ın dün İstanbul'da ortaya koyduğu tablo hayli dramatik. MÜSİAD'ın değerlendirmesine göre:
• Enflasyon yeniden artış eğilimine girecek ve 1995 yılında % 110 civarında gerçekleşecek;
• Kamu borçlanmasında faizler yeniden yükselecek;
• 1994 yılında karlar düşük kalacağı için 1995'de vergi gelirleri daha yavaş artacak;
• İç borç stoğu 1994 sonunda 675-700 trilyon lirayı, 1995'de en iyimser tahminle 1,150-1,190 trilyon lirayı bulacak.
• Yıllık iç ve dış borç faiz ödemeleri 1994 yılında 274 trilyon liraya, 1995'de ise 525 trilyon liraya ulaşacak.
MÜSİAD'ın daha sonraki yıllara doğru yaptığı projeksiyon ise devletin yalnızca borç faizi ödemelerinin 1998 yılında toplam vergi gelirlerini, 2000 yılında da toplam bütçe gelirlerini aşacağını gösteriyor. Bunun en iyimser tahmin olduğunu, daha kötümser bir tahminle faiz ödemelerinin tüm vergi gelirlerini yutması noktasına 1996'da bile gelinebileceğini belirten **MÜSİAD Başkanı Erol Yarar bunu "devletin bütçesinin ilan edilmemiş iflası"**, olarak niteliyor ve acil olarak önlem alınmasını istiyor.
Erol Yarar, bu iflası önlemek için iki ayaklı bir çözüm öneriyor. **Birinci ayak devletin kısmi monetizasyona giderek, yani para basarak borçlarını kısa sürede sıfırlaması ve faiz yükünden kurtulması. İkinci ayak ise kaynakların hızla sanayi yatırımlarına akması için sanayi yatırımlarına "çılgınca teşvikler" verilmesi.** Bu çözümün halen uygulanmakta olan "üç kağıt ekonomisi"nden üretken ekonomiye geçişi sağlayabiyeceğini ve iflası önleyebileceğini söylüyor MÜSİAD Başkanı.
Bu çözümün ilk başka enflasyonu patlatabileceğini belirten Erol Yarar'a, sermaye hareketlerinin liberalleşmiş olduğu bir ülkede kısmen monetizasyona gitlmenin bile nelere yol açabileceğini Türkiye'nin 1994 yılında yaşayarak gördüğünü hatırlatarak, monetazisyona dayalı bir çözümün tüm olası sonuçlarını hesaba katıp katmadıklarını sordum.
Cevabı ilginçti MÜSİAD Başkanı'nın. **Yarar, monetizasyonu kendi başına bir çözüm olarak görmediklerini, bu önlemi kapsamlı bir paketin parçası olarak önerdiklerini söyledi. Paketin diğer öğeleri şunlar olabilirdi Yarar'a göre:**
★ Ücret ve maaşların enflasyona endekslenmesi.
★ Basılan parayla devlet borçlarının tasfiyesi sürecinde piyasaya çıkacak paranın yüzde 50'sinigeri çekecek vergi düzenlemelerine gidilmesi.
★ Servet vergisi uygulamasıyla sanayi ve üretken sektörler dışında oluşan servetlerin vergilendirilmesi.
★ İç borçlanmanın anayasa ile sınırlandırılması.
★ Döviz fiyatının serbest bırakılması ve piyasada oluşan kurun kabul edilmesi.
★ Ülke dışına para transferlerinde 50 ya da 100 bin doları aşan meblağlar için beyan şartının getirilmesi.
★ Ülkeden para çıkışı olasılığına karşı, PTT'nin T'si gibi cazip KİT'lerin hisselerinin dövize endeksli hisse senedi olarak yurt dışındaki işçilerimize satılması ve bu yolla çıkan parayı telafi edecek bir kaynak girişinin sağlanması.
Çok tartışmaya olan bu paketi burada tartışmayacağım. Ancak MÜSİAD'ın önerilerini, **ekonomik düzenin işleyiş biçimine ve bu düzen içinde ayrıcalık kazanmış olan mali sermayeye karşı çıkışın ilginç bir örneği** olarak değerlendirebiliriz diye düşünüyorum.

Osman ULAGAY
13 Ekim MİLLİYET

İhmal edilmemesi gereken bir sektör: Bilgi Bankacılığı

FATİH BİLAL YÜLEK*

*M. Sc. Elektronik Mühendisi

"Almanya'da poliüretan üreten firmaların adresleri, telefonları, bilançoları, kredibilite raporları nedir?"

"Dünyada baskılı devre kart konusunda patent sahipleri ve patentler nelerdir?"

"Gözyakmayan şampuan formülü nedir?"

"Dünya'da telekomünikasyon sektöründeki özelleştirmeler konusunda hazırlanmış teknik raporlar hangileridir?"

İletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki yenilikler artık bu tür bilgilere birkaç dakika içinde ulaşmayı mümkün kılıyor. Elektronik bilgi bankaları vasıtası ile büronuz veya evinizdeki standart PC ile merkezlerdeki ana bilgisayarlara telefon ya da modem hatları üzerinden bağlanabilir ve bilgi bankalarından bilgi edinebilirsiniz.

"Stratejik Bilgi"nin Unsurları:

Ticari ve stratejik amaçla kullanılan bilginin üç önemli unsuru vardır. Hız, maliyet ve kalite. Kaliteden kasıt gerekli ölçüde detay ve güvenilirliktir. Bu üç unsurun üçünün de aynı anda bulunması hemen hemen imkansızdır. Yani, ucuz, hızlı ve kaliteli bir bilgi bulduğunuzu sanıyorsanız ya yanılıyorsunuz, ya da bu kez gerçekten şanslısınız. Ama şans riskini göze almaya ne kadar devam edebilirsiniz? Elektronik bilgi bankaları kaliteli ve hızlı bilgiyi sunmayı amaçlamaktadır. Buna karşılık bu hizmetin bedeli ilk bakışta yüksek görünmektedir. Ancak kazanılan zaman ve edinilen bilginin kalitesiyle karşılaştırıldığında ücret faktörü göz ardı edilecek bir noktaya gelmektedir.

Örnek olarak diyelim ki: Almanya'da hidrolik silindir lisansı satan şirketlerin listesini bulmak istiyorsunuz. Yapabileceğiniz şeylerden ilki ve belki de en kolayı Alman Ticaret Ateşeliği ile temas kurmaktır. Buradaki handikap ateşeliğin size ne kadar hızlı cevap verebileceğidir. Veya bu işlerle uğraşan bir müşavirlik şirketine gidebilirsiniz. Bu kez de o şirketin ne kadar ücret alacağını ve ellerindeki bilgilerin ne kadar doğru ve kapsamlı olduğu problemi vardır. Bilgi bankaları bu problemleri giderebiliyor.

Bir başka örnek olarak diyelim ki Tanzanya'dan bir şirkete önemli miktarda zeytinyağı ihraç edeceksiniz. Ancak önceden şirketin kredibilite raporu, cirosu, çalıştırdığı işçi sayısı gibi bilgiler almak istiyorsunuz. Bu kez, Tanzanya Büyükelçiliğinin size pek de yararı olamayacak. Tanzanya ile ilgili bilgi bulacağınız bir müşavirlik şirketi de yoktur. Bilgi bankasını bu durumda da rahatlıkla kullanabilirsiniz.

Kısaca bilgi bankaları bir çok senaryoda size hızlı ve güvenilir bilgi sağlayabilecektir. Peki maliyeti nedir? Örneğin yukarıdaki hidrolik silindir örneğindeki bilgileri deneyimli bir kullanıcı 15-20 dakikada rahatlıkla indirebilir ki (bir çok veritabanı kullanıldığı süre üzerinden ücretlendirmektedir) bu da yaklaşık 40-60 DM'a malolmaktadır.

Bilgi Bankalarının Sağladığı Avantajlar:

Bu kapsamda elektronik bilgi bankalarının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Sürat: En hızlı bilgi edinme yoludur.
2. Kalite: Bilgi satmayı meslek kabul etmiş firmalar tarafından hazırlanan raporların güvenilirliğine özel önem gösterilir.
3. Arşivleme: Bilgiler elektronik ortamda saklandığından gazete ve dergi arşivleme sorunu yoktur.
4. Arama kolaylığı: Aradığınız konu hakkında yayınlanmış makale, rapor veya analizi elektronik veri tabanlarından kolayca araştırma yapmanız için herhangi bir anahtar kelimeyi kullanabilirsiniz. Anahtar kelime kullanımı sayesinde bilgisayar hem çabuk, hem de kesin sonuç verecektir.
5. Geniş Araştırma yelpazesi: Yaptığınız araştırma çok değişik kaynaklardan incelenece-

ğinden elde edeceğiniz sonuçlar size çok geniş bir yelpazeden bilgiler sunacaktır.

Bilgi Bankaları türleri:

Bilgi Bankaları merkezleri kendilerini bir konuda ihtisaslaştırmışlardır. Bazıları ticari ve ekonomik konularda, bazıları bilimsel konularda, bazıları ise daha çok elektronik bülten servisi olarak çalışmaktadır.

Türkiye'de Bilgi Bankacılığı:

Bu konuyu iki başlık altında incelemek yararlı olacaktır. Birinci başlık Türkiye'den bu tür hizmet veren kuruluşlar, diğeri ise Türkiye'de kurulacak bilgi bankalarıdır.

A) Türkiye'de Bilgi Bankacılığı konusunda hizmet veren kuruluşlar

Başta izah edildiği gibi basit bir bilgisayar ve telefon hattıyla dünyanın herhangi bir yerindeki bilgi bankasına erişmeniz mümkündür. Bu nedenle Türkiye'den erişilebilecek bilgi bankalarında bir kısıtlama yoktur. Ayrıca, PTT'nin bilgisayar bağlantılarında kullanılmak üzere bütün dünyada uygulanan bir sistemi kurmuştur. Bu sistem sayesinde bilgisayarlar arasındaki iletişim çok daha ucuza malolmaktadır. Örneğin şu anda Almanya ile dakikası 600 TL'ye haberleşmek mümkündür.

Ancak bu konuda Türkiye'nin eksikliği genel anlamda bilgiye verilen önemden kaynaklanmaktadır. ABD'de bu tür bilgi bankalarının 1970'lerden beri halk tarafından kullanıldığı ve şu anda 1.5 milyon insanın bu tür bilgi bankalarına abone olduğu düşünülürse batıda bu konuya verilen önem anlaşılmış olur.

Türkiye'de ise daha emekleme devresinde olan bilgi bankacılığı konusunda hizmet veren kuruluşlar şunlardır:

a. Kamu:

1. YÖK ve TÜBİTAK dökümantasyon merkezleri: Bilimsel ve teknik alanda hizmet vermekte olan bu merkezler daha çok akademisyenler tarafından kullanılmaktadır. Bu merkezler yapılan talepler doğrultusunda makale ve literatür taraması yapmaktadır. Herkesin yararlanabileceği bu merkezler tanıtım eksikliği sebebiyle anıldığı gibi daha çok akademik personel tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca TÜBİTAK, Türkiye'de yayınlanan teknik dergi makalelerini bilgisayar ortamında arşivlemektedir. Haziran ayında kullanılmaya başlayan bu hizmet sayesinde Türkiye'deki birçok dergiyi takip etmek mümkündür.
2. KOSGEB ve TOBB dokümantasyon merkezleri: Avrupa Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Kuruluşları arasında düzenlenmiş olan Bilgi Bankası aracılığı ile şirketler bazında çöpçatanlık yapılmaktadır. Avrupa ülkelerinden gelen talep ve tekliflerin eşleştirilmesiyle bu tür şirketlerin ortaklık yapmaları sağlanmaktadır. Bu işlem için KOSGEB veya TOBB'a müracaat etmek gerekmektedir. Eşleştirme işleminin çok vakit alması ve bu işlemin ancak profesyonel elemanlar tarafından yapılıyor olmasından dolayı doğacak yanlış eşleştirmeler sistemin dezavantajlarıdır. Ayrıca bu bilgi bankalarının sahaları oldukça sınırlıdır (Küçük ve orta ölçekli işletmeler).

b. Özel

İrili ufaklı birçok bilgisayar firması yukarıda anlatıldığı şekilde uluslararası bilgi bankalarına abone olmuşlar ve buradan bilgi indirerek lokal bazda hizmet vermektedirler. Profesyonel olarak çalışan ve bilgi bankalarına abone yapmaya yetkisi olan tek yerli firma ise MÜSİAD üyesi olan FİDES'tir. Ancak, bu konuda çalışan uluslararası firmaların Türkiye'deki şubeleri de bulunmaktadır (Reuters, Dun & Bradstreet gibi.)

Ayrıca on-line olarak merkezi bilgisayara bağlanmadan hazır indirilmiş bilgileri satan firmalar da mevcuttur. Bunlar çok yüksek bilgi saklama kapasitesi olan CD-ROM pazarlamaktadır. CD-ROM'ların içeriği daha çok akademik personeli ilgilendirecek düzeydedir. Örneğin bir önceki ayda tıp alanında çıkan tüm makalelerin arşivlerine bu CD-ROM'lar vasıtası ile ulaşmak mümkündür.

FİDES: GENIOS Ekonomik ve Ticari Bilgi Bankalarının Türkiye temsilcisi olan Fides 2000'e yakın Bilgi Bankasına abone yapmaya yetkilidir. Bu bilgi bankaları arasında firma katalogları (adres, telefon, ürettiği ve satın aldığı maddeler), firma bilanço ve kredi raporları, gazete, dergi ve haber ajansları vardır. Bunlardan ana başlıklar halinde bazıları şunlardır:

1. Firma Katalogları ve kredi raporları: ABD,

Japon, Uzakdoğu, Alman ve diğer Avrupa ülkeleri firmalarını ister isimleriyle, ister üretimleri ile bulacak veri tabanları vardır.

2. Dergi ve gazete takibi: Arşivleme büyük avantaj sağlayan bu bilgi bankalarının içinde 1000'den fazla dergi ve gazetenin takibi yapılır. Yeni çıkan dergiler kısa süre içinde bazıları tam metin, bazıları ise özet olarak veri tabanlarına kaydedilir. Böylece kısa sürede istediğiniz bir konuda makale araştırması yapmak mümkündür.
3. Firma reklamları: Uluslararası bilgi bankası merkezlerine firmalar tarafından reklam vermek mümkündür. Aynı zamanda bütün aboneler bu bilgi bankasına girip verilen ilanları takip edebilir. Ayrıca, Alman dış ticareti geliştirme merkezince düzenlenmiş olan bilgi bankalarında, bu kuruluşa gelen talepler, yapılan ülke ve sektör analizlerini elektronik ortamda bulmak mümkündür.
4. Analiz ve raporlar: Belli başlı müşavirlik ve menkul kıymetler firmalarınca hazırlanan analiz ve raporlar elektronik ortama yüklenir. Buralarda bulabileceğiniz raporlardan edineceğiniz bilgiler şunlardır:

a. Stratejik planlama için endüstri trendlerini belirler,
b. Uluslararası rakiplerin, müşterilerin veya satıcıların finans durumunu inceler,
c. Dünyanın öbür ucundaki pazar imkanlarında haberdar eder,
d. Değişik ülkelerde sanayiye ve ürünlere uygulanan gümrük tarifeleri, çevre koruma kanunları, vergi ve kanunları açıklar.

B) Türkiye'de bilgi bankası oluşturma çalışmaları:

Bilgi Bankası kullanımında geri kalmamıza paralel olarak, Türkiye kaynaklı Bilgi Bankaları düzenlemede de geri durumda olduğumuz söylenebilir. Bunun başlıca sebebleri bu hizmetin genel anlamda tanınmaması ve bu konuda çalışan tüm kuruluşların bilgi toplamada karşılaştığı güçlüklerdir. Kamu kuruluşlarının bile bilgi toplayamaması veya eksik ve tutarsız bilgi toplaması bunun en güzel örneğidir. Halbuki, kamu kuruluşları arasında bile olsa bilgi alışverişini hızlandırmak için bilgi bankalarına geçilse, çok önemli bir basamak atlanmış olacaktır.

Mesela, Sanayi Bakanlığı, Vergi Daireleri, Odalar ve Sosyal Sigortalar Kurumunda ayrı ayrı firma bilgileri bulunmaktadır. Oysa sadece Vergi Dairelerindeki bilgiler nispeten güncel ve doğrudur. Bu sebeple bu kuruluşlar arasında bir ağ oluşturulduğu takdirde, mesela bir firmanın adres değişikliğini Vergi Dairesine bildirmesi, diğer bütün kuruluşların bundan haberdar olmasını sağlayacaktır.

Bilgi Bankası oluşturma çalışmalarını yine kamu ve özel sektör olarak ayırmak mümkündür. Kamu sektörünün her zamanki ağırlığı, özel sektörün ise finans ve bilgi toplamadaki eksiklikleri ciddi Türk Bilgi Bankalarının kurulmasını geciktirmektedir.

Elinde çok önemli bilgi tutan birçok kamu kuruluşu, bu bilgileri daha rahat dağıtmak ve gelir etmek için bilgisayar servisleri kurmayı planlamaktadır. Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır: Devlet İstatistik Enstitüsü, İhracatı Geliştirme Merkezi, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü ve TOBB. Ancak her kuruluş kendi bilgisayar sistemini kurmak istemesinden dolayı maliyetler artmakta ve sonuç olarak da hiç biri bu hizmetleri gerçekleştirememektedir.

Bu konuda özel teşebbüs kamudan önde olsa da bahsedilen sebeblerden ötürü fazla ilerleme kaydedememektedir. Örneğin, özel bir şirket resmi gazeteyi elektronik ortama aktarmakta ve bunu müşterilerine sunmaktadır.

Mevzuat Külliyatlarını uzun yıllardır basan Lebib Yalkın şirketi ise, tüm mevzuatı bilgisayara geçmiştir ve yeni kanunları anında ekleyerek arşivini güçlendirmektedir.

FİDES ise, yurt dışından gelen talepler doğrultusunda muhtelif iştigal sahalarında Türk Firmaları kataloglarını hazırlamaktadır. Yurt dışındaki birçok firma Türkiye hakkında bilgi temini isteklerini Bilgi Bankalarına iletmekte, Bilgi Bankaları ise Türkiye'de bu hizmeti talep edecek bir nokta olmadığından yakınmaktadırlar. Bu meyanda bilgi toplamaya başlamış olan FİDES, başlangıç olarak Türk Tekstil İhracatçıları Firmaları, Türkiye'nin ilk 500 firması ve İstanbul Borsasında işlem gören firmalar bilgi bankalarını kurmayı hedeflemektedir.

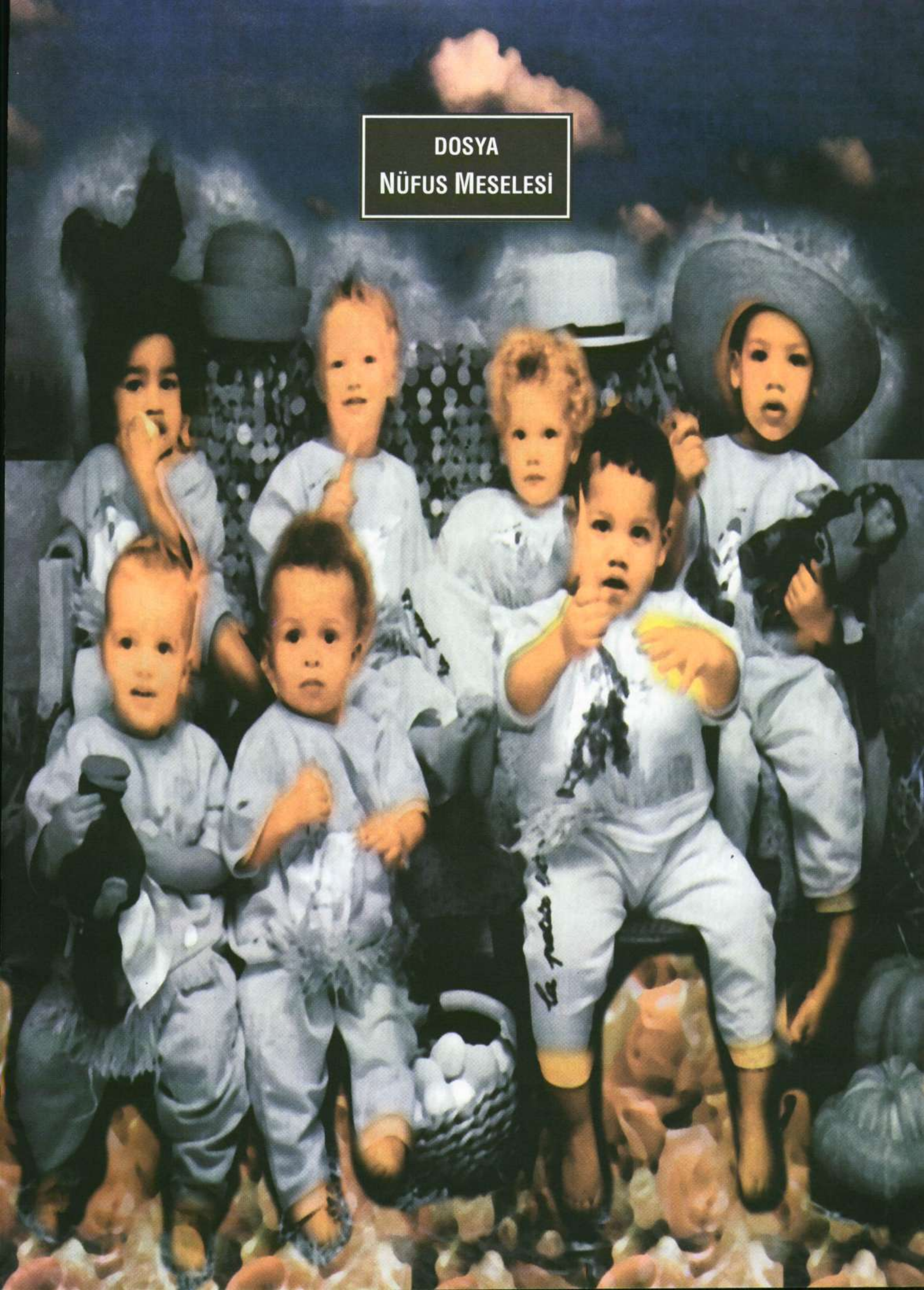
Bilgi Bankaları kullanma maliyeti:

İlk bakışta gözünüzü korkutacak rakamlar vermeden önce bir hatırlatmada bulunmakta fayda var. Bilgi Bankalarını kullanarak edineceğimiz bilginin maliyetini alternatif olarak aynı bilgiyi elde etme yolunun (ki varsa) maliyeti ile kıyaslamanız bu sistemin hiç de o kadar pahalı olmadığını gösterecektir.

Bilgi Bankalarında iki türlü fiyatlandırma sistemi vardır. Bilgi Bankalarına girdiğiniz andan başlayarak zaman ücreti işlemeye başlar. Yani istediğiniz araştırmayı yaparken geçirdiğiniz zamanın bir ücreti vardır. Araştırmanızın sonucu olarak merkezden kopyalayacağınız bilginin ise ayrıca ücretlendirmesi yapılır. Bilgi vermesi açısından Avrupa ve Uzakdoğu menşeli Bilgi Bankalarında dakika ücreti 2.50-3.00 DM, Amerikan Bilgi Bankalarında ise 1.50-2.00 DM'dir. Ancak, unutmamak gerekir ki ne yaptığını bilen bir araştırmacı için herhangi bir bilgiye ulaşmak en fazla 5-10 dakika almaktadır.

Bilginin ücreti için ise böyle bir rakam vermek hayli zordur, çünkü Bilgi Bankalarını kuranlar hangi bilginin ne kadar edeceğini çok iyi hesapladıklarından fiyatı ona göre belirlemektedirler. Örneğin, bir firma hakkında araştırma yaparken, onun imal ettikleri kısmını bedavaya verirken adı, adresi ve telefona 1.50 DM, bilançosuna ise 20.000 DM istemektedirler.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki; her ne kadar bilgi bankaları maliyetleri fazla gözükse de; iyi bir araştırmacı ön çalışma yaparak (ne arıyorum? araştırma kriterlerim ne? bunu nerede bulabilirim? sorularına bağlanmadan önce yarım saat ayırıp cevap vermesi gerekir) herhangi bir bilgiye kısa sürede ulaşabilir. Alternatif bilgi edinme yolu ile karşılaştırılınca da bu araştırmanın maliyeti göz ardı edilebilir.

DOSYA
NÜFUS MESELESİ

Nüfus planlaması aslında neyi planlıyor?

SAVAŞ ZER-EFŞAN

Geçtiğimiz ay içinde, Mısır'ın başkenti Kahire'de Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı düzenlendi. Konferansın adının da belirttiği gibi, Birleşmiş Milletler nüfus artışını doğrudan kalkınma ile ilgili görüyor. Aynı şekilde, adına 1992 yılında benzeri bir dünya zirvesi düzenlenmiş olan çevre konusu da kalkınmanın vazgeçilmez alanı haline getirilmiş durumda.

Birleşmiş Milletler'de son yıllarda ortaya çıkan yeniden yapılanma ve bir Amerikan Düzeni olan Yeni Dünya Düzeni söylemine uygun bir uluslararası güç oluşturma çalışmaları bu konferansta da gözlenebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber üç kavram kalkınma söyleminin temeli yapıldı: İnsanca kalkınma, yoksulluğun yokedilmesi, nüfus artışının dizginlenmesi.

İnsanca kalkınma (human development) asrımızın en çok iğfal edilen ve ne idügü zaten belli olmayan kalkınma kavramının yeni gösterişli libası. Liberal bir dünya düzeninin kalkınma konusundaki meşruiyet dayanağı. Özelleştirme, istihdamı artırma, insanların hayatlarında esas ihtiyaç duydukları eğitim, sağlık, çevre, vs. gibi alanları öne çıkarıyor. İnsanca kalkınmanın ölçütü ülkenin kişi başına düşen GSMH rakamı değil, sokaktaki insanın refahı. Böyle bakıldığında, aynı Birleşmiş Milletler'in 1960'lardan beri gelişmemiş ülkelere empoze ettiği maddi kalkınma anlayışı rafa kaldırılmış oluyor. Tabii, bu amaçla bu ülkelere yıllardır yağan milyarlarca dolar yardım da unutulmuş oluyor.

İnsanca kalkınmanın sadece ekonomik iddiaları yok, ondan fazla siyasi renkler barındırıyor. İyi yönetim (good governance) yeni dünya düzeninin bu kalkınma söyleminin kısa adı. Nedir iyi yönetim? Batılı toplumların her konudaki görecelilik anlayışları karşısında, bu "iyi"nin hangi "iyi" olduğu pek de açık değil. Bu iyi, bizim gibi ülkeler için pek o kadar da "iyi" olmayabilir. İyi toplum ve iyi yönetim, Batı tipi demokrasi ve Batı tipi ekonomi anlamına geliyor oysa. İsterseniz bu tartışmayı başka bir yazıya bırakıp, şimdi nüfus konusuna dönelim.

İnsanca kalkınmanın olabilmesi, yani bireyin seçeneklerinin çoğalması için, birey sayısının ülkedeki kaynaklara yetecek düzeyde tutulması gerekiyor. Bu anlamda, nüfus planlaması insanca kalkınmanın tam merkezinde yer alıyor. Nüfus Konferansı bunu şöyle tanımlıyor: "Nüfus hedefleri ve politikaları, yaşam düzeyini iyileştirme ve insanların hayat kalitelerini yükseltme amacı taşıyan sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın temel parçasını oluşturur."

Aslında, gelişmemiş dünyanın tek sorununu nüfus artışı olarak tanımlamak, dünyanın günümüzdeki bazı gerçeklerinden dikkati çevirmeye yönelik. Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu 1992 rakamlarıyla 1.2 milyar, oysa gelişmemiş ülkeler tam 4.2 milyar. Yani fakir kısım zengin kısımın tam 3.5 katı. Bu nüfus oranlarına bakıldığında, global sorunlarda da payların orantısal olduğu sanılabilir. Oysa gerçek hiç de öyle değil.

Mesela, zengin kesim, fakir kesimden tam 4 kat daha fazla çevreyi kirletiyor. Bugün dünyadaki toplam enerjinin yüzde 61'ni zengin ülkeler tüketiyor. Aynı şekilde yeryüzündeki gıda kaynaklarının kullanımında da benzeri bir dengesizlik var. Gelişmemiş ülkeler zengin ülkelerden daha fazla gıda ürünü üretirken, çok daha az tüketiyorlar. Mesela, gelişmiş ülkelerdeki kişi başına et tüketimi gelişmemiş ülkelerden iki kat daha fazla. Üstelik bu zengin ülkelerde insanlar gıda için gelirlerinin çok az kısmını harcıyorlar. Bir Amerikalı şahsi harcamasının sadece % 8'ini gıdaya ayırıyor. Bu Sudanlı'nın harcamasının %65'i.[1] Çünkü gelişmemiş ülkeler, ucuz ve çok üretiyorlar. İnsan sağlığı için gerekli kalori miktarı zengin ülkelerde %100 temin edilirken, fakir çoğunluk sadece % 81'ini karşılayabiliyor. Dolayısıyla zengin kesimin daha da zengin olmasına yarayan tüm dünya

1 Dünya Bankası, Global Economic Prospects and the Developing Countries, 1994, s. 37.

kaynakları nüfus oranında kullanılmıyor.

Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde bu dengesizlik şöyle özetleniyor: "hiç bir toplum, diğer toplumların şimdi ve gelecekteki kalkınma kabiliyetlerini bozacak üretim ve tüketim eğilimlerini geliştirme hakkına sahip değildir."

Öyleyse, nüfus planlamasına bu kadar önem verilmesi ve milyarlarca dolar aktarılmasının ardındaki gerçek sebepler nelerdir?

Gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelerin artan nüfusları ve kötüye giden ekonomilerine bakıp, üzüldükleri söylenemez. Ancak, dünyanın Güneyi'ndeki bu nüfus artışı Kuzey'i de etkiliyor.

Batılı ülkelerdeki nüfus artmıyor, hatta bazı ülkelerde geriliyor. 2000'e kadar, gelişmemiş ülkelerin toplam nüfus artış hızı, gelişmiş ülkelerin tam 3 katı. 2000 yılında gelişmemiş ülkelerin toplam nüfusu 4.9 milyar iken, sanayi ülkelerininki sadece 1.4 milyar olacak.

Gelişmemiş ülkelerin artan nüfusu aslında Batı için siyasi bir meseledir. Nüfusu artan ülkelerden Batı'ya göç devam ediyor. Bu ise, Batı'daki zenginliğin tehlikeye düşmesi demek. Hastalıklar, suçlar da hızla Kuzey'e akıyor.

Nüfusun kalkınmayı olumlu etkileyen bir unsur teşkil etmesi 1960'larda sıkça konuşulan bir konuydu. Ancak günümüzde, gerek Birleşmiş Milletler, gerekse Batılı ülkeler kalkınma konusunda en büyük problem olarak aynı konuyu gösteriyorlar. Çevre konusunun güncelleştirildiği 1980'lerde de benzeri bir tezat yaşandı. Şimdi çevrecilik adına, fakir ülkelerin sınai üretimlerine kısıt getirilmeye çalışılıyor. Tabii, bu çevrecilikten kazançlı çıkanlar da var. Almanya'nın sadece su arıtma sistemleri konusundaki yıllık ihracatı 10 milyar dolar, bu ABD için 8 milyar dolara ulaşıyor.

ABD dahil, pek çok ülkenin kalkınması nüfus potansiyelini değerlendirmeye dayanır. ABD'nin göçü özendirici politikaları ancak 1960'lardan itibaren terkedilmeye başlandı. Yine de, özellikle Meksika ve Latin Amerika'dan hala ucuz işgücü ithalatı devam etmekte. Sınırlı muhacerete, hatta kaçak işçilere göz yumuluyor. Çünkü Batı ülkelerinde çalışabilecek aktif işgücü sayısı giderek düşüyor. Ayrıca, yerli çalışanların devlete veya iş sahiplerine yükü giderek ağırlaşıyor.

Giderek yaşlanan ve ömrü artan Batılı insanların emeklilik süreleri de uzadığı için, önümüzdeki dönemlerde özellikle sosyal güvenlik sistemlerinde mali krizler hatta iflaslar yaşanabilecek. Batılılar'ın çılgınca tüketme hırsları zamanla azalmadı, aksine arttı. Bununla beraber, atıl durumdaki yaşlı kesimi nüfusun yarısını geçecek bu ülkeler için, ekonomik üretim yapma imkanı önümüzdeki 40-50 sene içinde giderek yok olacak. Sonuç, beklenmeyen (veya beklenen) bir yıkım.

Bunun işaretlerinden biri olarak Tablo 1'e bakmak yeterli.

Tablonun anlamı açık. Batılı toplumlar giderek yaşlanıyor. Serbest cinsellik, toplumun dinamizmini öldürdü ve buna paralel olarak yaşlı gruba tahsis edilen milli kaynaklar da artıyor. Bu artış, tabloya yansıtmadığımız eğitim harcamalarının ise düşmesine yol açmakta. Öyle ki, OECD genelinde 1980'de eğitime yapılan harcamalar, toplam sosyal harcamaların %27'sini teşkil ederken, 2040 yılında %17'ye inmekte.

Kadın, aile planlaması masalı ile "güvenli bir seks objesi" olarak muhafaza edilmek isteniyor. Batılı feminist hareketlerin temelinde bu aşağılanışın yattığı unutulmamalı.

TABLO 1

	Emekli maaşının sosyal harcamalar içindeki yüzdesi		65 yaş üzeri nüfusun genel nüfus içindeki yüzdesi	
Ülke	1980	2040	1980	2040
Fransa	42	56	40	53
Almanya	47	61	46	62
İngiltere	34	40	36	48
ABD	40	52	39	56
OECD Ortalaması	36	48	35	51
Türkiye			4	5 *

*(2005 yılı tahmini)

Kaynak: *OECD Working Party on Social Policy Fourth Meeting, The Social Policy Implications of Ageing Populations, Paris, 1987, s. 66.*

Oysa, İslam ülkeleri başta olmak üzere, pek çok geri kalmış ülkede nüfus hızla artmakta. Bu, üretebilen nüfusun da artması demektir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı, sadece ekonomik üstünlüğünü değil, refahını ayakta tutan dinamik nesilleri de kaybedecektir. Göreceli avantaj, bu durumda belki de bu ülkeleri istihdam amacıyla istila edecek özellikle müslüman toplulukların olacaktır.

Bu nedenle, Batı geleceğini daha fazla karartmamak için tedbirler alıyor. Nüfus planlaması şu anda en fazla önem verilen kalkınma konusu halinde. Öyle ki, nüfus planlaması ile ilgili Amerikan ve BM belgelerinde hemen kadının statüsü, sağlıklı nüfus, eğitim ihtiyacı, global problemler gibi kavramları da görürsünüz. Dolayısıyla bu alan, yeni dünya düzeninin yeni kalkınma masalının baş aktörüdür. Nüfus planlaması, ayrıca sağlık sektöründen ayrı değerlendirilmez. Sanki herhangi bir hastalığı ima etmektedir.

Oysa, Kahire Aksiyon Planı'nda, nüfus planlamasının ekonomik, fiziki ve psikolojik olarak dayatılmasının bir insanlık hakları ihlali oluşturduğu söyleniyor. Acaba, Batılı ülkeler verdikleri onca yardımla ve onların Üçüncü Dünya müttefikleri de aldıkları yardımı verenlerin arzusunca kullandırmalarıyla bir şeyler dayatmıyorlar mı?

Ülkemizde ne planlanıyor?

Türkiye, her konuda olduğu gibi nüfus planlaması konusunda da ucuz bir "globalleşme" ile, dolayısıyla herkesin söylediğine kafa sallama ile yetiniyor. Ülkemiz, Vehbi Koç'un şahsında Birleşmiş Milletler'in Nüfus Planlaması Üstün Başarı ödülünü aldı. Diğer ödüllendirilen, başka bir müslüman devletin başkanı Hüsnü Mübarek'ti. Şu anda ülkemizde tam 15.000 sağlık ocağı, hastane, klinik nüfus planlaması için çalışıyor.

2. UNDP Human Development Report 1994, Tablo 12, s. 152.

Ülkemizin bu alandaki başarısını temin eden faktörlerin en önemlisi, nüfus planlaması konusunda aldığı müthiş boyutlardaki dış yardımlar. 1974'te koyduğu silah ambargosundan sonra Türkiye'ye kalkınma yardımı vermeyen ABD, yardımları 1987 yılında yeniden başlattı. Ancak, sadece bir alanda veriliyor Amerikan yardımı artık. Bu, hemen tahmin edileceği gibi nüfus planlaması. Ayrıca, ülkemiz Amerikan Dış Yardım Teşkilatı'nın (USAID) temsil edilmediği, ama etkin Amerikan yardımı sağlanan tek ülke.1992 yılı itibariyle ülkemizde bu konuda para akıtan kaynakların bazıları Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO 2

Yardım Veren	Nüfus Planlamasına Yardım Miktarı ($)
ABD	7.500.000
Almanya	3.164.000
Japonya	746.000
AT	818.000
UNFPA (B.M. Nüfus Fonu)	692.000
Toplam:	12.920.000

Kaynak: *USAID Raporu, 1992*

Tablodan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin 1992 yılı içinde aile planlaması için aldığı yardım miktarı en az 13 milyon dolar. Oysa devletimizin 1992 yılı bütçesine nüfus planlaması ile ilgili olarak koyduğu miktar ise sadece 190.000$.

Bu durumda, ortaya çok çarpıcı bir tablo çıkıyor: Birincisi, Türkiye'nin en büyük ve en acil sorunu, en azından yabancıların gözünde, nüfus planlamasıdır. Bu alanda kıyasıya bir rekabet de var. Mesela, BM kuruluşu olan iki kuruluş, normalde çocuk sorunlarıyla ilgili olan UNICEF, nüfus planlaması alanında çalışmakla yükümlü UNFPA ile bu alanda çekişiyor. Yardım veren ülkeler bağlamında da benzeri bir mücadele gözleniyor.

İkincisi ve daha önemli olanı, dış kaynaklardan Türkiye'nin nüfusunu kontrol etmek için aktarılan yıllık kaynak, milli kaynağın tam 65 katıdır. Şimdi düşünelim: hangi ülke elinde çok sınırlı bir kaynak varken ve dışarıdan bu kadar büyük miktarlarda hibe para yağarken, yardım vericilerin arzularına ve programlarına teslim olmaz? Nasıl kendi önceliklerini ve bağımsızlığını koruyabilir?

İlginçtir, Batılı ülkeler başka hiç bir alanda Türkiye'nin kaynaklarının böyle kat kat üzerinde yardım sağlamıyorlar. Tarımda, sanayide, hatta genel sağlık konusunda böyle bir dengesizlik görülmüyor. Mesela, genel sağlık harcamalarının yalnızca yüzde beşi dış yardımla karşılanmakta.[2] Demek ki, artık kalkınma denilince, nüfus planlamasını anlamak gerekiyor.

Ama, Demirel'in başbakan olduğu 1991 yılında yeni dünya düzenini anlatan konuşmasında belirttiği gibi, "yoksul ülkelerde yeni bir nüfus planlaması ve kalkınma anlayışının Yeni Dünya Düzeni'nin temel değerleri ekseninde oluşması gerekmektedir." İşte, Türkiye'nin bugün maruz kaldığı bu yabancı kökenli nüfus planlaması istilası da bu gereğin doğrudan bir örneği. ABD, bu konuda yakın zamanlarda Meclis'te bir lobi bile oluşturmaya çalıştı. Ancak, milletvekillerinin malum meşguliyetleri sonucu henüz bir sonuç elde edilmiş değil.

Nüfus planlamasının ülkemiz için ilginç bir diğer yönü, hayatta olan çocuğun hayatını kurtarmaktan çok, daha doğmamış olanı engelleme ya da öldürmenin öncelik taşıması. Oysa, öncelikli olan, hayatta olan çocuğun sağlığını, beslenmesini temin ederek makul bir hayat standardı sağlamak. Sağlık Bakanlığı'nda nüfus planlamasından sorunlu genel müdürlüğün adı, bu durumu açıkça ortaya koyuyor: Ana ve Ço-

cuk Sağlığı.

Yine rakamlara baktığımızda ülkemizin bu konuda ne kadar acıklı bir durumda olduğu görülüyor. Türkiye'de doğan her bin çocuktan 57'si hemen, 75'i ise beş yaşına gelmeden ölmekte. Bu rakam ülkemizin her ne hikmetle içinde yer aldığı belli olmayan OECD ülkeleri arasında en yükseği. Sadece gelişmiş ülkeler değil, gelişmemiş ülkeler arasında da Türkiye bu konuda seçkin bir yere sahip. Mesela, Vietnam'da bu oran 50'dir, Kuveyt'te 17, Suriye'de 55, İran'da ise 50'dir.[3]

Bunun anlamı açık: Ülkemizin pek çok kaynağı çocuk doğurtmamaya ayrılırken, elimizdeki çocukların önemli bir kısmı ölüp gidiyor.

Nüfus planlaması, genelde devletin hiç yüz vermediği gönüllü kuruluşların en çok at oynattığı alan ülkemizde. Çünkü, bu gönüllü kuruluşların dış bağlantıları çok güçlü. Mesela, kaçımız Vehbi Koç'un vakfındaki bütün çalışanların maaşlarının Amerika'daki devlet destekli gönüllü kuruluşça ödendiğini biliyoruz? Aynı şekilde, gönüllü kuruluşlar, bizzat resmi kuruluşların etkin olamayacağı alanlarda alerji yaratmayacakları için kullanılırlar. Amerikan yardımı, genellikle özel Amerikan şirketlerine ya

da vakıflara ihale edilerek ülkemizde yürütülüyor. BM Nüfus Fonu dahil, pek çok yabancı vericiler yardımların çoğunu bu tür gönüllü kuruluşlar aracılığıyla yürütüyorlar.

Ancak, Amerikan yardımı ile ilgili ilginç bir nokta var: Kendi kanunları gereği, Amerikan yardımları kesinlikle kürtaj amacıyla kullanılamaz. İşte bu nedenle ABD, yıllardan beri UNFPA'yi mali olarak da desteklemiyor. Oysa ülkemizde kürtajı pompalayan mihraklar çok güçlü ve dış yardım görüyor.

Amerikan yardımı, ayrıca Amerikan şirketlerine bir pazar da açıyor. 1992 itibariyle Amerikan yardımının 2 milyon dolara yakın kısmı hibe prezervatif teminine ayrılıyor. Zaten Amerikan yardımlarında kullanılan araç ve ekipmanın kesinlikle ABD'den temin edilmesi gerekli. Böylece bu konudaki Türk pazarının yaklaşık yarısı Amerikan firmalarının eline geçiyor. Yerli işbirlikçi hiç de yabancı değil: Eczacıbaşı.

Ülkemizin karşı karşıya bulunduğu sadece yoğun bir nüfus planlaması olayı değil. Bir kısırlaştırma olayı.

Yardımların önemli bir kesimi kadın ya da erkeklerin kısırlaştırılmasına (sterilizasyon) yönelik. Ayrıca, Amerikan şirketleri tarafından geliştirilmiş yeni kısırlaştırma teknikleri için de ülkemiz ve insanlarımız bir laboratuvar olarak kullanılıyor. Bunlardan deri altına yerleştirilen bir alet yardımıyla kısırlaştıran NORPLANT tekniği hala pek çok Batı ülkesinde deneysel amaçla kullanılmakta, ama ülkemizde dış yardımlarla özellikle işçiler üzerinde yaygınlaştırılmaya çalışılıyor.

Bir diğer kısırlaştırma yöntemi ise korkunç: Amerikan yardımı veren bir kuruluşta çalışan Türk doktorlarının ifadesine göre, doğum yapacak kadınlar, normal doğum yapabilecekken sezaryen yapılıyor. Böylece aynı kadının en az 3 yıl hamile kalmaması sağlanmış oluyor. Daha da korkuncu, sezaryen sırasında bazı kadınların kanalları bağlanıyor, yani fiilen kısırlaştırılıyorlar. Haberleri bile olmaksızın. Sezaryenle doğumların rekor seviyede arttığı günümüzde, dış yardımla resmen kısırlaştırılan bunca insanı görüp de, sezaryenle doğum olaylarının artmasını sadece biyolojik sebeplere bağlamamak gerektiği açık.

Nüfus planlaması projelerini yürütenler arasında ilginç isimlere rastlanıyor: TRT, TÜRK-İŞ, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Ankara Belediyesi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Lions Kulübü, Türk Çocuk Yuvaları Vakfı, SSK. Ne kadar büyük bir cemaat değil mi? Menfaatleri mi? Özel arabalar, tefriş edilen odalar, dolar bazında yüksek maaşlar ve bol bol seyahatler.

Nüfus planlaması faaliyetlerinin diğer bir boyutu da Doğu ve Güneydoğu bölgelerine verilen özel önem. Şu anda ABD, UNICEF ve UNFPA bu bölgelerde büyük projeler uyguluyorlar. ABD, Şanlıurfa'da çoktan bir doğum planlaması kliniği açtı bile. Bu kadar problemli bir bölgeye gözlerini kırpmadan koşan yabancı uzmanların sadece doğum kontrolü ile uğraştıklarını hiç sanmıyorum.

3. UNDP Human Development Report 1994, Tablo 11, s. 150.

Sonuç olarak, nüfusumuz planlanıyor. Gerçi nüfus artış hızımız hala %2'nin üstünde ve hala kalabalıklaşmaya devam ediyoruz. Bunun ne kadar stratejik bir faktör olduğu, hiç bir şeye bakılmasa da, yabancıların nüfusumuzu sabit tutmak için harcadıkları onca paraya bakılarak anlaşılabilir. İslam ülkelerinin, aslında onlardan fazla İslam ümmetinin alternatif medeniyet olma potansiyeli, Batılı ülkeleri 2050 yılını beklemeden şimdiden tedbirler almaya sevkediyor. En sıkı aile planlaması politikaları uygulanan ülkelerin başında ise İslam ülkeleri geliyor. Endonezya, Türkiye, Mısır, Tunus vs. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu başkanı da müslüman.

Dolayısıyla, yeni dünya düzeninin temel taşlarından biri olduğu su götürmeyen nüfus planlaması, ileride ortaya çıkacak bir medeniyet krizindeki dengeleri planlıyor aslında. Umarız, Türkiye ve müslüman toplumlar modern bir modaya körükörüne tabi olmaktansa, gelecekteki kaderlerini kendileri belirleme onurunu gösterirler.

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ:

"Bugün Türk Dünyası'nın problemi nüfus azlığıdır."

ÇERÇEVE: Efendim isterseniz, önce iktisadi kalkınma - nüfus ilişkileri ile başlayalım.

YALÇINTAŞ: Nüfus, sözkonusu olmadan toplum olmaz. Görülüyor ki bir topluluktan sözedebilmek için, varlığından söz edebilmek için belli sayıda insanların mevcudiyeti lâzım. Bu topluluk siyasî bir varlık ise, yani bir devlet haline gelmiş ve bir ulusu, milleti temsil ediyorsa o zaman nüfusun sayısı ve niteliği önplana çıkan iki parametre olur. Önemli nüfusa sahip ve nüfusu nitelikli olan ülkeler bugünkü dünya sahnesinde, dünya platformunda daha fazla ağırlığı ve etkisi olan ülkeler haline gelirler. Hem nüfus az, hem de nitelik itibariyle düşük seviyeleri gösteren ülkeler dünya sahnesinde, dünya milletleri arasında daha aşağı plânda telakki edilmektedirler. Öyleyse, imkânı olan her ülkenin normal sayıda bir

Prof. Dr. SABAHATTİN ZAİM:

"Nüfusun sayısı değil, kalitesi önemlidir."

ÇERÇEVE: Efendim toplumsal ve ekonomik bir kaynak olarak nüfusun önemi nedir?

ZAİM: Bismillahirrahmanirrahim. Teşekkür ve tebrik ederim. Güzel çalışmalarınız için. İhlas ile hayır yolunda yapılan her çalışma, insanlara hizmet için sarfedilen her gayret inşaallah kul indinde de Allah (c.c.) indinde de makbul olacaktır.

Nüfus dediğimiz kavram/mefhum, insan topluluklarına verilen bir isimdir. Şu halde nüfus denince insanı kastediyoruz. Nüfusun iktisadi ve sosyal önemi dediğimiz zaman da, insanların iktisadi ve sosyal önemini kastediyoruz demektir. O zaman mesele daha vazıh hale gelir. İnsanın bu kainatta iktisadi ve sosyal önemi nedir? Hemen başta belirtilmelidir ki, Cenab-ı Hak bu kainatı insanlar için yaratmıştır ve insanın emrine arzetmiştir. Onun içindir ki insana "Eşrefu-l Mahlukat" (yaratılmışların en şereflisi) denilmiştir. Peygamberleri de insanlar bu kainatın nimetlerinden yaradanın gösterdiği yolda ve biçimde istifade etsinler, nimetlerinden haz alsınlar ve bu nimetleri verene şükretsinler diye yaratmıştır. Öyle ise insanın iktisadi, sosyal, siyasi vb. ne kadar kavram varsa bir toplumda hepsi bakımından önemi aslidir ve birincidir. Yani herşey insan için yaratılmıştır. Bütün sistemler insanların bu dünyada daha huzurlu bir hayat yaşamasını sağlamaya çalışır, bunu iktisadi lafzıyla da izah edersek, insanların ihtiyaçlarını daha iyi tatmin etmeye uğraşır. Bu ihtiyaçlar da bildiğiniz gibi maddi ve manevidir. Maddi ihtiyaçlar daha güzel tatmin edilirse insanlar müreffeh

nüfusa sahip olması ve bu nüfusunun nitelikli olması beklenir. Normal sayıdaki deyim izafi bir deyimdir. Yani ülkenin topraklarının büyüklüğü, ülkenin kaynakları, ülkenin geçmişi de düşünüldüğünde çok büyük imkânlara sahip bir coğrafya parçası üzerinde çok küçük bir nüfus daima dengesizlikleri beraberinde getirecek siyasi bir manzara ortaya çıkarır. Ve başka milletlerin iştahını kabartır veyahutta tam tersi, fevkalâde küçük bir topluluk içerisinde ve bir coğrafya parçası üzerinde ekonomik gelişmesini sağlayamamış bir nüfus birikimi orda da fakirliği getirebilir. Bu noktada nüfus-ekonomik gelişme ilişkisine girebiliriz ki burada yanlışlar ve doğrular vardır. Zannedildiği gibi ekonomik gelişme ile nüfus sayısı arasında bir ilişki yoktur. İlişki, ekonomik gelişme ile iş gücünün kalitesi arasındadır. Nüfusu çok olduğu halde gelişmiş ülkeler vardır ABD, Almanya, Japonya gibi. Nüfusu çok olduğu halde fakir ülkeler vardır. Nijerya, Hindistan ve Endonezya gibi. Öyleyse tersini söyleyelim nüfusu az olduğu halde zengin ülkeler vardır, İsviçre gibi. Nüfusu az olduğu halde çok fakir ülkeler vardır. Somali gibi veyahutta Volta gibi ve bir sürü küçük Afrika ülkeleri bunların nüfusları azdır ama fakirdirler. Başka bir ülkenin nüfusu azdır ama zengindir. Dolayısıyla ekonomik gelişme nüfusun sayısıyla ilgili bir kavram değildir. Nüfusun niteliği ile ilgili bir kavramdır. Nitekim Almanya mucizesi Japonya mucizesi denilen şey bir mucize değildir. Harpten önce yetiştirilen kalifiye bir işgücü vardır. Bu milletler o bütün harp yıkıntılarını çok kısa zamanda telafi etmişlerdir ve tekrar yükseltmişlerdir. Bunları da beşeri kapital diye teknik bir tabirle ölçüyoruz yani onbin kişiye düşen doktor, onbin kişiye düşen öğretmen, onbin kişiye düşen mühendis gibi bazı kriterleri alıyoruz. Bu kriterlerle bu nüfusun işgücünün niteliğini ölçüyoruz bu ölçüde eğer nüfusun kalitesi yüksekse ekonomik gelişme sağlıyor insanlar eğer nüfusun kalitesi düşükse kalifiye değilse ekonomik gelişmeyi sağlayamıyor. Burada "optimal nü-

olur, refaha erer. Manevi ihtiyaçlar daha iyi tatmin edilirse insanlar mesud olur, saadete erer. Bu dünyadaki gaye de bir insan için standart olarak refah ve saadete erişmektir.

ÇERÇEVE: Hocam Toplumların iktisadi gelişmesi ile nüfus arasındaki ilişki nedir?

ZAİM: Tabii burada nüfus mefhumu ile belirli bir insan topluluğundaki miktar kastedilmektedir. Yani bir ülkenin yirmi milyonluk insanı veya otuz milyonluk insanı gibi. Yani burada bu miktarın artıp eksilmesinin, o milletin hayatındaki rolü ve tesiri kastedilmektedir. Burada bilindiği gibi iktisatçılar tarafından kullanılan bir "optimal nüfus" kavramı vardır. Optimal Türkçede en uygun demektir. En uygun nüfus miktarı ne olmalıdır, sual budur. Bu, o ülkenin iktisadi imkanlarına yani üretim faktörlerine göre hesaplanır. Fakat burada şu noktaya dikkat etmek gerekir. Bu optimal nüfus kavramı ile bulunacak olan miktar statik değil dinamiktir. Yani, belli bir zamanda belli bir ülke için bulunan bir optimal nüfus miktarı bir süre sonra, değişen iktisadi şartlar ve üretim faktörlerindeki değişen özellikler ile farklı seviyelere ulaşabilir. Mesela: Yeryüzündeki balık tarlalarının kurulması gibi, deniz altlarının üretime açılması gibi. Bunun gibi misalleri çoğaltabiliriz. Şu halde optimal nüfus kavramı o ülkenin en uygun büyüklükte barındırılabileceği nüfus miktarını hesaplar. Burada, şunu düşünmek gerekir. İktisadi kalkınma bakımından nüfusun bizatihi miktar olarak bir tesiri durduğu yerde olmaz. Çünkü, nüfus içindeki insan unsurunun iktisadi hayat bakımından iki önemli fonksiyonu vardır:

1) Tüketici oluşu
2) Üretici oluşu.

Eğer insan; bir insan ve insanlar topyekün tükettikleri kadar üretirlerse veya ürettikleri kadar tüketirlerse, üretim-tüketim dengesi hasıl olur ve o insanlarda huzur bulur. Ama insanlar, tükettikleri kadar üretemezlerse veya ürettiklerini tüketemezlerse problemler çıkmaya başlar. Çünkü dengesizlik hasıl olmuştur. Burada kastedilen genellikle insanların tükettikleri kadar yahut tüketecekleri kadar üretememeleridir. Bunun miktarla alakası yoktur. Burada mesele bu nüfusun nasıl kullanılacağıdır. Farzedin ki nüfus miktarını kişiye düşürdük eğer o insan tüketeceğini üretemezse yine fakir kalmaya mahkumdur. Bugün Almanya, Türkiye'den küçük

fus" kavramı gündeme gelmektedir. O da daha çok üretim ve tüketimle ilgili bir kavramdır. Bazı imkânları geniş olan ülkelerde üretimi yapabilmek için belli sayıda bir nüfusa ihtiyaç vardır. Belli seviyenin üstünde pazar genişliği ile gelişecek sanayiler vardır. Daha düşük bir pazarlarda o sanayiler kurulamaz. İçerde o sanayinin kurulup gelişebilmesi için belli bir tüketim seviyesi lâzım. Bu da nüfusla oluyor.

ÇERÇEVE: Nüfusun gerek sayısı gerekse nitelikleri itibariyle İslâm dünyasına ve Türk dünyasına bakarsak nasıl bir tabloyla karşılaşırız?

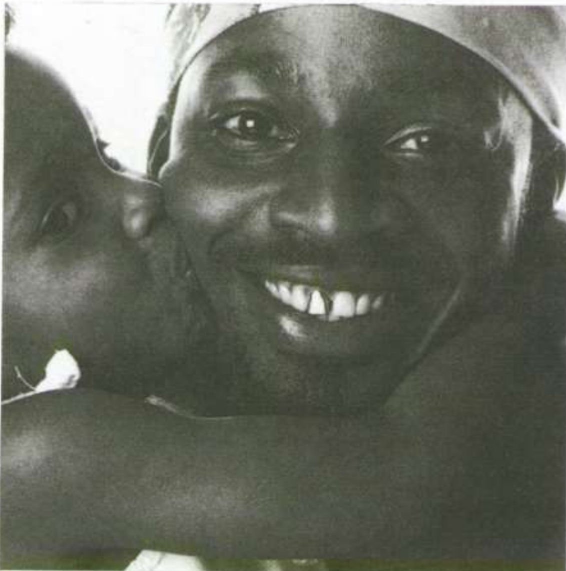
YALÇINTAŞ: İslâm dünyası bu konuda 3 kategoriye ayrılabilir.

1. Nüfusun çok yoğun olduğu İslâm ülkeleri: Mesela Endonezya, Bangladeş, Pakistan gibi ülkeler. Burada bir nüfus yoğunluğu vardır.

2. Kategori ülkeler: Nüfusları çok küçük olan ülkeler vardır. Bunlardan da bazıları yüzbin ilâ ölçülür. Bir Bahreyn, bir Kuveyt, bir Katar, bazı Afrika ülkelerinde nüfus fevkalâde azdır. Bir kısmının çok büyük ekonomik imkânları vardır. Burada servetin dağılacağı nüfus kitlesi o kadar azdır ki, o servete sahip olma ve onu kullanım imkânlarını da muhafaza edememekte ve dış kuvvetler çin bir cazibe noktası olmaktadır.

3. Tip ülkeler ise: Tabii kaynaklar ile nüfusu dengeli olan ülkelerdir. Türkiye gibi, İran gibi, Mısır gibi, Cezayir gibi, Fas gibi, Tunus gibi ülkeler var, sayıları daha da artırabiliriz. Buralarda da nüfusla tabiî kaynaklar arasında bir denge vardır ve bu ülkeler kendi ekonomik imkânlarını koruyabilecek kendi sistemlerini koyacak durumdadırlar.

Türk ülkelerine, Türk dünyasına gelince orda biraz daha detaya girmekte yarar olabilir. Önce global bir tahlil yapalım. Global açıdan Türk dünyasının nüfus ilişkilerine baktığımızda son dört asırda dünya nüfusu içerisinde, Türklerin nisbeti devamlı olarak küçülmüştür. Global çerçeveye yerleştirilmeden önce ve şu rakamlar karşımıza çıkıyor. 16. Asır Türk asrı denen bir asırdır. Orada Hindistan'dan Osmanlı İmparatorluğuna kadar ve İdil-Ural Türklerinden Habeşistan'ın ortalarına kadar bir Türk hakimiyyeti var. Yani en parlak dönemini Türk dünyası 16. Asırda yaşamıştır. Burada bu parlaklıkla nüfus arasında bir ilişki çıkıyor. Elimizdeki incelemeler ve kaynaklar dünyanın 16. Asrın ortalarında nüfusunun 500 milyon olduğunu gösteriyor. Dünya nüfusunun 500 milyon olduğu bir dönemde Türk nüfusunun 50 milyon olduğu gözüküyor. Ve yine enteresan bir şekilde bu 50 milyonluk Türk nüfusu adeta eşit olarak ikiye bölünmüş birisi Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Türkler, Osmanlı İmparator-

bir ülkedir. Seksen milyon nüfus barındırıyor, ama nüfus azlığından şikayet ediliyor, hariçten nüfus ithal ediliyor. Türkiye ondan daha büyük bir ülke, altmış milyon nüfus fazla geliyor. Dolayısıyle bu bugün fazla geliyor yarın belki az gelebilir. Dolayısıyle bunlar izafi kavramlardır. Optimal nüfus meselesi, insanların fonksiyonlarının, bilhassa üretici ve tüketici fonksiyonlarının geliştirilebilmesi, düzenlenebilmesi, ahenkleştirilebilmesi ile ilgili bir husustur, diye düşünüyorum.

ÇERÇEVE: Nüfus konusu, zaman zaman çeşitli spekülasyonlara, tartışmalara konu olmaktadır. Bunun temel sebebi sizce nedir?

ZAİM: Bendenizin 1972 yılında Boğaziçi yayınları tarafından neşredilmiş bir küçük kitapçığım vardır. Türkiye'nin Nüfus Politikası diye. Bu milletlerarası bir konferansta takdim edilen tebliğin biraz genişletilmişidir. Orada da arzettiğim gibi nüfus meselesinin 4 cephesi vardır. 1) Siyasi cephesi 2) Sosyal cephesi 3) İktisadi cephesi 4) Tıbbi cephesi. En masum yönü olan tıbbi cephesidir. Bu aile planlaması yapımıyla ilgilidir. Yani, aile içinde ananın sağlığını koruyabilmek için alınması gereken tedbirler manzumesidir.

Umumiyetle bunun üzerinde durulur. Burada tıbbi bakımdan alınması meşru olan tedbirler vardır, gayri meşru olan, (kürtaj gibi) tedbirler vardır. Alınması gerekli meşru tedbirler üzerinde zaten ihtilaf yoktur. İslâmi bakımdan da insani bakımdan da, iktisadi bakımdan da, sosyal bakımdan da.

İkincisi iktisadi cephesidir. Bunun üzerinde de durulur. İktisadi cephesi biraz evvel arzettiğim sözler ve konularla ilgilidir.

Üçüncüsü sosyal cephesidir. Bu da bir toplumdaki insanların davranış tarzları ile âlakalıdır. Ailenin davranış tarzı, dini inançlarının tesiri, hayata bakış tarzı, çok çocuğun arzu edilip

luğunun dışında Türkler. Önce bir 50 milyon nedir ona bakalım dünya nüfusunun yüzde 10'u. Yani 16. Asırda dünyada yaşayan 100 kişiden 10 tanesi Türk asıllıdır. Anadoludan, Rumeliden, Mezopotamyada yani Irak'tan, Kıbrıs'tan, Kırım'dan, Kafkasya'nın bir kısmı ve Kuzey Afrika'da yerleşmiş Türkler ve Osmanlı İmparatorluğunun dışında yaşayan İdil Ural Türkleri yani Altınordu'dan kalan, bugün Tataristan, Başkırdistan, Kuzey Kafkasya, bütün bir Türkistan buna Kazakistan dahil, Çin işgalindeki Doğu Türkistan dahil, Afganistan'daki, İran'daki Türkler, Hindistan'daki Türkler bütün bunları da topladığımız zaman 50 milyon civarında; Bu nisbet 17.Asırdan itibaren düşmüştür.

Eğer % 10 olsaydı Türk dünyası bugün 500 milyon civarında olmalıydı demek ki. Türk dünyası varlığını nüfus olarak sadece korusaydı bugün Türkler Çinlilerden ve Hindistan'dan sonra dünyanın 3. büyük nüfusu olacaktı. Halbuki bugün ise 150-180 milyon arasındadır. Diyelim ki 180 milyon, 6 milyara yaklaşan dünya nüfusunun % 3'ü olmuş. Demek ki devamlı bir gerileme göstermişiz.

Ve bugün bir nüfus problemiyle karşılaştık; bu nüfus problemimiz dünya Türklüğü nüfusunun azlığıdır, Türk milleti dünyada fazla değil azdır. Ve bu az olmanın problemleriyle karşı karşıyayız. Türk dünyası Balkanlardan Adriyatik'ten Çin Seddine kadar bir orta kuşaktır. 36. paralelden başlar 56. paralele kadar bir 20 paralel arasında yerleşmiştir. Burada bir nüfus problemimiz var. Bu nüfus problemi nüfusumuzun artmasından değil, artmamış olmasından ileri geliyor.

Bizim Türk dünyasında problemimizin başında 3 K geliyor. Bu 3 K da nüfus problemimiz en yüksek seviyede daha doğrusu en ağır olarak ortaya çıkıyor. Kazakistan, Kırım ve Kıbrıs. En vahim nüfus azlığına buralarda rastlıyoruz. Kazakistan eğer normal nüfus artışını devam ettirseydi bir Türkiye'ye yakın, bir İran'a yakın nü-

edilmemesi gibi zamanla mekânla değişebilen kavramlardır. Bunlarda kısa vadede değişmeyen davranışları ortaya çıkartır.

Dördüncüsü de politik sebeplerdir. Bu da yeryüzündeki insan gücüne dayalı kudret dengesinin dağılış meselesidir.

Kanaatimce, dünyada nüfus meselesinin ortaya atılmasındaki birinci sebep sondaki sebeptir, yani siyasi sebeptir. Fakat bu siyasi sebebe dayanarak nüfus meselesini ortaya atan güçler ve milletler bu işte samimi olmadıkları için dördüncü faktörü en geriye koyup saklamaya çalışırlar ve ortaya birinci, ikinci faktörleri atarlar. Dünyada bugün nüfus meselesini ilmi olarak ele alıp organize eden teşekküllerin başında Amerika Birleşik Devletlerinde kurulu olan Population Counsil (Nüfus Cemiyeti yahut Nüfus Konseyi) gelir. Ellili yıllardan sonra kurulan bu teşkilat dünyada nüfus meselesini incelemiştir. Yayınlar yapmaktadır. Bende yayınlarının çoğu vardır. Bir yazı yazdığınız zaman bütün yayınlarını parasız gönderirler. Ben o konferanstaki tebliğimde ileri sürdüğüm fikirleri bu konseyin yayınlarına dayanarak belirtmiştim. Bu konsey Amerika'nın ileri gelen sanayicileri zenginleri, rektörleri tarafından kurulmuştur. Bunların hedefi şudur veya korkuları şudur. Dünyada nüfus trendi değişiyor. Dünyaya bugün hakim olan toplumların nüfuslarında bir azalma veya artışta bir azalma trendi var. Buna mukabil onların yönettikleri, idare ettikleri veya istismar ettikleri dünya toplumlarında ise, nüfusta bir artış temayülü var. Bu durum ilerde nüfus dengelerini değiştirebilir ve bu nüfusu artan milletler de umumiyetle ki geride kalmış fakir milletler olduğu için, bu aç topluluklar birgün gelir de bu tok milletlerin ülkelerini istila ederler mi? Endişeleri basitçe budur. Dolayısıyla nasıl edelim de şu öbür dünyanın nüfusunun artışını engelleyelim, bizim dünyamızın da nüfusunun artışını hızlandıralım telaşına kapılmışlardır. Dolayısıyla bütün yayınlarında ve çalışmalarında takip edilen metod şudur: Bunlar Batı ülkelerinde veya zengin, dünyaya hakim olan ülkelerdeki nüfusu artırabilmek için akla gelebilen her türlü tedbire başvurmuşlardır ve vurmaktadırlar. Aile tazminatlarından vergi muaffiyetlerine, erken evliliklere sübvansiyon verilmesine varıncaya kadar binbir çeşit tedbir alınmaktadır ve nüfuslarının artışını da büyük bayramlarla kutlamaktadırlar. Aynı milletler fakir ülkelere aman sakın nüfusunuzu arttırmayın, bu çok tehlikeli bir şeydir, dünyanın dengesi bozu-

fusu olacaktı. Bu ülkeler 50-60 milyon. Biraz daha düşük seviyede alırsak 40 milyon-45 milyon arasında olacaktı. Bugün 10 milyondur. Buna Kazakistan'ın dışındaki Moğolistan, Çin ve İran Kazakları dahil 10 milyon. Demek ki Kazakistan'ın 30 milyonluk bir kaybı vardır.

Bu kayıp işgallerden, kıtlıklardan, açlıktan, harpten, sürgünden ileri geliyor. Kazakistan nüfusunun azaltılması Çarlık Rusya'sı idaresiyle başlamış, Kazaklar köylerinden, şehirlerinden sürülmüş daha sonra ellerinden toprakları alınmış hayvanları alınmış ve dehşetli açlıklar olmuştur ki 1930'larda meydana çıkan açlıklarda, Kazakistan asgari 2-3 milyon nüfus kaybetmiştir. Kazakistan'ın toprak bütünlüğü ve hatta istiklâli bu nüfus dengesini halletmesine bağlıdır. Kazakistan'ı şöyle bağlayalım. Kazakistan'da önemli bir nüfus dengesizliği, Kazaklar için, vardır. Öyleyse Kazak asıllıların nüfusu süratle artırılmalıdır.

Kırım. Kırım bir Türk-Müslüman yurdu olmuştur.1400 senedir, fakat hepimizin bildiği olaylar sonucunda önce 1783 Katarina'nın Kırım'ı bir Rus toprağı haline getirmesi arkasından Çarların politikaları ve Rus kolonizasyonu Rusların getirilip yerleştirilmesi sonra katliamlar, arkasından önemli göçler olmuştur. Arkasından da 1944 yılında 18 Mayıs sabahında birkaç saat içinde bütün bir Kırım'ın müslüman Türk nüfusunun sürgün edilmesi boşaltılması ve bir tek şahıs dahi bırakmamaları neticesinde Kıım'ı sanki bir Türk-İslâm toprağından çıkarmışlar bir tek nüfus bırakmamışlar. Bugün 300 bine yaklaşmalarına rağmen bu nüfus kendi vatanlarında % 10'a düşürülmüştür. Sıfıra düşürülmüş tasvir edilmiş büyük fedakârlıklar sonunda ancak1994 yılının şu gününde % 10'a gelmiştir. Kendi vatanında azınlıktır % 90'u gayri Türk, gayri müslim bir nüfusla çevrilidir. Burada Kırım Türklerinin kendi varlıklarını yani fiziki varlıklarını ve ona ilaveten sosyal ekonomik haklarını ve insanca yaşama, kendi ülkelerine sahip olmaları bir nüfus meselesi olarak karşımıza çıkıyor.

Eğer % 10 yerine % 1 olsalardı, bugünün haklarını elde edemiyeceklerdi. % 10 oldukları için kendilerine parlamentoda 14 sandalye verildi işte eşit bazı şeyler dendi ama nüfuslarını geliştirebilirlerse bu hakları daha da fazla olacak ve kendi topraklarının sahibi olduklarını söyleyebileceklerdir. Bunun da ilk şartı sürgün edilmiş ve hâlâ Özbekistan'da, Kazakistan'da, Tacikistan'da, Türkmenistan'da hatta Azerbeycan'da olan Kırım asıllı Türklerin dönmesidir. Nüfuslarını da ön-

lur demektedirler. Eğer nüfus artışı kötü bir şey ise, kendileri de nüfus artışını istememeleri gerekir. Eğer iyi bir şeyse o vakit öbür milletlere de mâni olmamaları gerekir. Yani bu hareket dahi bu milletlerin davalarında samimi olmadığını gösterir. Daha çarpıcı misali Sovyetlerden verebiliriz. Amerika ile Sovyetler o iki gücün dünyaya hakim olduğu zamanlarda birbirlerinin nüfusunu devamlı kontrol etmişlerdir. Ve iki gücün kuvvet mukayeselerinde en başa nüfus miktarları konmuştur. Sovyetlerde Rus nüfusunu arttırmak için elden gelen bütün gayret gösterilmiştir. Öbür yandan da slav olmayan nüfusların artışını engellemek için bütün tedbirlere başvurulmuştur. Bunlarda bu nüfus meselesindeki hadisenin siyasi olduğunu gösteren delillerdir.

Efendim nüfus ile ilgili faktörler izah ve ifade edilirken yani, nüfus iktisadi bakımdan kalkınmayı engeller mi engellemez mi diye ta 39'lardan bu yana tartışmalar yapılır. İktisatçılar demişlerdir ki nüfus meselesi batı medeniyetini tehdit etmektedir. Totoliter ülkelerin nüfusu artarsa, buna karşılık demokratik ülkelerin nüfusu azalırsa totoliter devletler demokrasilere hakim olur dünyanın yapısı değişir, onlar o tehlikeyi görüyorlardı. Aradan zaman geçti fakir ülkeler kalkınmaya başlayınca, bu sefer bunların tehlikesini ortaya attılar. Yani bunlar, hakim güçlerin kendilerini müdafa sınıfında ortaya attıkları bir politikadır. Öbür taraftan hakikaten iktisadi bakımdan nüfusun bir tehlike olup olmadığı anlayışına gelince arzettiğim gibi teknolojide meydana gelen gelişmeler ve değişmelerle insanlık, insanların ihtiyaçlarına karşılayabilecek yeni yeni kaynaklar üretebilmektedir. Bu sahada yapılan hesaplar global olarak dünyada arz potansiyelini bilhassa gıda maddeleri bakımından nüfusa nazaran azalmadığını, eksilmediğini göstermektedir. Biraz

ce iki misliye katlamaları gerekir yanı 600 bin-700 bine çıkmaları bugün % 10'dan % 20 % 25'lik seviyelere çıkmaları, sonra da artırmaları gerekir ve orda da sağlık problemi vardır. Demekki ikinci nüfus azlığımız, tehlikeli bir şekilde Kırım'da ortaya çıkmıştır ve üçüncüsü Kıbrıs'tır. Kıbrıs'ta mücadele devam ederken Rumlar 650 bin gibi ve bizde 120 bin kişi olduğumuzu söylerdik. 120 bin Kıbrıs Türkü Rumların takip ettiği nüfusa dönük politikalar sonucunda hattızatında bu nüfusu 70 bine hatta bazı tabirlere göre 60 bine indirmişti. Aradan 20 sene geçmesine rağmen orda da bir dengesizlik var bizim taraf 170 bin nüfus, diğer taraf kendi vatanları ki, nüfus sayımları gösteriyor 700 bin civarında bir rakam. Kıbrıs'ta bu nüfus dengesizliği aleyhimize kullanılmakta, aleyhimize işlemektedir. Bir dördüncü bölgeyi de değişik bir çerçevede olsa yine eklememiz lâzım.O da Kerkük'tür. Kerkük'te de bilhassa bu Körfez olayları sonucunda 36. paralel sonucunda Kerkük Türklerinin yani Türkmenlerimizin bazılarının Türkiye'ye kaçması, bazılarının Kerkük'ü terketmesi, Musul'dan kovulmaları ve her dildeki durumları orda da nüfusu azaltmak, dağıtmak ve bir Kürt Devleti kurmak isteyen Talabani ve bir otonomi isteyen Barzani'ye burası Kürtlerin topraklarıdır dedirtmek noktasına gelmiştir.

Oradaki Kerkük Türkmenlerinin belli bir homojen kitle teşkil etmeleri bize onların varlıklarını korumada önemli bir hareket noktası olacaktır. Bir iki cümleyle de Türkiye'yi söyleyeyim ve-Türk dünyasını kapatalım.Türkiye'deki durumda şöyle bir Türkiye'de devamlı olarak doğum oranları düşmektedir. Ve nüfus artışı yavaşlamaktadır, bu artışın yavaşlaması rakamlarla ortaya çıkmıştır. Türkiye % 2,8 nüfusu artan bir ülkeden % 2,1 nüfusa düşmüştür. Ve bunu da devlet metodlarıyla azaltmak gibi yanlış bir politika takip edilmektedir. Hattızatında Türkiye'nin nüfusunun arttığı periyod olarak 1950-60 dönemi Türkiye'nin en hızla kalkındığı bir dönem olmuştur. Türkiye'de nüfusun cumhuriyetten beri art-

önce de arzettiğim gibi deniz altlarındaki toprakların kullanılabilme imkanlarının ortaya çıkışı, deniz altlarında yerleşme imkanlarının düşünülmesi, denizlerde balık tarlalarının kurulması, tavukçuluğun makinalarla arttırılması, yumurtanın arttırılması gibi hususlar bunlar için verilecek basit misallerdir. Bunda zannediyorum ana problem dünyadaki global dengenin bozulması değildir, mahalli dengelerin bozulmasıdır. Bu da dünyadaki adaletsiz gelir dağılımından kaynaklanmaktadır. Bir yanda bütün servetleri toplayan, sermayeleri toplayan, bunları nasıl kullanacağını bilemeyen bir kesim ortaya çıkmakta, öbür yanda da üretim faktörlerinden mahrum kalan bölgeler ve kesimler ortaya çıkmaktadır. Bir yanda insanlar gelir fazlalığından maddi imkânların çoğalmasından bu maddenin sağladığı marjinal tatmin duygusunun sıfıra düşmesinden dolayı, hayattan bezme noktasına gelmekte; egzistansiyalizm gibi felsefeler ortaya çıkmakta, medeniyete karşı reaksiyon göstermekte veya dejenerasyona gitmekte öbür yandan da gelir azlığından dolayı yüzbinlerce milyonlarca insan açlıktan ölmektedir. Hadise budur. Onun için hadise yeryüzündeki sistemin bozukluğuna dayanmaktadır. Yeryüzündeki kaynaklar Gazali'nin belirttiği şekilde dağıtılmış olsa nüfus problemi olmaz. Gazali htiyaçları üçe ayırıyor: Zaruri ihtiyaçlar, hayatı kolaylaştırıcı ihtiyaçlar ve hayatı güzelleştirici ihtiyaçlar.

Birinciyi tatmin etmeden ikinciye, ikinciyi tatmin etmeden üçüncüye geçmemek gerekir diyor. Yani iktisadi kaynakların önce birinci kanala tevcih edilmesi gerekir. Bugün dünyanın problemi burdadır. İktisadi kaynaklar üçüncüye, üçün de üstüne sevkedilmiştir. Çünkü gelir dağılımı bozuktur, talep o taraftadır. Bir yanda Avrupa'da yağ dağları, tereyağ dağları, peynir dağları, çikolata dağları süt dağları meydana gelirken yani fazla üretim olurken; öbür yanda ise bunlara muhtaç olan, bunları alamayan insanlar ölmektedir. Hadise arzettiğim gibi global dengesizlik değildir. Dünyayı bugün yönettiğini iddia eden güçlerin, topluluklarının ve kuvvetlerin uyguladıkları adaletsiz, dengesiz sistemdir. İşte bugün dünyanın bilhassa marksizm yıkıldıktan sonra yeni arayışlar içine girmesi, islamın görüşünün ortaya çıkması ihtiyacı İslâm iktisadından bahsedilmesinin sebebi budur.

ÇERÇEVE:Son olarak geçtiğimiz günlerde Kahire'de yapılan nüfus konferansını değerlendirir misiniz?

Birleşmiş Milletler bu hakim güçlerin elindeki en büyük milletlerarası kuruluştur. Tabi bu kuruluş zaten bu sistemden sorum-

ması bu ekonomik gerçeği teyid ediyor. 1920'lerden bugüne kadar Türkiye'nin nüfusu beş misli artmış. Yani 12 milyon'u kabul edersek bugünde 60 milyon dersek bu tam beş misli bir artışı gösterir. Buna rağmen fert başına düşen milli gelir tam 40 misli artmıştır. Yani ekonomik gelişmeyle refah ve kalkınma arasında ileri sürülen tersine bağıntı tamamen yanlış, gerçek dışı olur çünkü örneği de gösteriyor. Mesele insan gücünün niteliği ve yatırımlardır, ekonomik kalkınma böyle sağlanır. Türkiye'de nüfus planlaması yapmak isteyenler başka bir dengesizliği de körüklüyorlar ve bu dengesizlik dışardanda besleniyor o da bizim için şu anda büyük problem olmaya başlamış derhal bunu düzeltemezsek problem daha ağır olarak gelecektir ve bu da bölgeler arası dengesizliktir. Bölgeler arası dengesizlik olarak nüfusun artmadığı, az arttığı ve nüfusun eğitim seviyesinin ve gelir seviyesinin yüksek olduğu bölgelerde nüfus planlaması programları yürütülüyor hem devlet tarafından, hem de bazı gönüllü teşekküller tarafından. Buna mukabil nüfusumuzun eğitim seviyesinin düşük olduğu nüfusumuzun gelir seviyesinin düşük olduğu ve işsizliğin çok olduğu ve çok hızlı artan bölgelerimizdeki bunun başında tabi Güneydoğu bölgesi geliyor. Nüfus politikası nüfus planlaması ve aile planlaması yapılmıyor ve zaten yapılamıyor çünkü orada bazı bölücü grupların bu konuya birinci derecede önem verip hiçbir aile planlaması ekiplerini sokmadıkları ve girmek isteyenleri de katlettiklerini biliyoruz. Meseleye ben bazılarının çekmek istediği gibi bir Türk ve Kürt meselesi olarak değil bir dengesizlik meselesi olarak bakıyorum, çünkü Kürtler bizim kardeşimizdir. Hangi Türk ailesi yoktur ki Kürtten kız almasın Kürte kız vermesin böyle bir ülki ayrılık yapmak durumunda değiliz. Bu nüfus planlaması yapanların bütün planlamalarını Ege bölgesi ve Marmara bölgesi ve İç Anadolu'da, Kuzey Anadolu'da Karadeniz bölgelerinde yapmaları buna mukabil asıl problemin olduğu Güneydoğu Bölgesini ağızlarına bile almamaları orda hiçbir program yapmamaları Türkiye'de dengesizliği arttıracaktır, artırıyor. Orada doğurganlık yaşındaki bir kadın sekiz çocuğa sahip oluyor. Buna mukabil İç Anadolu ve Batı Anadolu'da üç çocuğa sahip olunuyor. Egede daha da düşüyor şüphesiz, 2'ye düşüyor. Görülüyor ki aradaki fark, o zaman ne oluyor bu büyük nüfus doğurganlık sonucunda eğitimini alamayan, herhangi bir geliri olmayan ve iş bulamayan kitleler, gençler ya da bu anarşist girişimlerin, bölücü giri-

lu olan kuruluştur. Bu kuruluşu hakim güçler sanki dünyanın temsilcisi olan bir kuruluş gibi takdim etmek istemektedirler. Esasında kendi ellerindeki bir kuruluştur. Ama dünyayı temsil etmek iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. Sahibinin sesi durumundadır. Onların fikirlerini dile getirmektedir. Çünkü güvenlik konseyleri vardır.

Birkaç devletin veto hakları vardır. Demokratik sistem burada işlememektedir. Demokrasiyi müdafa etmek iddiasında olan güçlerin kurduğu kuruluşta demokrasi yoktur. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler eskiden beri bu hakim güçlerin temayüllerine göre davrandığı için 50 yıldan beri de kurdukları sistem gibi bu kuruluşlarda da aynı mentaliteyi devam ettirmektedirler ve nüfus politikasını bu kuruluşlar vasıtasıyla savunmaya çalışmaktadırlar.

Kahire toplantısı da bunun son örneğidir. Bundan önce Bükreş'te yapılmıştı ve buralarda işte zaman zaman fakir milletler kendi meselelerini dile getirmektedirler. Kahire'de de mesele nüfus noktasından çıkartılıp insan davranışlarına taalluk eden noktalara doğru sevkedilmiştir. Hıristiyan dünyası da, batı derken hakim güçler derken Hıristiyanlığı da kastetmiyorum, bundan şikayetçidir. Nitekim papalık bu nüfus meselesine baştan beri karşı çıkmıştır. Bu seferde karşı çıkmıştır. İslâmi toplumlarda buna karşı reaksiyon göstermişlerdir. Dolayısıyla burada makul, objektif bir dünya politikasına ihtiyaç görülmektedir. Dünyayı temsil ettiği iddiasındaki güçler/kuvvetler bu makul ve objektif politikaları malesef takip edemedikleri için reaksiyonlara sebep olmaktadır.

ÇERÇEVE: Çok teşekkür ederiz.

şimlerin kurbanı oluyorlar en azından bir göç olayı oluyor. İç Anadolu Batı Anadolu'ya göç oluyor yani iş arıyorlar mecburen gecekondular yapıyorlar ve mecburen şehirlerde bir büyük problem çıkıyor ortaya, hatta bunların evlatlarını örgütlemeye çalışan bölücü örgütler çıkıyor. Yani Türkiye'de de bir dengesizlik olarak vardır o dengesizlikler nüfus yoğunluğunun belli bir miktara ulaşmadığı eğitimin, refahın daha yüksek olduğu, iş imkânlarının bulunduğu bölgelerimizde nüfusun artmaması tehlikeli bir şekilde doğum oranlarının düşmesinin bunu da mutlaka dengeye getirmek gerekmektedir. Sonucu özetlersek Türk dünyası bugün bir nüfus azlığı problemiyle karşı karşıyadır. Bu özellikle Rusya'nın sömürgesi olmuş mıntıkalarla, Osmanlı İmparatorluğunun kaybettiği Balkanlar, Kıbrıs, Kırım, Kerkük bölgelerinde görülmektedir. Nüfusun belli bir miktara ulaştığı yerlerde haklarını daha iyi müdafaa etme imkânına kavuşuyorlar. Bulgaristan'da eğer bu kadarcıkta olmasaydık Bulgar parlamentosuna hak ve özgülükler hareketi olarak milletvekili sokamayacaktık ve onlar kendi haklarını müdafaa edebileceklerdi.

Türkiye'den bu ülkelere nüfusun tehlikeli bir şekilde azaldığı yerlere tersine bir göç yapmak mecburiyeti vardır. O da işte, gelmiş olan Bulgaristan Türklerinden 300 bininden 100 bininin dönmesi ordaki Türklere bir nefes aldırmış, hiç olmazsa tarlasına, evine, orada bıraktığı şeylere mal varlığına sahip olabilmiştir. Yine Türkiye'den 30-35 bin kişinin Kıbrıs'a gitmiş olmaları ordaki Türk varlığını daha bir kuvvetlendirmiştir. Köyler insan görmüşlerdir. Benzer şeyi büyük ölçüde olmasa bile belli ölçülerde Türk Cumhuriyetlerine yapmak durumundayız. Türk Cumhuriyetlerine de Türkiye'den meslek sahibi, elektrikçi, fırıncı, esnaf, belli meslekleri bilen kişilerin gidip yerleşmeleri birçok manada fayda getirecektir.

Prof. Dr. Haşmet BAŞER:

"Doğum kontrolü olayından çokuluslu ilaç şirketleri karlı çıkmaktadır."

Bugünkü dünya nüfusu aşağı yukarı beşbuçuk milyon ve buna karşılık bütün islam ülkelerindeki nüfusun toplamı 1.2 milyondur. İslam ülkelerine dönük bazı rakamlar abartılıyor. Mesela, İslam ülkelerinde nüfus artışının %3'ü aştığı söyleniyor. Gerçekte bu artış daha çok petrol üreten ülkelerde görülüyor. Özellikle körfez ülkelerindeki nüfus az olduğu için hükümetlerin özel bir yöneltisi var. Bunların içinde 3.6, hatta 4.5'e çıkan ülkeler var. Mesela Katar'da, Suudi Arabistan'da, Kuveyt'de nüfusun arttırılması hükümetin belli başlı politikalarının arasında yer almıştır. Diğer ülkelerde de nüfus artışı olmakla beraber söylenildiği kadar çok büyük oranlarda değil.

Ancak hemen bir noktaya işaret etmek istiyorum. İslam ülkelerinde herne kadar nüfus artışı fazla ise de, ölüm artışı da fazladır. Mesela ortalama yaşam süresinin islam ülkelerinde fevkalade düşük olduğunu görüyoruz. Ortalama yaşam süresi İslam ülkelerinde 56, dünya ortalaması 66 ve gelişmiş ülkelerde 78'dir. Başka bir deyimle gelişmiş ülkelerdeki her kişi islam ülkelerindeki insanlardan %30 daha fazla yaşama imkanına sahiptir. Bu ortalama ömür birçok Afrika ülkesinde 40 civarındadır. Bu demektir ki, sözkonusu ülkelerde yüksek nüfus artışı olmazsa nüfusta doğal olarak bir azalma meydana gelecektir.

Nüfus artışının önlenmesi yönünde Batı'nın çıkarlarını gözeten başka bir olay da çok uluslu ilaç şirketleridir. Bu çokuluslu ilaç şirketleri ellerindeki büyük miktarlardaki stoklarını yine uluslararası kuruluşlar yoluyla, özellikle uzakdoğuda ve diğer azgelişmiş ülkelerde ellerinden çıkartmaktadırlar. Bu birçok ülkede zaman zaman geri tepen neticeler de vermiştir. Fakat bu ülkelere yapılan telkinler sonucunda ülkenin ileri gelenleri bu ilaçları ithal etme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle doğum kontrolü olayından en karlı çıkan kuruluşlar uluslararası/çokuluslu ilaç şirketleridir. Bunu özellikle vurgulamak istiyorum."

DOSYA

Kazakistan'ın demografik yapısı

FAHRİ SOLAK*

*M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Orta Asya bölgesi, bünyesinde barındırdığı çok sayıda etnik unsurla tam bir uluslar mozayiği özelliği taşıyor. Gerçekten de bölge cumhuriyetlerinin hepsinde aslî unsuru oluşturan halk yanında çok sayıda başka etnik unsurlar da bulunmaktadır. Bu durum bir yönüyle sosyal ve kültürel çeşitlilik ve zenginlik kaynağı oluştururken; diğer yönüyle potansiyel bir gerilim ve huzursuzluk nedeni olabilecek bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu etnik çeşitliliği bünyesinde barındıran cumhuriyetlerin başında Kazakistan gelmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti bu açıdan oldukça ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bölge cumhuriyetleri içinde aslî unsuru oluşturan halkın toplam nüfus içinde oran olarak azınlıkta kaldığı tek ülke Kazakistan'dır. 1993 yılı itibarıyle nüfusun 16.985.700 olduğu ülkede, Kazak'ların toplam nüfusa oranı, son yıllardaki lehte gelişmelere karşın, hala % 43.2 düzeyindedir. Ülkedeki yabancı etnik gruplar içinde en büyük payı % 36.4 ile Ruslar almaktadır.[1]

Kazakistan'ın demografik yapısı, bunun sosyal bünyeye kazandırdığı kendine has özellikler ve konunun sosyo-ekonomik, siyasi sonuçları geniş bir araştırma konusu olabilecek kadar ilginçtir. Bu kısa yazıda konu ile ilgili bazı istatistiki veriler okuyucunun dikkatine sunulacaktır.

1 Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı: Goskomstat Respubliki Kasakistan, 1993, s. 46

TABLO 1

KAZAKİSTAN NÜFUSUNUN GELİŞİMİ

Yıllar	Nüfus Miktarı	Kent Nüfusu (%)	Köy Nüfusu (%)
1913	5.597.000	10.0	90.0
1920	5.400.000	7.0	93.0
1922	5.367.000	9.0	91.0
1926	6.025.000	9.0	91.0
1939	6.082.000	28.0	72.0
1940	6.147.700	29.8	70.2
1950	6.591.600	37.6	62.4
1959	9.295.000	44.0	56.0
1960	9.754.800	44.3	55.7
1970	12.199.500	50.2	49.8
1980	14.831.800	54.2	45.8
1985	15.739.200	56.0	44.0
1990	16.690.300	57.4	42.6
1991	16.793.100	57.6	42.4
1992	16.963.600	57.6	42.4
1993	16.985.700	57.2	42.8

__Kaynak:__ Demografiçeskiy Ensiklopediçeskiy Slovar, Moskova, 1985, s. 168 ve Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı, 1993, s.1926

1. Nüfusun Gelişimi

Kazakistan 2.717.300 km² yüzölçümü ile Orta Asya'nın en geniş topraklarına sahip cumhuriyetidir. Bu yüzölçümü ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun % 13'lük kısmını kaplamakta ve Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci büyük cumhuriyeti oluşturmaktadır. 1993 yılı itibariyle ülkede nüfus yoğunluğu km2'ye 6,3 kişidir. Kazakistan nüfusunun % 57.2'si şehirlerde, % 42.8'i ise kırsal alanda yaşamaktadır.

Kazakistan nüfusunun yıllar itibarıyle artışını ve kent-kır dağılımını Tablo 1'de incelemek mümkündür.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, Kazakistan'ın nüfusu 1926 yılında 6 milyon iken, 1970 yılında 12 milyonu aşmıştır. Yani nüfus 44 yılda iki katına çıkabilmiştir. 1913 yılı esas alındığında da nüfusun iki katına çıkma süresinin 47 yıl olduğu görülmektedir. Gerçekten de 1913 yılında 5.5 milyon olan nüfus ancak 1960'larda 10 milyon düzeyine ulaşabilmiştir.

1970 yılı nüfusun artışı ve kent-köy dağılım oranları açısından dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu yılda nüfus miktarındaki sıçrama yanında, kent ve köy oranları da eşitlenmiştir.

Tablo'da dikkat çeken noktalardan biri de 1926 yılında 6 milyon olan nüfusun, aradan geçen 13 yıla rağmen 1939 yılında da hemen hemen aynı düzeyini korumuş olmasıdır. Bu dö-

nemde ülkedeki kazak nüfusu hem miktar olarak hem de oran olarak gerilemiş, en azından büyük kayıplara uğramıştır.

Bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında 1930'larda uygulanan Kollektifleşme politikasının mevcut dengeleri bozması, bu uygulamalara direnen insanlardan ölen ya da göçenlerin önemli miktarlara ulaşması, yaşanan kıtlık nedeniyle başta çocuklar olmak üzere binlerce insanın ölmesi başlıca sebepler olarak sıralanabilir. Sözkonusu dönemde yaşananları halen Kazakistan Devlet Başkanı olan N. Nazarbayev şöyle naklediyor:

"1925-1933 yılları arasında ülke idaresinin komite başkanlığını yapan F.J. Goleşek'in sık

sık tekrarladığı ve çok sevdiği bir sözü vardı: "Aşırılığa gidilmesin ama kimsenin elinde çift tırnaklı (koyun, keçi, sığır) hayvan kalmasın!" derdi... O yönetici, işte bu sözlerinin uygulayıcısı da oldu: Sürülerini otlaktan otlağa göçüren Kazakların elinden hayvanları zorla alındı. Kolhozlarda otsuz, yemsiz kalan hayvanlar kırılıp gitti, insanlar ise açlıktan öldüler!".[2] Gerçekten de 1926 yılında 3.7 milyon olan Kazak nüfus, toplam nüfusun %57.1'ini oluştururken, 1939 yılına gelindiğinde Kazak nüfusun miktarı 2.3 milyona düşmüş, oran olarak ise %37.9'a gerilemiştir. 1959 yılına kadarki dönemde de kazak nüfusta önemli bir artış gerçekleşmezken, slav asıllı etnik unsurlar ve Almanların sayısında ciddi artışlar kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 4) Dolayısıyla toplam nüfus içinde kazakların oranı %30'lara kadar düşmüştür. Kazak nüfusunda önemli gelişmeler ancak 1960'lı ve 1970'li yıllardan sonra kaydedilebilmiştir.

2 Nursultan Nazarbayev, Özgürlük ve Demokrasi Yolunda, İstanbul: Hotama Kültür Yayınları, 1992, s. 21

2. Nüfusun Cinsiyet Dağılımı

Kazakistan nüfusunun cinsiyet dağılımına bakıldığında; 1940 yılında toplam nüfusun % 52'si erkek, % 48'i kadın iken, bu oran 1960 yılında % 48'i erkek, % 52'si kadın, 1980 yılında % 48'i erkek, % 52'si kadın ve nihayet 1993 yılında da % 48'i erkek, % 52'si kadın şeklinde gerçekleşmiştir.[3]

3. Nüfusun Artış Hızı

Ülkede doğum ve ölüm oranları ile nüfus artış hızı Tablo 2 yardımıyla incelenebilir.

Tabloda da görüldüğü gibi, 1940 yılında bebek ölümleri binde 177.3'lere kadar yükselmiştir. Bunda ülkenin o yıllarda içinde bulunduğu savaş ortamı ve kıtlıkların önemli derecede etkili olduğu söylenebilir. Bu oran daha sonraki yıllarda belirgin bir şekilde düşmüş ve 1992 yılına gelindiğinde binde 26.1'e inmiştir.

Diğer taraftan Kazakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri içinde nüfus artış hızının en düşük olduğu ülkelerden birini oluşturmaktadır. Gerçekten de ülkede yıllar itibariyle ölüm oran-

3 Kazahstan v Tsifrah, Almatı, 1993, s. 7

TABLO 2

KAZAKİSTAN'DA NÜFUS ARTIŞ HIZI
(1000 kişiye düşen)

Yıllar	Doğum sayısı	Ölüm sayısı	Artış oranı	0-1 yaş bebek ölümleri
1940	40.8	21.4	19.4	177,3
1960	37.2	6.6	30.6	35.6
1980	23.9	8.0	15.9	32,7
1985	25.1	8.0	17.1	-
1990	21.7	7.7	14.0	-
1992	19.9	8.1	11.8	26.1

Kaynak: *Kazakstan V Tsfrah, Almatı, 1993, s. 7; ve Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı, 1993, s. 62.*

TABLO 3

YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLE KAZAKİSTAN NÜFUSUNUN GELİŞİMİ (%)

Yaş Grupları	1958-69	1969-70	1981-82
15-19	48.4	30.0	39.4
20-24	233.8	192.2	210.1
25-29	235.9	177.8	161.4
30-34	175.7	134.9	96.3
35-39	127.2	83.4	56.7
40-44	54.8	34.1	19.4
45-49	16.6	9.0	3.2

Kaynak: *Demografiçeskiy Ensiklopediçeskiy Slovar, Moskva, 1985, s. 169.*

TABLO 4

KAZAKİSTAN'IN ETNİK YAPISI (Bin kişi)

Etnik Gruplar	1926 Miktar	%	1939 Miktar	%	1959 Miktar	%	1970 Miktar	%	1979 Miktar	%	1989 Miktar	%	1990 Miktar	%	1993 Miktar	%
Kazak	3.713	57.1	2.30.	37.9	2.787	30.0	4.234	32.6	5.289	36.0	6.535	39.7	6.700	40.3	7.296	43.2
Rus	1.28.	19.7	2.44.	40.2	3.972	42.7	5.522	42.4	5.991	40.8	6.227	37.8	6.241	37.6	6.168	36.4
Alman	51	0.8	92.	1.5	660	7.1	858	6.6	900	6.1	957	5.8	917	5.5	696	4.1
Ukraynalı	861	13.2	656	10.8	761	8.2	933	7.2	898	6.1	896	5.4	893	5.4	875	5.1
Tatar	81	1.2	107	1.8	192	2.1	288	2.2	313	2.1	328	2.0	333	2.0	335	2.0
Özbek	213	3.3	102	1.7	136	1.4	261	1.7	263	1.8	30332	2.0	340	2.0	364	2.2
Beyaz Rus	26	0.4	·31	0.5	107	1.2	198	1.5	181	1.2	183	1.1	182	1.1	181	1.1
Uygur	—	—	—	—	60	0.6	121	0.9	148	1.0	—	—	—	—	—	—
Koreli	—	—	—	—	74	0.8	82	0.6	92	0.6	—	—	—	—	—	—
Dungan	—	—	—	—	10	0.1	17	0.1	22	0.2	—	—	—	—	—	—

Kaynak: *Kazahstan V Tsfrah, s. 8; Demografiçeskiy Ensiklopediçeskiy Slovar, Moskva, 1985, s. 169; Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı, 1993, s. 45-46. .*

ları düşmekle birlikte doğum oranları da düşmüş olup, ülkede nüfus artış oranı %1.1'ler düzeyinde bulunmaktadır.

4. Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Kazakistan nüfusunun yaş grupları itibarıyle dağılımına bakıldığında, 1993 yılı itibarıyle, toplam nüfus içinde 0-15 yaş grubunun % 33, 15-54 yaş grubunun % 55 ve 55 yaş ve üstünün % 12'lik paya sahip olduğu görülmektedir.[4]

Nüfusun yaş grupları itibarıyle dağılımının daha ayrıntılı bir dökümü Tablo 3'de yer almaktadır.

5. Nüfusun Yoğunluğu

Kazakistan'da ülke geneline bakıldığında nüfus yoğunluğunun km^2'ye 6.3 kişi olduğuna yukarıda değinmiştik. Ancak nüfusun ülke topraklarına dağılımına bakıldığında bazı bölgelerde yoğunluğun belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir.

Ülkenin iç kısımlarında yer alan Aktubinsk, Dzerkargan, Mangışlansk gibi bögelerde km^2'ye düşen nüfus yoğunluğu azalırken (ortalama 1,6-2,5); başta başkent Almatı olmak üzere (20.5), Kuzey ve Güney Kazakistan, Çimkent ve Karaganda gibi bölgelerde yoğunluk artmaktadır (ortalama 11,3-16,7). 1993 yılı itibarıyle bazı bölgelerde km^2'ye düşen nüfus rakamları şöyle sıralanmaktadır: Almatı 20.5, Güney Kazakistan 16.7, Kuzey Kazakistan 14.0, Karaganda da 11.3, Kustanai 9.5, Cambul 7.3.[5]

Kazakistan'ın Başkenti ve en büyük şehri olan Almatı'nın nüfusunun gelişimine bakıldığında 1940 yılında 223.600 olan şehir nüfusunun 1950'de 276.000'e, 1960'da 500.000'e, 1970'de 731.900'e, 1980'de 934.600'e, 1985'de 1.045.000'e, 1990'da 1.151.300'e ve nihayet 1993 yılında ise 1.197.900'e ulaştığını görüyoruz.[6]

Almatı dışında Kazakistan'ın önemli şehirleri ve nüfusları ise şöyle sıralanabilir: Karaganda (596.000), Çimkent (403.000), Pavlodar (349.000), Cambul (317.000), Semipalatinsk (342.000), Akmolla (286.000), Aktyubinsk (264.000), Uralsk (220.000), Kızıl-orda (163.900).

6. Nüfusun Etnik Yapısı

Kazakistan'ın demografik yapısının taşıdığı en tipik özelliklerden biri nüfusun etnik çeşitliliğidir. Gerçekten de ülkede 100'e yakın etnik gruptan insanın yaşadığı bilinmektedir.

Ülkede Kazak olmayan milletler içinde en büyük payı % 36.4 oranı ile Ruslar almaktadır. (1993). Bunlar özellikle ülkenin Kuzey bölgesi ile başta başkent Almatı olmak üzere sanayi merkezi olan büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadırlar. Rus nüfusun bu kadar yüksek bir orana ulaşmasında birçok değişik faktör yanında, çarlık döneminden bu yana izlenen maksatlı politikalar, II. Dünya savaşı sırasında Rusya'daki önemli sınai tesislerin Kazakistan'a taşınması ve işgücünü de beraberinde getirmesi, ükedeki sınai tesislerde çalıştırılmak üzere binlerce insanın bölgeye yerleştirilmesi gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Tüm bunların sonucu bazı dönemlerde Rus nüfusun toplam nüfus için-

4 a.g.e., s. 7

5 Demografiçeskiy Ensikopediçeskiy Slovar, s. 170 ve Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, s. 4

6 Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, s. 25

TABLO 5

KAZAKİSTAN'DA EVLENME VE BOŞANMA ORANININ GELİŞİMİ (1000 Kişiye Düşen)

Yıllar	Nikah Sayısı	Boşanma Sayısı	Nikah (%)	Boşanma (%)
1970	124.591	20.945	9.5	1.6
1980	158.585	38.455	10.6	2.6
1985	159.449	41.263	10.1	2.6
1989	165.380	45.772	10.0	2.8
1990	164.647	43.694	9.8	2.6
1991	166.080	48.913	9.8	2.9
1992	147.531	50.078	8.7	3.0

Kaynak: *Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı, 1993, s. 111.*

deki payı % 40'ları aşmış (1959 yılında % 42.7), eski Sovyetler Birliği'nin son yıllarında (1989) Kazakistan'da Rus nüfus miktarı 6.2 milyon'a ulaşmıştır (% 38). Eski Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemde, diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kazakistan'dan da hızlı bir Rus nüfus göçü gözlenmiştir. Nitekim 1991-1992 yıllarında 107.950 kişi göç etmiştir.[7]

Kazakistan'ın etnik yapısı ve bunun yıllar itibarıyle gelişimi Tablo 4'de yer almaktadır:

Tabloda da görüldüğü gibi 1926 yılında Kazakistan'ın toplam nüfusu içinde Ruslar'ın oranı % 19.7 iken bu oran hızla yükselmiş ve 1959'da 42.7 düzeyine ulaşmış, daha sonra nisbi bir düşüş görülmekle beraber Ruslar ülkedeki en büyük etnik gruplardan biri olmayı sürdürmüşlerdir. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'daki Ruslar sosyal, ekonomik ve siyasi sebeplerle ülkeden göç etmeye başlamışlardır. Ancak ülkede hala 6 milyon civarında Rus nüfus yaşamaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Ruslar Almatı başta olmak üzere sınai merkezlerinde ve ülkenin kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar. 1993 yılı itibarıyle nüfusu 1.197.900 olan Almatı'da bu nüfusun 664.540'ını Ruslar oluşturmakta, buna karşılık kentte yaşayan Kazak nüfus 297.851 kişi düzeyinde kalmaktadır. Almatı'daki Kazak nüfusun oranı 1989 yılında % 22.5 iken, bu rakam 1991'de % 23.5'e ve nihayet 1993'de % 25.1'e ulaşmış bulunmaktadır. Almatı'da yaşayan diğer etnik gruplar ve miktarları ise şöyledir: Tatarlar 28.288 kişi, Ukraynalılar 44.000 kişi, Özbekler 5220 kişi, Almanlar 12.103 kişi, Beyaz Ruslar 7253 kişi; Azerîler 6454 kişi ve diğerleri 120.667 kişi.

Eski Sovyetler Birliği döneminde, 1944 yılında topraklarından sürülen Ahıska Türklerine isatistiklerde yer verilmemişti. Kesin rakamlar bilinmemekle beraber, Orta Asya bölgesinde toplam sayılarının 500 bin civarında olduğu tahmin edilen Ahıska Türkleri'nin önemli bir kısmı da Kazakistan'da yaşamaktadır. Nüfusun etnik dağılım oranları içinde "Diğerleri" şeklinde verilen kısmın miktarının büyüklüğü Ahıska Türkleri'nin bu çerçevede ele alınmış olabileceğini akla getirmektedir.

Ülkenin diğer önemli bölgelerinde toplam nüfus içinde Kazakların oranı ise, Karaganda'da % 20.1, Kustanai'de % 18.3, Kuzey-Kazakistan'da % 19.4, Akmola'da % 23.5 şeklinde sıralanabilir.[8] Yukarıda adı geçen bölgelerde Kazak nüfusun oranının düşüklüğü dikkat çekicidir.

7. Evlenme ve Boşanma Oranları

Son olarak Kazakistan'da evlenme ve boşanma rakamlarına yer vermek istiyoruz (Bkz. Tablo 5).

Tabloda da görüldüğü gibi ülkede son yıllarda evlenme oranları düşerken boşanmaların sayısında artış gözlenmektedir. Gerçekten de 1989 yılında 1000 kişiye düşen nikah sayısı 10.0 iken, bu sayı 1992 yılında 8.7'ye düşmüştür. Buna karşılık 1989 yılında 1000 kişiye düşen boşanma sayısı 2.8 iken, bu rakam 1992 yılında 3.0 olmuştur.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Kazakistan'da Kazak nüfusun ülkede azınlık durumundan kurtarılması, bir ülkenin beyni konumunda olan başkentin bir Rus şehri olmaktan çıkarılması, kazak asıllı nüfusun niteliğinin yükseltilmesi ve rusların talep ettikleri çifte vatandaşlık hakkı halen ülkenin çözmek durumunda olduğu belli başlı sosyal sorunlar arasında yer almaktadır.

Kazakistan'da nüfusun homojenliği hususunun değerlendirilmesinde etnik esasın değil, "müslüman nüfus" ve "gayr-ı müslim nüfus" ayırımının benimsenmesi daha anlamlı olabilecektir. Bu yaklaşım ülkede sosyal istikrarın sağlanmasını da kolaylaştıracaktır. Kaldı ki sahip olduğumuz devlet geleneğinde de bu uygulamanın benimsendiği bilinmektedir. Bu açıdan Kazakistan'ın etnik yapısına bakıldığında, 1993 yılı itibariyle müslüman nüfusun (Kazak, Özbek, Tatar, Uygur) yaklaşık %48, buna karşılık gayr-i müslim nüfusun (Rus, Alman, Ukraynalı, Beyaz Rus) %46.7 olduğunu görüyoruz. Bu anlamda bir dengenin sağlanmış olduğu ve yakın gelecekte durumun müslüman nüfus lehine değişeceği söylenebilir.

Eski Sovyetler Birliği döneminde Ruslar cumhuriyetlerin başkentlerini bilinçli bir nüfus politikasıyla ruslaştırmışlardı. Bu durum Almatı başta olmak üzere Taşkent, Bişkek, Aşkabad'da da görülmektedir. Sözkonusu kentlerde hayatın hemen her alanında rus kültürünün yerleşmiş olduğu düşünülürse bu durumu kısa zamanda değiştirmenin zorluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktadan hareketle Kazakistan'da başkentin Almatı'dan Akmola'ya nakledilmesi gündemde bulunmaktadır.

Son yıllarda ülkenin gündemini işgal eden sorunlardan biri de Rusların çifte vatandaşlık talepleridir. Kazakistan'da yaşayan rus nüfus hem Kazakistan'ın hem de Rusya Federasyonu'nun vatandaşlığını aynı anda taşıma hakkı istemektedir. Ancak Kazakistan yönetimi, isabetli bir tutumla, ileride siyasi bir sorun kaynağı olabilecek bu hakkı tanımamaktadır.

Kısaca Kazakistan'ın nüfus yapısı hassas bir denge teşkil etmektedir.

7 Argumentı I Faktı, 19 May 1994, s. 10

8 Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı, 1993, s. 50

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Argumentı I Faktı, (Haftalık Rusça Gazete), 19 May 1994.
2. Demografiçeskiy Entsiklopediçeskiy Slovar, Moskova, 1985.
3. Demografiçeskiy Ejegodnik Kazahstana, Almatı: Goskomstat Respubliki Kazahstan, 1993.
4. Kazahstan V Tsfrah, Almatı: Goskomstata Respubliki Kazakstan, 1993.
5. Nazarbayev, Nursultan, Özgürlük ve Demokrasi Yolunda, Çev: Komisyon, İstanbul: Hotama Kültür Yayınları, 1992.
6. Statistical Bulletin, No: 4/93, Almaty: Statistical Research Institute, 1994.

Temettülere karşı sermaye artışı

MUSTAFA BÜYÜKABACI

Şirketler faaliyetlerini devam ettirebilmek yada varlıklarını finanse edebilmek için kaynaklara muhtaçtır. Bu kaynaklar, şirketin borçları ve özvarlıklarıdır. Borçlar, şirket yönetiminin temin ettiği harici kaynaklardır. Banka kredileri şeklinde temin edilen finansal borçlar ve değişik kişi ve kuruluşlarla yapılan ticari faaliyet neticesinde oluşan ticari borçlar bu grupta değerlendirilir. Özvarlıklar ise şirket ortaklarının ortaya koyduğu sermaye, daha önceki yıllarda dağıtılmayan karlar, ihtiyatlar, fon ve karşılıkardan oluşur.

Şirket yönetimi açısından, en kritik karar noktalarından birisi, şirketin faaliyet, hammadde ve yatırım giderlerini finanse ederken hangi kaynağın ne ölçüde ve ne oranda kullanılacağı kararıdır. Borçlanma maliyetinin düşük olduğu dönemlerde yüksek borçlanma seviyeleri uygulanabilirken, aynı borçlanma stratejisinin, borçlanma maliyetinin çok yüksek olduğu dönemlerde uygulanması yanlış olur.

Borç/özvarlık oranı, şirket varlıklarının finansmanı için kullanılan kaynakların yapısını göstermektedir. Şirketler, özkaynaklarının çok üzerinde borçlanmaya gidebilmektedir. Bu oran 1991'den bu yana düşerek gelmekte, şirketler özvarlıklarına dönüş temayülü göstermektedir. Diğer yandan, şirketlerin sağlamış olduğu bu kredilerin faaliyet dışı alanlarda kullanıldığı ve büyük kısmının döviz kredisi olduğu da değişik çalışmalarda ifade edilmektedir. Bu yüzden, yaşadığımız finansal krizle ve döviz kurlarındaki artışla birlikte şirketlerin Borç/Özvarlık dengesi de ciddi şekilde bozulmuştur.

1

Yıl	Borç/Özvarlık
1991	1.17
1992	1.12
1993	1.09
1994 (9. Ay)	2.48

Kaynak: IMKB, 1993 Şirketler Yıllığı

Bugün içinde bulunduğumuz ekonomik krizve yüksek borçlanma maliyetleri sonucunda oluşan borç yükünü azaltabilmek amacıyla, şirketler, risksiz ve daha az maliyetli kaynaklara yönelmişlerdir. Bunun yolu sermaye artışı yoluyla özvarlıkların güçlendirilmesidir. Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin, 1994 yılının ilk 8 ayında, geçen senenin aynı dönemine oranla % 206 daha fazla sermaye artışına gittiği görülmektedir.

2

Yıl (İlk 8 Ay)	Sermaye Artışı (milyon TL)
1993	27.800
1994	84.980

Kaynak: Anka Ekonomi Bülteni, 26.10.1994

Daha önce başlanan yatırımların gerçekleştirilebilmesi ve ölçeğin korunabilmesi için sürekli yeni kaynak gerekirken, enflasyonist ortamlarda sermaye artışına çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Oysa şirketlerin kar etme ve ortaklarına kar payı dağıtmayı hedeflemiş olmaları gerekirken ortaklar şirketlerini sürekli desteklemek zorunda kalabilmektedir. Şirkete kaynak aktaran ortaklar ortaya koydukları değerler belirli bir süre içinde geri dönüşünü beklerler. Ancak enflasyonist ortamlarda sürekli büyüme hedeflendiği ve sermaye artışları alışkanlık haline geldiğinde kolay kaynak bulabilme psikolojisiyle yapılan sermaye artışları özellikle küçük ortakların zararına çalışmaktadır. Az ortaklı şirketlerde sermaye artışları genelikle ortakların ikaz edilmesi şeklinde olurken halka açık şirketlerde icbari bir hüviyet kazanır.

Diğer yandan, küçük ortakların haklarının korunabilmesi amacıyla karlarının en az % 50'sinin dağıtılması şartı konulmuştur. Şirketlerin yeterli büyüme oranlarına ulaşabilmesi amacıyla bu temettünün dağıtılması mümkün olmamaktadır. Bu durumda, şirketler verdikleri temettünün bir kısmını sermaye artışı yoluyla ortaklarından geri alma yoluna gitmektedirler. Borsa hisse senetleri işlem gören şirketlerin sermaye artışı ve temettü ödemeleri incelendiğinde ortaya çıkan durum oldukça dikkat çekicidir.

3

(milyon TL. olarak)

Yıl	Bedelli Sermaye Artışı	Dağıtılan Temettü	Net Temettü
1991	6.099.892	3.111.358	-2.988.534
1992	6.160.756	4.930.976	-1.229.780
1993	7.496.676	8.955.704	-1.459.028
1994 (8 Ay)	25.580.000	23.465.000	-2.115.000

Kaynak: IMKB, Yıllık Raporlar.

Görüldüğü gibi şirketler, ortaklarından sürekli kaynak toplamış fakat bunların geri dönüşü pek mümkün olmamış, ortaklara net temettü girdisi sağlamamıştır. Ortaklara temettü adıyla verilen para daha fazlasıyla bedelli sermaye artışı şeklinde tekrar şirket kaynakları arasında bırakılmıştır. Alışkanlık haline gelen bu davranış, şu anda şirketlerin küçük ortaklarına karşı verici değil, sürekli alıcı olmasına sebep olmaktadır.

İktisadi büyüme düşüncesinden çevre bilincine

İşletme ve toplum ilişkileri

Prof. Dr. ÖMER DİNÇER*

ÖZET

İşletme ile toplum arasındaki ilişkiler başlıca üç sahada ele alınarak incelenebilir: Birincisi, işletme merkezli ve dolayısıyla işletmenin çevre üzerinde etkili olduğu safhadır. Çevre sorunları bu dönem içinde ortaya çıkmaya başlamıştır. İkincisi, çevre sorunlarının yoğunlaşarak insan hayatını olumsuz yönde etkilemesi sebebiyle, çevrenin farkedildiği safhadır. Sosyal sorumluluk anlayışının işletmelerden toplumun çıkarlarına doğru yönelmeye başladığı bu safhada, hayatın niteliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ön plâna çıkmıştır. Üçüncü safhada ise, çevre bilinci oluşmaya ve bir bütün olarak toplum faydası gözönüne alınmaya başlamıştır.

*Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ANAHTAR KAVRAMLAR

İşletme, toplum, çevre, ekonomik sorumluluk, âzami kâr, sosyal sorumluluk, hayatın niteliği, çevre bilinci, iş ahlâkı.

GİRİŞ

İşletmecilik düşünce ve uygulamaları ile çevre anlayışı ve uygulamaları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, çoğu kere, sebep-sonuç bağımlılığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, işletme ile toplum arasındaki bu ilişkilerin tanımlanması ve uygulama sonuçlarının gözlenmesi, çevreyle ilgili sorunların tahmininde ve çözümünde geçerli bilgiler sunar.

İşletmeler bir toplum içinde yaşarlar. Toplumun bir parçası olarak varlıklarını sürdüren işletmeler, ondan etkilenir ve onu etkiler. Dolayısıyla, toplumda meydana gelen bir değişme ve gelişme işletmeyi de değişmeye zorlayacaktır. Bir başka açıdan bakıldığı zaman, işletmelerde meydana gelen değişmelerin de çevreyi etkileyeceği söylenebilir. Bu karşılıklı etkileşim, çağdaş işletmelerin ortaya çıktığı andan itibaren, değişik safha ve süreçlerden geçmiştir. Bu kısa çalışmada işletme ile toplum arasındaki ilişkilerin geçirdiği safhalar genel hatlarıyla ele alınacak ve ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde kısaca durulacaktır.

Bu ilişkilerin açıklanması ve tarihi gelişiminin, ülkelerin iktisadi büyümeleriyle irtibatlandırılarak ele alınması, bir taraftan özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde konunun anlaşılmasını kolaylaştırırken, diğer taraftan piyasa ekonomisine geçmeye çalışan bu ülkelerde ortaya çıkabilecek problemlerin tahminini mümkün kılacaktır.

A. KÂRIN ÂZAMİLEŞTİRİLMESİ

Bu safhada, işletme ile toplum arasındaki ilişkiler, işletme merkezlidir ve onun iç dinamiklerini esas alır. Bu sebeple, toplum sorunlarının üstünde durulmaz ve işletme ile çevresi arasında herhangi bir etkileşimin bulunmadığı varsayılır. Daha çok Taylor, Fayol ve Weber gibi klasik yönetim düşünürleri ve işletme yönetimi düşüncesinin ilk dönemlerinde geçerli olan bu yaklaşıma göre, çevre basit ve sabit olarak kabul edilmiştir. Basit ve değişmeyen bir çevre ise, bilinen ve belirsizliği olmayan bir faktör-

1 Robert Albanese, 1988, s. 141

2 Milton Friedman, 1970, s. 122

dür. Dolayısıyla, çevrenin işletmeyi değil, işletmenin çevreyi etkilemesi söz konusudur.[1] İşletmelerin bakış açısı, örgütün başarısı üzerine yoğunlaşmıştır.

Ekonomik sorumluluk safhası olarak da adlandırılan bu dönemde, işletme ile toplum arasındaki ilişkiler geleneksel sosyal anlaşma düşüncesine dayalı olarak açıklanabilir. Ekonomik amaçlarını gerçekleştiren işletmeler, topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olur.[2] Bu anlaşmaya göre, en iyi sosyal fayda, bir işletmenin kendi ekonomik amaçlarını en etkili bir şekilde gerçekleştirmesiyle sağlanır. Çünkü işletmelerdeki verimlilik ve kâr artışı, genel ekonomide büyümeyi ve dolayısıyla toplumun problem çözme kapasitesini artıracaktır. İşletme ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken kanunlara itaat eder, oyunu kurallarına göre oynar ve kârını âzamîleştirir. Bu aynı zamanda sosyal bir sorumluluktur. Toplumda ortaya çıkan problemlerin pek çoğuna, yeterince kâr edemeyen işletmeler sebep olur. Dolayısıyla işletmeler kendi amaç ve faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmalıdır.

Kısaca, bu safhada, işletmeler toplum üzerine egemendir ve onun ekonomik başarısı aynı zamanda sosyal başarı olarak da adlandırılır. Örgütler, toplumun refahı için gerekli olan mal ve hizmetleri sağlamak zorundadır.

Bu düşüncenin ve uygulanmasının sonuçları, toplumda iktisadi büyümeyi sağlamıştır. İktisadi büyüme ve gelişme, gerçekte beklenen bir sonuçtur ve bir amaçtır. Fakat bugün yoğun bir şekilde yaşamakta olduğumuz çevre sorunlarının tohumları, bu safhada atılmıştır.

B. HAYAT KALİTESİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Bu safha toplumun, daha teknik bir ifadeyle çevrenin farkedilmeye başlandığı dönemdir. Başlıca iki adımda açıklanabilir.

1. Vekalet Safhası

Özellikle 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz, örgütlerin toplum içindeki fonksiyonunu gözden geçirmeye zorlamıştır. Pek çok işletmenin kapanması, yoğun işsizlik, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımındaki yetersizlikler, işletmelerin dikkatini çevreye yöneltmiştir.[3] Bu safhada işletme ile toplum arasındaki ilişkiler, toplum adına kaynakları elinde tutan veya vekaletenz kullanan yönetimin; sadece hissedarların değil, aynı zamanda çalışanların, müşterilerin ve satıcıların menfaatlerini dengelemesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Yönetim, kendi menfeatleri yanında bir bütün olarak toplumun refahının korunması ve arttırılmasına yönelik çabalar da sarfetmelidir.

Gerçekte, bu safhada işletmenin toplum üzerindeki hakimiyeti devam etmektedir. Çevrenin dikkate alınmaya başlaması ekonomik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. İşletmeler kârlılıklarını artırabilmek için çevreyi gözönüne almaya başlamıştır. Toplum sorunları ile ilgili olarak sadece hukuki tedbirler alınmıştır. Bu açıdan, işletmelerden kaynaklanan çevre sorunları ve bir takım sosyal problemler birikmeye devam etmiştir. Çevre kirliliği, insan hakları, eşit fırsatlar, iş güvenliği ve sağlık gibi sorunlar, o yıllarda henüz dikkate değer değildir.

3 Hay, Gray ve Smith, 1989, s. 8

4 Robert Albenese, 188, s. 657-658

2. Hayat Kalitesinin Geliştirilmesi

1940-1960 yılları arasında işletme ile çevre arasındaki ilişkilerde çevre dikkate alınmaya başlamıştır. Çünkü, bir taraftan sürekli teknolojik değişme ve gelişmeler, diğer taraftan ortaya çıkan çevre sorunları işletmeler üzerinde etkili olmaya başlamıştır. İnsan için gerçekleştirilen üretim-tüketim, insanın hayat damarlarını kesmeye başlamıştır.

Bu dönemdeki temel düşünce, işletme ile çevresi arasındaki ilişkilerin tek yönlü olmadığıdır. Hem çevrenin işletmeyi, hem de işletmenin çevreyi etkilemesi mümkündür. Dış çevre, işletmenin bir üst sistemidir ve onda meydana gelen değişiklikler, kaçınılmaz olarak işletmeyi uymaya zorlar. Ancak yeni bir teknoloji veya düşünceyi uygulamaya koyarak, işletme de çevresini etkileyebilir. Bu açıdan işletme ile çevresi arasında karşılıklı bağımlılık ve etkileşimden söz edilmelidir. Yönetim herhangi bir stratejik kararı alırken, bir taraftan dış çevrede meydana gelen değişiklikleri ve bunların işletme üzerindeki etkisini gözönünde bulundurmalı, diğer taraftan işletmenin kendi karar ve uygulamalarının dış çevre üzerinde nasıl bir sonuç doğuracağını düşünmelidir.

Bu safhada geleneksel sosyal anlaşma veya işletmeyi esas alan sorumluluk anlayışının, birkaç noktadan yetersiz kaldığı görülmüştür.[4] Birincisi, sosyal problemler sadece piyasanın oluşturduğu problemlerden ibaret değildir. Dolayısıyla işletmenin kendi amaçlarını gerçekleştirerek,

sosyal problemleri de çözeceğini düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir.

İkincisi, bu yaklaşım oyunu kurallarına göre oynayarak, işletmenin kâr etme zorunluluğu üzerinde durmaktır. İşletmenin kararları, sadece ekonomik gerçekleri yansıtmaktadır. Bu durum, bazen uzun dönemde toplumun kaynaklarını etkili ve verimli kullanmayı önleyebilmektedir.

Üçüncüsü, yine bu yaklaşım piyasayı serbest ve düzensiz olarak kabul etmez. Oyunun kuralları denildiği zaman, herşey fayda/maliyet analizi içinde ele alınmakta ve fiyat sınırlamaları, çevre kirliliği, sağlık ve güvenlik, karşı hareketler, değişiklikler, dalgalanmalar vs. gözönüne alınmamaktadır. Gerçekte ise durum böyle değildir.

Diğer taraftan işletmelerin sayısının giderek artması ve hacim olarak büyümesi, sanayi toplumunda beşeri ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlara sebep olan örgüt yöneticilerinin, uygun tedbirleri de alması gereklidir.[5]

Bu bakış açısından hareketle daha geniş kapsamlı bir sosyal anlaşma ve sorumluluk yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Buna göre işletme kendi fonksiyonlarını icra etmeli, iktisadi mal ve hizmetlerin üretiminde kaynakları etkili ve verimli kullanmalıdır. Ancak işletmeler aynı zamanda, artan bir şekilde daha geniş sosyal rollere de sahip olmalıdır. Sosyal problemleri çözmek için kendi kaynaklarını tahsis etmelidir. Çünkü işletmeler, toplumun değişen beklentilerini gözönüne almadan hayatlarını devam ettiremezler.

Bu safhada, çevre sorunları kendini önemli oranda hissettirmeye ve hem işletmelerin, hem de insanların hayatını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. İşletmeler için etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi; insanlar için de, daha güzel bir ortamda, daha sağlıklı bir hayatın sürdürülmesi ön plâna çıkmıştır. Dolayısıyla, çevre sorunları hayatın kalitesini artırmak için ele alınması gereken faktörler olarak düşünülmektedir.

5Thomas A. Petit, 1977, s. 58

C. ÇEVRE BİLİNCİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1980'li yılların sonlarına kadar, çevre sorunları yaşayabilmenin bir sorunu olarak değil, hâlâ hayatın kalitesi olarak görülmektedirl. İnsan merkezli ve hakimiyetli bir düşünce temeline dayalı işletme-toplum ilişkileri, özellikle tabii çevrenin korunması için belirgin bir duyarlılık taşımamaktadır. İşletmeler açısından çevre; müşteriler, rakipler, işçiler, hükümet, satıcılar anlamına gelmektedir ve tabii çevreyi, yani suyu, toprağı, bitki ve hayvanları içermemektedir.[6] Başka bir ifadeyle, 1980'li yılların sonlarına kadar çevrecilik, fonksiyonel bir bakış açısına sahiptir. Esas olan çevrenin bizzat kendisinin korunması değil, insan sağlığının korunmasıdır.

Gerçekte bu düşünce tarzı A. Etzioni ve Beşeri İlişkiler Yaklaşımı'na kadar uzanır. Etzioni'nin "Ben ve biz" paradigması, geleneksel-rasyonel ekonomik modele, insan unsurunu aktif bir şekilde dahil ederek daha beşeri bir toplum geliştirme üzerine odaklaşmaktaydı.[7]

Halbuki, günümüzde, çevre sorunları yeni bir bakış açısı ve yepyeni yaklaşımlara ihtiyaç hissettirecek kadar büyümüştür. Sera etkisi, asit yağmurları, kirlenen sular ve ozon tabakasındaki delikler, bir taraftan uluslararası işbirliğini gerekli kılarken, diğer taraftan yeni bir bilince ihtiyaç hissettirmektedir. Nitekim çevre biliminin doğması ve yeni çevrecilik akımlarının ortaya çıkması bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.

İlk olarak, 1960'lı yıllarda tabii çevrenin korunması yönünde ortaya çıkan çevrecilik akımı, giderek sanayi toplumunun sebep olduğu insan ile tabiat arasındaki kopukluğun farkına varmış ve nihayet, dengeli bir ilişki kurularak ekonomik büyümeyi yeni bir yön verilmesini isteyen bir harekete dönüşmüştür. Son zamanlarda, çevrecilik hareketi ekonomik ve maddi bir fonksiyonellikten kısmen uzaklaşarak, ekolojik bir perspektif kazanmaya başladı. Yeni çevrecilik hareketi, bir taraftan çevreyi bitkisi, hayvanı ve cansız varlıklarıyla bir bütün olarak görülmeye doğru genişlerken, diğer taraftan basit bölgesel veya yerel bir problem olarak değil, global bir sorun olarak algılanmaya başladı.

Buna göre; bütün çevre problemleri ve diğer sosyal problemler, birbirleriyle alakalıdır ve dünya tabiatının bir yansımasıdır. Çevrebilimcilik ve yeni çevre bilinci, insanın müdahalesi ve etkisi sonucunda tabiatın tahrip olabileceği ve dolayısıyla maddi gelişme uğruna tabiata hakim olma fikrine karşı çıkmaktadır. İnsanın ne tabiata hakim olmalıdır, ne kontrol etmelidir ve ne de kendini zorla kabul ettirmelidir.[8]

Yeni çevre bilinci, insanı tabiatın merkezi olarak kabul etmez. Fakat insan, dünya üzerindeki milyonlarca canlı türünden en önemlisidir. İnsanlar dünya üzerindeki diğer canlılar, yani bitki ve

6 Rogene A. Buchholz, 1991, s. 26

7 a.g.s. s. 25

8 a.g.s. s. 29

9 a.g.s. s. 30

hayvanlar olmasa yaşayamaz, fakat diğer ve hayvanlar insan olmadan yaşayabilir. Ekonomik büyüme, uygun çevre şartları olması halinde mümkündür ve çevre büyümeyi desteklemezse, büyüme gerçekleşmez. Dolayısıyla, çevre korunmak zorundadır ve ekonomik büyüme bu şartlar içinde artırılmalıdır.[9]

SONUÇ

İşletme ile toplum ilişkilerinin başlangıç olarak, modern işletmeciliğin doğuşunu almak doğru yaklaşım olabilir. İşletmeciliğin doğuşu, başkalarının ihtiyacını karşılamak ve kâr elde etmek amacına yöneliktir. Kârı artırma veya büyüme amacı, insan ihtiyaçlarını karşılamak yerine hırsını körüklemiştir. Bu durum, işletmelerden kaynaklanan pek çok toplumsal sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Çevre sorunlarının ortaya çıkması, işletmelerde yeni bir bakışı zorunlu kılmıştır. Kararların alınmasında çevre önemli bir faktör olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak buradaki yaklaşım, sosyal ve ahlâki olmaktan çok, ekonomik bir harekettir ve gelir dağılımı ile ilgilidir. Sorunların giderek artması ve insanın kirlenmiş bir çevre içinde yaşamını tehlike içinde hissetmesi karşısında işletmeler, konuya yine aynı bakış açısından, yani iktisadi olarak bakmıştır. Başka bir ifadeyle, temiz bir çevre normal bir ekonomik mal olarak ele alınmıştır.

Günümüzde ise, çevre sorunları daha yoğun bir şekilde kendini hissettirmektedir. Aynı oranda çevreiclik hareketleri de giderek yoğunlaşmaktadır. Fakat işletme ile toplum arasındaki ilişkilerdeki temel düşünce henüz değişmiş değildir. Bu şekliyle çevrecilik düşüncesi de, düalistik bir yapı arzetmektedir ve insan merkezlidir. İnsan ve tabiat iki ayrı unsurdur ve insan, tabiatın dışında ayrı bir öge olarak yeralır. Sanayi toplumunda insanın yüklendiği misyon, tabiatı fethetmek ve onu iktisadi gelişmeyi sağlamak yolunda kullanmaktadır. Bu misyon, bir taraftan tabiattan girdi alırken; hem yenilenemez kaynakları ya tamamen tüketerek veya teknik olarak kullanılamaz hale getirerek, hem de yenilenebilir kaynaklara kendilerini yenileme fırsatı verilmeyerek sınırsız bir şekilde israf edilmesine; diğer taraftan işletme çıktıları vasıtasıyla çevre kirliliğine sebep olmuştur. Böylece gelişmiş bir ekonomi için düşünülen ve mümkün olduğu kadar çok üretme ve tüketmeye dayanan ekonomik yapı içinde, insan ve tabiat arasındaki ilişkiler hem tabiattan alırken hem de tabiata verirken onun tahrip edilmesine, gerçekte ise, insanın kendi hayat damarlarını kesin bir konuma gelmesine sebep olmuştur.

Çevrecilik düşüncesi, sebep-sonuç ilişkisi içinde çevre problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olan sanayi toplumu zihniyetini yargılamamaktadır. İktisadi büyüme ve gelişme zihniyeti varlığını devam ettirmektedir. Onların yaptığı, ortaya çıkan olumsuz sonuçlara tepki gösterme ve ekosistemdeki dengenin bozulmasına karşı bir tavır almadır. Dolayısıyla, çevre bir işletmecilik konusu olmuştur ve çevre işletmeciliği sektörünü doğurmuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman, çevrecilik, sorunu ortaya çıkaran sebepleri teşvik ederken, bu sebeplere bağlı olarak gelişen beklenmedik ve tahmin edilemeyen sonuçları ortadan kaldırma çabası olarak görülebilir. Bu sebeple, aynı düşünce yapısı içinde çevre sorunlarına çözüm aramak, sorunu kaynağından halletmez.

Sonuç olarak, çevrecilik düşüncesinde son yıllarda ortaya çıkan yeni fikirler de aslında bu düalistik yapıyı ortadan kaldıracak bir yaklaşım sunmamaktadır. Her ne kadar tabiat ile insan arasındaki mesafe azalmış ve bir bütünlük içinde düşünülmeye başlamışsa da, her iki öge varlıklarını ayrı ayrı devam ettirmektedir. Çevre sorunlarıyla ilgili olarak son yıllarda üzerinde en çok durulan konulardan biri, "Çevre Yönetimi"dir. Çevreyi insan yöneteceğine göre, yeni çevrecilik düşüncesi insanın çevreyi kendi amaçları için daha planlı, şuurlu ve merhametli kullanmasını öngörmektedir. Halbuki, çevre için yeni bir bakış açısına ve yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır. Çevre bilincinin çevre sorunlarından hareketle doğması pek mümkün görülmemelidir. Çünkü, çevre düşünce ve inanç olarak farklı bir bilinci gerektirir: İnsan ete-kemiğe bürünmüş bir tabiat, tabiat ağaca-suya-toprağa bürünmüş bir insandır. Yaratıcısından bağını koparmış bir düşünce yapısı içinde, kendisine emanet olarak verilmiş tabiatı kullanmasına karşılık hesap verme endişesinden uzak olan insanın, Allah korkusu yerine çevre korkusunu ikame ederek, sorunlara köklü çözümler bulması kolay olmayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ferd Luthans, Richart M. Hodgetts ve Kenneth R. Thompson; Social Issues in Business, McMillan Publishing Company, New York, 1984
2. Milton Friedman; The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits, The New York Times Magazine, September 13, 1970
3. Ömer Dinçer, Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, M.Ü. İİBF. İstanbul, 1992
4. Robert Albanese; Management, South-Western Publishing Company, Cincinatti, Ohio, 1988
5. Robert D. Hay, Edmund R. Gray, Paul H. Smith; Business and Society: Perspectives on Ethics and Social Responsibility, South-Western Publishing Company, Cincinatti, Ohio, 1989
6. Rogene A. Buchholz; Corporate Responsibility and The Good Society: From Economics to Ecology, Business Horizons, V. 34, N. 4, July-August 1991
7. Thomas A. Petit; The Moral Crisis in Management, McGraw-Hill Book Company, New-York, 1977

Osmanlı Devletinde Şirketler

Coşkun ÇAKIR*

adi şirketten anonim şirkete, yabancı şirketten milli şirkete

GİRİŞ

Kendine has bir kültür ve medeniyet meydana getirmiş olan Osmanlı Devleti kuvvetli müesseselere sahip olduğundan başka bir toplumun, özellikle Avrupa'nın, onları taklit edici şekilde etkisinde kalmamıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan buhranlar devlet yapısında bir çözülme başlatmıştır. Devlet bunu önlemek için Avrupa ile sıkı ilişkiler içine girmeye başlamış ve bu ilişkiler 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında en yoğun olduğu noktaya ulaşmıştır. Osmanlı ekonomisinin gelişmiş Avrupa ekonomilerine açılışında Avrupa devletleriyle yapılan ticaret antlaşmaları, alınan dış borçlar ve adına imtiyazat dediğimiz Avrupalılar'a verilen yatırım öncelikleri büyük rol oynamıştır.

Bu yakınlaşma Tanzimatla birlikte Avrupalı Devletlerin bazı kanunlarının iktibas edilmesi şeklinde devam etmiştir. Bunlardan biri de Ticaret Kanunudur ki, mezkür kanun hükümleri gereğince batıda olduğu gibi Osmanlı devletinde de şirketler, özellikle anonim şirketler kurulmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet yıllarına kadar kurulan şirketlerin büyük ekseriyetini sınırlı sayıdaki bir-iki şirket istisna tutulursa, yabancı sermayeli ortaklıklar, yani yabancı şirketler teşkil etmiştir. Böyle bir gelişmede kapitülasyonların ve izlenen liberal iktisat politikasının büyük payı olmuştur.

1908-1918 dönemi şirketleşme özellikle anonim şirketler açısından oldukça önemli gelişmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Dönemin ilk beş yılında liberal iktisat politikası tesirinde kalındığından yerli şirketlerin yabancı şirketler karşısında maruz kaldıkları haksız rekabet devam etmiştir. Ancak 1914'den itibaren İttihatçılar'ın milli iktisat, milli ticaret politikaları izlemeye başlamaları, milli şirketleşmenin de temelini atmıştır. Kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı şirketlerin ayrıcalıklı durumuna son verilecek Osmanlı uyruğuna geçmeleri sağlanmış, hatta bu şirketlerin ticari ilişkilerinde Türkçe zorunlu kılınmıştır. Neticede yerli, milli şirketlerin yabancı şirketler karşısındaki mağduriyeti büyük oranda bertaraf edilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Devletinde, Tanzimattan evvel şirketlerin durumu, şirketlerin Osmanlı mevzuatındaki yeri ve anonim şirketlerin kuruluşu özetlenmiştir. İkinci bölümde ise önce yabancı şirketlerin kuruluş ve faaliyetleri, sonra da milli şirketlerin doğuşu ele alınmak suretiyle Osmanlı devletinde şirketleşme faaliyetleri özetlenmeye çalışılmıştır.

*İ. Ü. İktisat Tarihi

BİRİNCİ BÖLÜM

1-Tanım:

Şirket; bir malda, bir sermayede, bir işte, bir kârda veya sermaye ile işte ve kârda en az iki kişinin ihtiyari veya gayri ihtiyari bir şekilde ortak olmalarıdır. Şu halde şirket deyince akla gelen, bir akit sonucunda iki veya daha fazla kimse arasında meydana gelen ortaklıktır.[1]

2- Osmanlı Devletinde Tanzimattan Önce Şirketler:

Osmanlı Devletinde Tanzimattan önce de şirketler mevcuttu. Ancak bunlar klasik ortaklık ilişkisi içinde ve İslam hukukuna göre düzenleniyordu. Dolayısıyla doğacak olan anlaşmazlıkların çözüm yeri de Şeriyye Mahkemeleri oluyordu. Bu şirketler, genel adıyla "şirket-i akt" olarak adlandırılıyorlardı. Bugünkü anlamıyla bunlara adi şirket, adi ortaklıklar demekteyiz. Bunların çok sayıda örneğini şeriyye sicillerinde görmek mümkündür. Nasıl ve hangi işkolunda kuruluyorlar ve ne şekilde feshediliyorlar, bütün bu hususlar tafsilatlı olarak adı geçen sicillerde açıklanmaktadır.[2]

3- Osmanlı Mevzuatında Şirketler:

Bir İslam ve Türk Devleti olarak kurulmuş ve kendine has bir medeniyet meydana getirmiş

1- Osman Şekerci; İslam Şirketler Hukuku, (Emek-Sermaye Şirketi), İstanbul, 1981, s. 81

2- İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, Mahmut Paşa Mahkemesi, 23 numaralı defter, s. 11 29 Numaralı defter, s. 40, 63, 78

3- Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu; Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 1987, s. 329-332.

4- Ticaret-i Beriyye Kanunnâmesi, Düstur I. Tertip, I. Cilt, s. 375

Etraflı Bilgi için bkz. Coşkun ÇAKIR; 19. yüzyıl Osmanlı Ticareti ve Nizamnameleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1990.

5. Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), Metni ve Açıklamaları Kontrol eden, Ali Himmet Berki, İstanbul 1982, s. 207...

Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli müesseselere sahipti. Tabiatıyla bir çok bakımdan Avrupa'dan üstün olduğu dönemlerde onların müessese ve usullerini taklit etmek gibi bir tesir altında kalması da sözkonusu değildi. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru devletin kanun ve kurumlarının bozulmaya başlamasıyla ortaya çıkan bir dizi problemi çözerken Avrupa ile sıkı ilişkiler kurulmaya başlandı. Çok yönlü olan bu ilişkilerin arasında ekonomik olanları önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda tüccar sınıfının çoğunluğunu yabancı ve gayrimüslim yerli tebanın teşkil etmesinin de etkisiyle Avrupa ile ticari münasebetler iyice arttı. Çıkan uyuşmazlıkların çözümü için Şeriyye Mahkemeleri yeterli gelmeyince, önce 1840'da Meclis-i Ticaret, arkasından 1847'de Karma Ticaret Mahkemeleri kuruldu.[3]

3.1- Kanunname-i Ticarette Şirketler:

Şirket mevzusu, aynen iktibas edilen Fransız Ticaret Kanununda olduğu gibi, Kanunname-i Ticaretin üçüncü faslında düzenlenmiştir. Mezkür faslın 10. maddesinde genel olarak şirketlerin adları anılır. 11 ve 13. maddeleri kollektif, 14 ve 19. maddeleri de komandit şirketlere ayrılmıştır. 36. maddede ise bugünkü anlamda adi şirketlerden sözedilmektedir. Kanunun 10. maddesinde şöyle denilmekteydi:

"Hasb el-Kanûn ticaret şirketlerinin üç nev'i olub birinci kollektif ta'bîr olunur umûmi bir isimle şeriklerin mecmû'unu şâmil olan şirkettir. İkinci komandit ta'bîr olunur sipâriş tarîkiyle olan şirkettir. Üçüncü anonim taîbîr olunur hiç bir hissedâr ismi mezkûr olmaksızın eshâm üzerine vâkiî olan şirkettir.[4]

3.2- Mecelle'de Şirketler:

1868'de "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye" adlı, 16 kitaptan (bölümden) oluşan kanun mecmuası neşredildi. Mecellenin 10. bölümünün adı "Kitâb-üş-Şirket"tir. Bu kitabın muhtevasına baktığımızda şirketlerin iki büyük gruba ayrıldığını görmekteyiz. Birinci grupta şirket-i mülk ve ibâha adı altında toplayabileceğimiz iştirak grupları yer almaktadır. İkinci grupta yeralan şirketler ise kâr ve sermaye esasına göre tasnif edilmişlerdir. Şirket-i mufâvada, şirket-i in'an gibi.[5]

3.3- Kanun-u Esasi'de Şirketler:

1876 tarihli Kanun-u Esasi'de "Teba-i Osmâniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve san'at ve felâhat için her nev'i şirketler teşkiline mezûn"dur denilmek suretiyle yalnızca bir madde, yani 13. maddede, şirketler mevzuuna yer veriliyordu.[6]

Yukarıda şirketlerin mevzuattaki yeriyle ilgili verilen bilgiler, Osmanlı Devletinde şirketlerle ilgili mevzuatın yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu yetersizlik ileride de etraflıca açıklanacağı üzere, aynı zamanda Osmanlı Devletinde şirketleşmenin gelişmesine olumsuz etkide bulunuyordu. Tekin Alp İktisadiyat mecmuasında yayınladığı makalesinde bu husustaki yetersizliği bir şikayet konusu da ederek şöyle dile getiriyordu:

"Bugün hayat-ı iktisadiyenin en mühim rüknü olan şirket bahsi dahî Kanun-ı Ticaretimizde pek ziyade nâkisedârdır. Müteaddid büyük sanayiin büyük teşebbüslerin üs-sü'l-esası olan anonim şirketler hakkında eskimiş, köhneleşmiş bir iki maddeden başka bir şey, yoktur. Ekseriyet-i ahâlinin arttırma paralarını en muvâfık suretle irbah ve tenmiye etmeğe, ufak ufak sermayelerin biraraya gelmesiyle büyük ve muazzam sermayelerin teşekkülüne ve bu sayede

Constantinople   Place d'Emin-Eunu à S

memleketin menâib-i iktisadiyyesini sermaye kuvvetiyle istismâra medâr olan bu mühim ve nâfi müesseseler bittabi bizde de inkişâf ve tevessü' edemezdi."[7]

4- Tanzimattan Sonra Şirketler:

Yukarıda şirketlerin Osmanlı mevzuatındaki yerini tahlil ederken de değindiğimiz gibi, 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devletinin Avrupayla giderek artan ilişkileri yüzyılın ikinci yarısında iyice hız kazandı. Batının sanayi devrimiyle başlatmış olduğu kitlesel üretim ve ticaret işletmeciliği zamanla yerini şirketleşmeye bıraktı. Ancak Osmanlı bu noktaya gelmek için meşrutiyeti beklemesi gerekiyordu. Tanzimatla ilk adımı attı, ancak şirketleşmenin olgunlaşması daha çok II. Meşrutiyet döneminde oldu. Bu arada adi şirketten anonim şirkete, yabancı şirketten milli şirkete geçildi.[8]

6. Zafer Toprak; Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918), Ankara, 1982 s. 48.

7- Toprak; A.g.e., s. 47

8- Haydar Kazgan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme, (Osmanlı Sanayii Monografi ve Yorumlar), İst. 1992, s. 39 Bkz., Rıfat Önsoy, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988 s. 98

4.1- Adi Şirketler:

19. yüzyıldan önce olduğu gibi biraz daha gelişmiş olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bugünkü anlamda adi şirket olarak adlandırabileceğimiz şirketlerin sayısında bir artış oldu. Adi şirketlerin varlığı ve yenilenmesi anonim şirketlerin kurulmasından sonra da devam etti, ancak Osmanlı devletinde şirketleşme anonim şirketlerin kurulmasıyla önem kazandı.[9]

4.2- Anonim Şirketler:

Osmanlı Devletinde, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevzuatın sağladığı kolaylıkla anonim şirketler kurulmaya başladı. Bu şirketlerin daha çok demiryolu, rıhtım, madencilik, elektrik, su, havagazı, tramvay, tünel vb. hizmetlere yönelik olduklarını, yani altyapı, ulaştırma, ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösterdiklerini söyleyebiliriz. Bu arada bankacılık sektöründe kurulan anonim şirketlerin önemini ayrıca zikretmek gerekir.[10]

Anonim şirketlerin kurulmasıyla sanayileşme arasında direkt bir ilişki kurulduğunu görmekteyiz. Çünkü sanayileşme büyük-yerli ya da yabancı- sermayeyi gerektirmekteydi ve bu ancak şirketleşme politikasıyla mümkün olabilirdi. Şirketleşme, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru, fabrikalaşmayı olumlu olarak etkilemekteydi. Çünkü batıda kitlesel üretimin aracı olarak şirketlerin, özellikle de anonim şirketlerin görüldüğü ifade ediliyordu.[11]

İlk Osmanlı anonim şirketi, 1849'da kurulan Şirket-i Hayriye adındaki Boğaziçinde vapur işletmeciliği yapan şirkettir. Kuruluş sermayesi 60.000 lira olan şirketin sermayesi daha sonra arttırılarak 200.000 liraya çıkarılmıştı. ilk anonim şirket yerli ya da milli bir şirket olup idaresi müslümanların elindeydi. Ancak gene de şirketin hisselerinin satılabilmesi için, başta Mustafa Reşit Paşa ve nüfuzu altındakiler olmak üzere devlet büyükleri hisse almış, hatta saray çevresinden pay alanlar bile olmuştu. Adına hayırlı bir girişim olması nedeniyle "Şirket-i Hayriye" denilen şirketin fikir babası ve kurucusu Cevdet ve Fuat Paşalar olmuşlardır.[12]

1883 yılında "Anonim Şirketler Nizamnâme-i Dahilîsi" yayınlandı. 44 maddeden mürekkep 8 faslı kapsayan bu nizamnamenin birinci faslında (1-4. maddeler) şirketlerin kuruluşu, amacı, ismi ve merkezi; ikinci faslında (5-11. maddeler) imtiyazın şirkete devri; üçüncü faslında (12-22. maddeler) şirketin dahili idaresi; dördüncü faslında (23-34. maddeler) yönetim kurulu; beşinci faslında (35. madde) yıllık hesapları; altında faslında (36-37. maddeler) kazançların taksimi; yedinci faslında (38-40. maddeler) ihtiyat akçesi ve son olarak da sekizinci faslında (41-44. maddeler) şirketin müddeti ve feshi hususları düzenlenmekteydi. Buna ek olarak aşağıdaki gibi matbu bir kuruluş formu da yayınlanmıştır:

"Zîrde va'z-ül imzâ ... den ..... inşâsıyla idâre ve işledilmesi içün fî ... tarihli fermân-ı âli mûcebince taraf-ı devlet-i aliyyeden .... verilen imtiyâz ve bil-mukâbele edilen taahhüdâtın icrâsiyçün şerâit-i âtiyeye tevfîkan bir anonim şirketi teşkil edilmiştir".[13] Fakat bu nizamname, aşağıda nedenleri gösterileceği üzere uygulama alanı bulamamıştır.

Gene 1887'de "Memâlik-i Ecnebiye'de Teşekkül Eden Anonim Şirketlerin Memâlik-i Devlet-i Aliyyede İcrâ-yı Muamelât İçün Küşâd veyahud Ta'yîn Edecekleri Acenteler Hakkında Nizamnâme" adıyla yayınlanan rapor da, özellikle yabancı anonim şirketlerin durumlarını ele alan başarısız çalışmalardan biridir.[14]

İKİNCİ BÖLÜM

1- Yabancı Şirketlerin Kuruluşu:

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti üzerinde faaliyette bulunan anonim şirketlerin büyük ekseriyetini yabancıların kurdukları veya yönettikleri şirketler oluşturur. Bu şirketler ya Osmanlı Devleti üzerinde kuruluyor ya da Londra ve Paris gibi Avrupa ülkelerinin başkentlerindeki yönetim merkezlerinden idare edilmek suretiyle faaliyet gösteriyorlardı. II. Meşrutiyet'e, daha doğrusu milli şirketlerin kurulmasına kadar Şirket-i Hayriye ve Ziraat Bankası dışında kurulan yerli şirket yok gibidir. [15]

İlk anonim şirketin kuruluş tarihi olan 1849'dan 1908'e kadar kurulan anonim şirket sayısı 86 idi. Bunun ortalamasını alacak olursak her yıl iki şirketin bile kurulamadığı görülmektedir ki, bu da bu dönemde çok fazla şiretin ku-

9- Toprak; A.g.e., s. 39
Bkz. -Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi, Borsa Tarihi Araştırmaları- Borsa Rehberi/2 (1928), İstanbul 1990 s. 263

10- Haydar Kazgan; "Cumhuriyetten Önce Şirketler", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. III, s. 784. Gündüz Ökçün; "1900-1930 Yılları Arasında A.Ş. olarak Kurulan Bankalar", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, 1973 s. 409 vd.

11. Kazgan, Şirketleşme, s. 28, Toprak, Age, s. 41

12- Tevfik Çavdar; Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), Ankara, 1992, s. 38-41
Bkz. Haydar Kazgan; Galata Bankerleri, İstanbul 1991 s. 27-28

13- Osman Nuri; Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul, 1338 (1922), c. 5, s. 1-8

14- A.g.e., c. 5, s. 9-11.

15- Kazgan; Agm; s. 784 vd.

rulmadığını gösterir. Bu şirketlerin büyük ekseriyeti yönetim merkezi Avrupa'nın önemli merkezlerinde olan şube veya acenta benzeri organizasyonlardır.[16]

Osmanlı Devletinde yabancı şirketler, kapitülasyonların kaldırılış tarihi olan 1914 yılına kadar hükümetin iznine bağlı olmaksızın faaliyette bulunabiliyorlardı. Bunlar birer hükmi şahsiyet olmalarına rağmen gerçek kişiler gibi kapitülasyonların hükümlerinden faydalanıyor, yerli şirketlere göre, özellikle ticari alanda bir üstünlük sağlıyorlardı. Kaldı ki, bu yabancı şirketlerin bir çoğu kendi ülkelerinde bile gerekli kanunîlikten uzaktılar. Dolayısıyla bu şirketlerin, başta da sigorta şirketlerinin dolandırıcılık yaptıkları bile oluyordu. 1883 yılında Ticaret Nezaretinde bir komisyon kurularak bu durumun halli için çalışmalara başlandı. Komisyonun 1887'de hazırladığı nizamnameye göre, yabancı devletlerde kurulmuş şirketler Osmanlı Devletinden ruhsat almadan faaliyette bulunamayacaklar, ruhsat alanlar da adres gösterecek ve vekil tayin edeceklerdi. Ancak bunun sefaretlerce onayı gerekiyordu. İşte bu nokta nizamnamenin akîm kalmasına neden olmuş, çünkü sefaretler böyle bir uygulamanın kapitülasyonlara aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz etmişlerdir. Hükümet 1906 yılında, yeni bir girişimle bir nizamname daha yayınlandı. Bu nizamnamede de öncekinde olduğu gibi yabancı şirketlerle yerli şirketlerin haksız bir rekabetle karşı karşıya olduğu, dolayısıyla bu haksızlığın giderilmesi için yerli ve yabancı şirketlerin eşit şartlarda çalışmalarının sağlanması üzerinde duruluyordu. Zaten yabancı şirketler emek ve sermaye gücü bakımından yerli şirketlerden avantajlıydılar. Bu üstünlük kapitülasyonlarla daha da artıyordu. Yabancı şirketlerin temettu vergisi vermemesi ve bazı resim ve harçlardan da muaf olması bu hususa iyi bir örnek teşkil etmekteydi.[17] Bu nizamname hükümlerine yabancılar itiraz ettiler ve bazı şartlar koydular. Ancak bu şartları Babıali kabul etmeyince 1906 nizamnamesinin sonu da 1887 nizamnamesininki gibi oldu.

Kapitülasyonların kaldırılmasından kısa bir süre sonra, yani 1914'de, "Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshâma Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat" adıyla bir kanun yayınlanarak gerçek kişilerle birlikte tüzel kişiler de Osmanlı mevzuatı kapsamına sokuldu. Bu, yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmesi demekti. Kanuna göre yabancı devletlerde kurulup Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan yabancı şirketler adlarını, adreslerini, tabiiyetlerini ve sermayelerini Ticaret Nezaretine bildirmek ve muamelelerinde Osmanlı kanunlarına göre hareket edeceklerini taahhüt etmek zorundaydılar. Doğabilecek muhtemel anlaşmazlıklarda şirketi mahkemede temsil edebilecek vekil tayin edeceklerdi. Şirketin tüzüğü resmi ve bazı önemli gazetelerde ilan edilecekti. Çok önemli bir husus da, tamamıyla Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı şirketler bu kanunun ilanından itibaren üç ay içinde Osmanlı Anonim Şirketine dönüştürülecek, aksi takdirde kapatılacaktı. Özellikle yabancı sigorta şirketlerini denetleyecek olan bir Sigorta Müdüriyeti kuruluyordu. Ayrıca bu yabancı sigorta şirketleri 50 Osmanlı altını harç ödeyeceklerdi. Nezaret gerek görürse şirketlerin hesapları, defterleri vs. ile ilgili yazılı ve sözlü bilgi isteyebilecekti. Gene temettû vergisi ile ilgili çıkarılan aynı tarihli yasa gereğince de yerli-yabancı ayırmaksızın bütün şirketlerin gelir vergisini ödemesi zorunluluğu getirilmiş oluyordu.[18]

Osmanlı Devletinde faaliyet gösteren yabancı şirketler genellikle beraberinde emek gücünü de getirmişti. Faaliyet gösterilen sektörde Osmanlı vatandaşları dil bilmedikleri için düz işçi olarak çalıştırılmış, yabancılar ise memur ve kalifiye işçi olarak görev almışlardır. Böyle bir noksanlığın giderilmesi için 1916 yılında "Müessesât-ı Nâfı'a İle İmtiyazlı Şirketler Muhaberât ve Muamelâtında Türkçe İsti'mâli" hakkında bir kanun çıkarılarak, ticari işlem ve yazışmalarda Franksızca yerine Türkçe kullanılmasına karar verilmiş, ancak bu eksik olarak, yani sadece hükümet ve müşterilerle yapılacak yazışmalarda kullanılması şeklinde daraltılmıştır. Yabancılar özel Türkçe kursları açmak suretiyle kendi vatandaşlarına Türkçe öğrettiler. Halbuki bu düzenlemeden maksat yabancıların Türkçe öğrenmesi değil, Türkçe bilen elemanların, yani Osmanlı vatandaşlarının bu şirketlerde çalışmasını sağlamak ve böylece hem bir iş alanı yaratmak, hem de yabancı şirketlerin faaliyetlerini denetlemekti.[19] Maalesef amaçlarının tahakkuk ettiğini söyleyememekteyiz.

2- Milli Şirketlerin Doğuşu:

II. Meşrutiyetle birlikte, yani 1908'den itibaren Osmanlı Devletinde çok sayıda kitap ve süreli yayın iktisadi konuları ele almaya başladı. İktisadi konular kamuoyuna aktarıldı, ticaretin üzerinde duruldu, şirketleşme teşvik edildi.[20]

16- Agm, s. 785 vd.

17- Osman Nuri; Age, C. 5, s. 1-11, Bkz. Toprak; Age, s. 73-76

18- Toprak; Age., s. 77-78

19- Toprak; Age., s. 79-83

20- Kazgan; Şirketleşme..., s. 164

21- Nakleden Zafer Toprak; Age, s. 50-54.

22- Topkak; Age, s. 93

23- Toprak; Age., s. 57-60

24- Toprak; Age., s. 61-64

19. yüzyılın sonunda, daha doğrusu 20. yüzyılın başında artık ticaretin önemi iyice kavranmıştı. Ethem Nejat bir yazısında şirketlerin önemini "hayvanlarda yaşamak için ruha ne derece lüzum varsa ticarette de şirket o derece lazım" diyerek vurguluyordu. Gene Aynizade Hasan Tahsin Bey, Selim Mirzahi ve Mehmed Cavid Bey gibi iktisadi konularda yazılar yazan ve bu alanlarda aktif görevi olan kişiler ticaretin en önemli iktisadi faaliyet olduğunu, şirketlerin ticari yaşamın bir parçası olduğunu, dolayısıyla şirketleşmenin teşvik edilmesi ve mevzuatın müsait hale getirilmesi gerektiğini dile getiriyorlardı.[21]

1914'de liberalizmin bırakılarak milli bir iktisat politikasının izlenmeye başlandığını görüyoruz. Savaş yıllarında milli sermaye temini gereği liberal iktisat taraftarı ittihatçıların da kanaatlerinin değişmesine neden olmuştu. Hatta batılılar ittihatçıları izledikleri milli iktisat politikalarından ötürü yabancı düşmanlığıyla itham etmeye başlamışlardı.[22]

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Şirketleşme faaliyetleri açısından en fazla anonim şirketin kurulduğu bir dönemdir. Özellikle 1914-18 yılları arasında, savaşa rağmen çok sayıda anonim şirket kurulmuştur. 1908-1918 yılları arasında kurulan 236 şirketten 113 tanesi 1908-13 yıllarına, 123 tanesi ise 1914-18 dönemine aittir. Meşrutiyetin liberal dönem olarak adlandırabileceğimiz ilk beş yılında daha çok yabancı, ya da yabancı yerli gayrimüslim ortaklığı gerçekleşmiş, şirketlerin tamamına yakınını yabancı sermaye kurmuştur. İkinci yarısı olan ve milli iktisat dönemi de diyebileceğimiz 1914-18 yılları arasında faaliyete geçen şirketlerin büyük ekseriyeti Müslüman-Türkler tarafından kurulmuştur. Yabancı sermaye yok denecek kadar azdır.[23]

Milli iktisat politikasının uygulandığı bu dönemde kurulan anonim şirketler yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmamış, Anadolu'ya da yayılmıştır. 1920 yılında Anadolu'da 76 tane anonim şirkètin faaliyette bulunduğunu görmekteyiz ki Konya bu bakımdan başta gelmektedir. 1918 yılında yapılan bir sayıma göre Osmanlı Devleti üzerinde faaliyet gösteren 129 osmanlı anonim şirketi bulunmaktaydı. Bunların 9 tanesi 1908 öncesinde, kalan 120 tanesi ise 1908-1918 arasında, yani 10 yıl gibi kısa bir dönemde kurulmuştur. Bunların 42'si ticaret, 42'si sanayi, 16'sı mali, 15'i inşaatçılık ve taşımacılık, 9'u sigorta ve sosyal hizmetlerde ve nihayet 6'sı da ziraat alanında faaliyet göstermekteydi.[24]

SONUÇ

Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyetle Tanzimat döneminden farklı bir zihniyete sahip İttihatçılar iktidara gelmiştir. Milli şirketleşmenin gelişmesinde İttihatçıların payı büyüktür. Bu girişime önayak olmuş, bunun zeminini hazırlamışlardır. Neticede kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı şirketlerin, tabii özellikle sigorta şirketlerinin avantajlı durumlarına son verilmiş ve milli şirketleşmenin gelişmesi için mevzuatta gerekli iyileştirmeler sağlanmıştır.

Artık amaç milli sermayeyi temin etmek, milli ticareti artırmaktır. İşte böyle bir dönemde şirketleşme ve anonim şirketler açısından ciddi gelişmeler, önemli atılımlar gerçekleşmiştir.

KAYNAKLAR

1- AÇIKLAMALI Mecelle, (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), Metni ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berki İstanbul, 1982

2- ÇAVDAR Tevfik, Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), Ankara, 1992

3- İSTANBUL Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi, (Mahmut Paşa Mahkemesi)

4- KAZGAN Haydar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme, (Osmanlı Sanayii Monografi ve Yorumlar), İst. 1992

5- "Cumhuriyetten Önce Şirketler", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi, C. 3, İst. 1985

6- Kazgan, H., Galata Bankerleri, İst. 1991

7- OSMAN Nuri, Mecelle-i Umûr-ı Belediye, C. 5, İst. 1338 (1922)

8- OSMANLI Dönemi Borsa ve Mali Sistemi, Borsa Tarihi
Araştırmaları-Borsa Rehberi/2 (1928), İstanbul Menkul
Kıymetler Borsası, İst. 1990

9- ÖKÇÜN Gündüz, "1900-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", Türkiye İktisat Tarihi Semineri,
Ankara, 1973

10- ÖNSOY Rifat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara ,1988

11- ŞEKERCİ, İslam Şirketler Hukuku (Emek-Sermaye Şirketi),
İst. 1981

12- TİCARET-İ Beriyye Kanunnamesi, Düstûr, I. Tertip, I. Cilt

13- TOPRAK Zafer, Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918),
Ankara, 1982

14- ÜÇOK Coşkun-Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 1987

Ekonomik kriz ve hatada ısrar

Yard. Doç. Dr. **OSMAN DEMİR** *

-Geçen sayıdan devam-

* *Erzincan Hukuk Fakültesi Maliye Ekonomi Bl. Bşk.*

C- HATADA ISRAR

Ekonomi politikalarının tespiti ve uygulanmasında yapılan hatalar, maliye, para, faiz ve kur politikaları ile yönetim, özelleştirme ve diğer şekillerde ortaya çıkıyor.

1- Maliye Politikasında Hata: Yıllardır kamu harcamalarının kamu gelirlerinden büyük olup gelir-gider dengesinin kurulamayışı kesinlikle hatadır ve bu hata bugünkü krizin en büyük sebebidir. Krizi aşmak için kamu gelir-gider dengesini tesis etmek şarttır. Öyleyse kamu harcamalarını azaltıp kamu gelirlerini artırmak gerekir. Tabii, önce kamu gelir-gider dengesi niçin bozulmuştur? sorusuna cevap aramak gerekir. Bilindiği gibi, Türkiye'nin kalkınmakta olan bir ülke olması, kamu gelir-gider dengesini gider lehine bozar. Çünkü, kalkınmak amacıyla yapılan altyapı ve üstyapı yatırımları ve istihdam artırma çabaları kamu harcamalarını artırır. Gelirden çok harcama yapınca da önce kamu açıkları, sonra enflasyon artar. Böylece, karşımıza "enflasyonsuz kalkınma nasıl sağlanır?" sorusu çıkar.

Enflasyonu yenmek ve büyümeyi sağlamak birbirinden ayrılmaz iki hedeftir... Bu iki hedefe birlikte ulaşmak için, kamu harcamalarını azaltıp vergileri indirme stratejileri birlikte uygulanmalıdır... Bütçe açıklarının devamlı olmasının nedeni, arzı cezalandıran vergi yükünün ağır olmasıdır. Vergiler ağırlaştıkça fertler daha az çalışacakları için daha az vergi öderler. (Yani), yüksek narhlar inekleri öldürür (Henri LEPAGE, "ABD'de Yeni Bir Düşünce Akımı", çev. Dündar SAĞLAM, Dünya Ekonomisinde Bunalım İçinde, s. 178, İstanbul/1983).

Bu konuda vergi oranı ile vergi hasılatı arasındaki ilişkiyi gösteren Laffer Eğrisinin vardığı sonuç oldukça anlamlıdır. "Laffer Eğrisine göre, % 0 vergi oranı ile % 100 vergi oranında vergi hasılatı sıfırdır. Çünkü, sıfır vergi oranında hiç vergi ödenmez. % 100 vergi oranında ise kazancı tamamı vergiye gittiği için fertler ekonomik faaliyette bulunmazlar. Bu iki ekstrem arasında önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı vardır ki, bu oran vergi hasılatını maksimum yapar" (Vural SAVAŞ, Keynezyen İktisat Yıkılırken, s. 178, İstanbul/1984).

Bu bilgiler ışığında Türkiye'deki vergi kaçağını, vergi dışı kazançları ve zaman zaman çıkarılan vergi aflarını tekrar gözden geçirmek gerekir.

Tablo 3, Türkiye'de GSMH'nin yaklaşık %

TABLO 3

TÜRKİYE'DE VERGİ DIŞI GELİR (Milyar TL)

Yıllar	Vergi Dışı Gelir	Vergi Dışı G./Vergili Gelir (%)	Vergi Dışı G./GSMH (%)	Ortalama Bir Orana Göre Vergi Kaçağı	Vergi Kaç./Vergi Geliri (%)	Vergi Kaç./GSMH (%)
1984	8802	120	48	1136	48	6.2
1985	8973	98	33	1238	32	4.5
1986	47565	129	121	7230	121	18.4
1987	20212	26	35	3135	35	5.4
1988	34419	22	34	49	34	4.8
1989	78618	45	47	11801	46	6.9
1990	115462	63	41	18733	41	6.5
1991	184828	50	40	31621	40	6.9

Kaynak: *DERDİYOK, Türkmen, Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini, TOBB, Türkiye İktisat, Mayıs/1993, İçinde. Rakamlar Yuvarlatıldı.*

45'inin vergilenmediğini -ki, bu oran 1986'da % 121'dir- ve yaklaşık vergi geliri kadar vergi kaçağı olduğunu gösterir. Tabloya göre, vergi gelirini artırmak potansiyel olarak mümkündür. Çünkü vergi dışı gelirin vergili gelire oranı; 1984'de % 120, 1985'de % 98, 1986'da % 129, 1987'de % 28, 1988'de % 22, 1989'da % 45, 1990'da % 63 ve 1991'de % 50'dir. Eğer, vergi dışı gelirler vergilenirse mevcut vergi oranları ile mevcut vergi geliri yaklaşık ikiye katlanır. Veya vergi oranları yarı yarıya düşürülürse, vergi gelirleri azalmış olmaz.

Vergi oranları yüksek olunca, fertlerin tüketim alışkanlıkları kolay değişmediği için gelirden tasarrufa ayrılan pay azalır. Tasarruf azalışı; yatırım, istihdam ve üretimi azaltarak ekonomiyi durgunluğa iter. Sonuçta vergi matrahı ve vergi geliri azalır. Şu halde, vergi geliri her zaman vergi oranı ile doğru orantılı değildir. Vergi gelirini artırmak için; vergi matrahı, vergi denetimi ve vergi cezalarını artırıp, vergi oranlarını düşürmek gerekir. Aksi halde, özel sektörün tüketim tasarruf kararlarını tasarruf aleyhine bozan yüksek vergi oranları vergi hasılatını artırmaz, bilakis azaltır. Çünkü, vergi oranı artınca; fertler için çalışmanın marjinal faydası azalır, mükellefler vergi ödememekte direnir, devlet ödenmeyen vergilerin tahsilinde zorlanır ve zaman zaman vergi affı çıkarmak zorunda kalır. Bu döngüyü kırmak için; vergi oranları düşürülmeli, vergi matrahı genişletilmeli, vergi denetimi ve vergi cezaları artırılmalıdır. 333

Hükümetin maliye politikasında hatalar yaptığı ve bu yüzden zaman zaman geri adım atmak zorunda kaldığı kesindir. Yapılan hatalardan biri 1994 başında yürürlüğe konan otomobil alım satım vergilerinin % 100 artırılmasıdır. Şimdi, 1994'ün altıncı ayı içindeyiz ve otomobil sektörü büyük bir durgunluğun içinde. Buna karşın hükümetin teklifi; biz vergileri indirelim siz fiyatları düşürün. Beş ay önce vergi artırıp beş ay sonra indirmeye kalkışmak her halde ülkeyi el yordamıyla yönetmek olsa gerektir.

2- Para Politikasında Hata: Kamu açıkları vergi gelirleri ile kapatılamayınca devlet para basma ve yüksek faizli tahvil satma zorunda kalıyor. -Faiz politikası, para politikasının bir aracı olduğu halde, önemi nedeniyle ayrı anlatılacaktır- Peki, para basmak iyi bir çözüm müdür? Para; mübadeleye imkan verdiği, tasarruf aracı ve ölçü birimi olduğu için, tıpkı kanın vücuttaki canlılığı sağlaması gibi ekonomide canlılığı sağlar. Şu halde, para önemlidir. Ancak, sorun ekonomide paranın hangi miktarda olması gerektiğinde düğümlenir. Klasik Miktar Teorisi Denklemi bu konuda oldukça başarılıdır. Bilindiği gibi Klasik Miktar Teorisi Denklemi;

$$PA \times Hz = MG \times Fi$$

şeklindedir. PA: Para Arzı, Hz: Paranın El Değiştirme Hızı, MG: Üretilen Fiziki Mal ve Hizmet Miktarı yani, Reel Milli Gelir, Fi: Üretilen Mal ve Hizmetlerin Fiyatıdır.

Bu denkleme göre; bir ekonomideki para arzı ile paranın el değiştirme hızının çarpımı = o ekonomide üretilen fiziki mal ve hizmet miktarı ile bunların fiyatı çarpımıdır. Bu haliyle eşitliğin sol tarafı toplam talebi, sağ tarafı toplam arzı temsil eder. Şu halde, Klasik Miktar Teorisi Denklemi, ekonomideki arz-talep denkliğinden başka bir şey değildir.

Klasik Miktar Teorisi Denklemi iki varsayıma dayanır: 1- Ekonomi sürekli tam istihdamda olduğu için MG kısa dönemde sabittir. Üstelik üreticilerin piyasa şartları, nüfus artışı ve sermaye stokuna göre yatırım ve üretim kararlarını önceden almaları da bu varsayımı kuvvetlendirir. 2- Her toplumun kolayca değişmeyen kendine has zevk ve tercihleri ile tüketim alışkanlıkları olduğu için kısa dönemde Hz de sabittir. Bu iki varsayımdan hareketle varılan sonuç şudur. Bir ekonomide PA artar veya azalırsa Fi de aynı yönde ve aynı oranda artar veya azalır.

Eğer, MG ve Hz'nin de değiştiği kabul edilirse, o zaman şu sonuçlara varılır: 1- PA ve MG sabitken, Hz artar veya azalırsa, Fi; Hz ile aynı yönde ve aynı oranda artar veya azalır. 2- PA ve Hz sabitken, MG artar veya azalırsa, Fi; MG ile ters yönde ve aynı oranda artar veya azalır. 3- Hz sabitken, PA; MG'deki artışa denk artar veya MG'deki azalışa denk azalırsa enflasyon doğmaz. 4- Hz sabitken, PA; MG'deki artışları hızlı artar veya MG'deki azalıştan yavaş azalırsa enflasyon olur.

Bunlar para politikası açısından son derece önemli sonuçlardır. Zira, Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Monotarizmin temeli Klasik Miktar Teorisi denklemine dayanır. M. Friedman, Klasik Miktar Teorisi Denklemini değişkenlerdeki artış hızları cinsinden yazarak;

$$\frac{\Delta PA}{Pa} \cdot \frac{\Delta Hz}{Hz} = \frac{\Delta MG}{MG} \cdot \frac{\Delta Fİ}{Fİ}$$

eşitliğini elde eder. Sonra, paranın el değiştirme hızındaki nisbi değişme sabit kabul edilince eşitlik;

$$\frac{\Delta PA}{PA} = \frac{\Delta MG}{MG} \cdot \frac{\Delta Fİ}{Fİ}$$

şekline dönüşür. Bu eşitlik, fiyat istikrarını korumak için mal ve hizmet üretimindeki nisbi artış kadar, para arzının da artması gerektiğini gösterir. Diğer bir anlatımla, MG artış hızına denk PA artışı enflasyona sebep olmaz.

Ayırımcı istikrar politikalarının istikrarsızlıklara sebep olduğunu ileri süren Monotaristler, çözüm olarak PA'nın her yıl % 3 ila % 5 arasında değişen sabit bir oranda artmasını önerirler. Hatta PA'nın ne oranda artacağından çok bu ora-

nın her yıl sabit olmasının önemine inanırlar. Çünkü PA'nın sabit bir oranda artması, geleceğe yönelik politikaların tutarlı ve istikrarlı olmasını sağlar (Osman Z. ORHAN, Keynezyen ve Monotarist İstikrar Politikaları, 2. Baskı, s. 114, 115 ve 116, İstanbul/1990).

Monotaristlere göre, PA'ındaki değişmenin etkileri ekonomide hemen ortaya çıkmayacağı için mevcut şartlara göre PA'ını artırmak veya azaltmak yanlıştır. Örneğin enflasyon halinde PA daraltılırsa peşinden deflasyonist, deflasyon halinde PA artırılırsa peşinden enflasyonist bir sürece girilebilir. Bunu önlemek için, PA her yıl sabit bir oranda artırılmalıdır.

Friedman ve Schwartz'ın 1867-1948 dönemini kapsayan ortak çalışması ABD ekonomisindeki 1930 krizinin uygulanan sıkı para politikasından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre, 1929-33 döneminde PA % 35.2 oranında azaltılmış, bunun doğal sonucu olarak bu dönemde ikibinden fazla banka iflas etmiş ve sanayi üretim indeksi 180'den 100'e düşmüştür (Vural SAVAŞ, Keynezyen İktisat Yıkılırken, s. 135, İstanbul/1984).

Tablo 4'e bakarak, Türkiye ekonomisinde yıllardır devam eden yüksek enflasyon ve 1994'le birlikte hızlanan ekonomik krizin PA'ndaki artıştan kaynaklandığı söylenemez. Çünkü, PA, GSMH'dan daha yavaş artmıştır. Şu halde, krizin sebebi; yıllardır kapatılamayan kamu açıkları ve bu açıkların yüksek faizli iç ve dış borçla kapatılmasıdır.

Tablo 4'e göre, Emisyon/GSMH oranı gittikçe düştüğü halde, M3+DTH+Bono+Tahvil/GSMH oranı 1983'den 1988'e kadar sürekli artmış, sadece 1988 ve 1989'da düşmüş, 1990 ve 1991'de tekrar artmıştır. Yani, devlet kaynak ihtiyacını emisyondan çok; mevduat, bono, tahvil, döviz tevdiat hesabı ve burada gözükmeyen dış borçla karşılama yoluna gitmiştir. Şimdi, üç aylık net % 50, yıllık % 406 faizli hazine bonolarının bedelini kaynak sıkıntısı çeken devletin vadesi geldiğinde nasıl ödeyeceği merak konusudur.

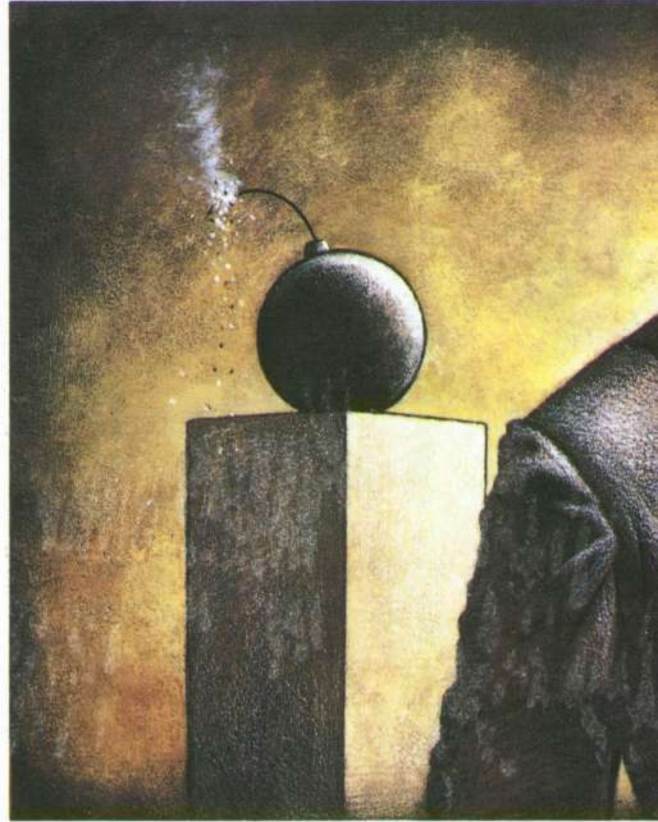
TABLO 4

PARASAL VE REEL BÜYÜKLÜKLERDE ORANSAL DEĞİŞME

Yıllar	Enflasyon Or.. Toptan Eşya Fi.	Emisyon/GSMH Yeni Seri	M3+*GSMH Yeni Seri
1983	30	5.2	31.1
1984	50	4.3	31.2
1985	43	3.9	31.9
1986	30	3.9	32.9
1987	32	3.9	35.9
1988	74	3.3	33.2
1989	68	3.6	31.9
1990	53	3.5	29.8
1991	55	3.3	33.6

***Kaynak:** **DİE**, 1990 ve 1993 Türkiye İstatistik Yıllığı, **DPT**, Temel Ekonomik Büyüklükler, Haziran/1993.*

** Döviz Tevdiat Hesabı + Bono + Tahvil*

Buraya kadar anlatılanlardan şu çıkıyor: Para arzındaki her artış her zaman enflasyona sebep olmuyor. 1983-91 döneminde Türkiye'de para arzındaki artış GSMH'daki artıştan yavaş olduğu halde enflasyon düşmemiş, hatta artmıştır. Bunun sebebi, kamu açıklarının iç borçlanma ve dış borçlanma ile finanse edilmesidir. Yüksek maliyetli bu iki finansman kaynağı sonunda kamu açıklarını ve enflasyonu daha çok artırmıştır. Şu halde, kamu açıklarının finansmanı için yüksek maliyetli iç ve dış borçlanma yerine para basılmış olsaydı daha iyi olabilirdi.

3- Faiz Politikasında Hata: Tablo 5, 1984-91 dönemi G7 ülkeleri ve Türkiye'deki faiz oranlarını gösteriyor. Tabloya göre, G7 ülkelerinde en yüksek faiz oranı 1984'de % 16.5'la İtalya'ya aittir. Almanya ve Japonya'da bazı yıllar faiz oranı % 2.5'a kadar düşmüştür. Oysa, Türkiye'de en düşük faiz oranı, % 45'le 1990 ve 1991'e aittir.

Türkiye'de yıllık mevduat faiz oranlarının 1992'de % 74.2, 1993'de % 74.7 olduğu (TCMB, Aylık İstatistik Bülteni; s. 33, Ocak/1994) ve 1994'de % 160'lara kadar çıktığı hatırlanırsa, G7 ükeleri ile Türkiye'deki faiz oranlarını karşılaştırmak anlamsızdır. Buna kar-

şın hazinenin yıllık net % 406 faizli 57 trilyon TL hazine bonosu satması da çok daha anlamsızdır. Üstelik, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Osman Birsen'in özel bankaların kredi faizlerini % 600'lere çıkardıklarını ileri sürerek % 406 faizli hazine bonosu satışını savunmasının tutar bir yanı yoktur. Yüksek faizin ekonomiye zararı son derece açıkken "onu kurtarıcı görmek, denize düşen yılana sarılır" demekten başka birşey olamaz.

Sermayenin önceden tayin edilmiş getirisi olarak tanımlanabilecek faiz ekonomi açısından şu şekilde eleştirilebilir: Sermayeyi ödünç alan şahıs veya kurum yüksek kâr sağlarsa, sermayenin kazancını faizle sınırlamak, emek karşısında sermayeyi cezalandırmak olur. Tersine sermayeyi ödünç alan şahıs veya kurum zarar ederse, sermayenin kazancını faizle korumak sermaye karşısında emeği cezalandırmak olur. Her iki halde de ekonomik adalet gerçekleşmez. Çünkü, birinci halde, sermaye faktörünün hasıladan aldığı pay azaldığı için, kişilerin tasarruf eğilimi ve ödünç verilebilir fonlar arzı azalır ve ödünç para bulmak zorlaşır. İkinci halde ise, hasıladan insan faktörünün aldığı pay azaldığı için, girişim ve ödünç para alan sayısı azalarak sermaye atıl kalır.

Diğer taraftan faizin tasarrufları teşvik ettiği, faiz olmazsa tasarrufların dövize ve borsaya yöneleceği görüşü de yüzde yüz doğru değildir. Zira, Keynes, faiz-tasarruf ilişkisini tamamen reddetmemekle birlikte tasarrufu gelirin bir fonksiyonu olarak görür. Yani, tasarruf, gelirden tüketime ayrılan pay çıktıktan sonra arta kalan kısımdır. Diğer taraftan faiz sıfır olsa bile borsa, döviz ve diğer alanlardaki sermayenin marjinal getirisi tasarrufları teşvik eder. Bu sebeple, faiz olmazsa tasarruf olmaz görüşü yanlıştır.

Bir an hafızamızda sıfır faizli bir ekonomi canlandıralım. Bu ekonomide tasarruflar faiz olmadığı için borsa ve kâr/zarar ortaklığına yönelirse, reel ekonomiye finansman sağlandığı için bu durum sevindiricidir. Tasarruflar dövize yönelirse bundan da korkmamak gerekir. Çünkü, tasarruflar dövize yönelince döviz kuru yükselir ve doğal devalüasyon olur. Devalüasyon sonrası ihracat artıp, ithalat düşeceği için ülkede döviz arzı artar. Döviz arzındaki artış döviz kurunun sürekli artmasını engeller. Ayrıca, döviz kuru yükselince spekülatif amaçlı döviz tutanlar dövizlerini satarak, döviz kuru düşünce de yeniden döviz alarak kurun sürekli artışı veya azalışı önlenir. Bu prensip, ekonominin genel olarak istikrarsızlığa değil, istikrara meyilli olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Görüldüğü gibi, iki halde de faizli ekonomiden daha iyi sonuç almak mümkündür. Bugün ne yazık ki, spekülatif amaçlı rant sağlama çabası bankaları tasarruf-kredi ilişkisini düzenleyen bir kurum olmaktan çıkarmıştır.

Diğer taraftan üç aylık net % 50, yıllık % 406 faizli bono satışı yerine para basılsaydı yine daha iyi sonuç alınabilirdi. Çünkü, yüksek faizli bono satışı spekülatörleri ödüllendirip ekonominin reel cephesini cezalandırmıştır. Artık, girişimçi için yüksek faizli kredi kullanmak bir yana, işletme sermayesiyle % 406 getirili bono almak daha kârlıdır. Aksi halde, % 500-600 faizle kredi kullanmak için ya, "denize düşen yılana sarılır" diyecek kadar çaresiz ya da "ödemesem ne olur?" diyecek kadar peşin hükümlü olmak lazımdır. Tekrar söylersek, hükümet yatırım, istihdam ve üretimi daraltan yüksek faizle gelir sağlama yerine para basmış olsaydı daha iyi olabilirdi. Çünkü, para arzındaki artış, enflasyona

TABLO 5

GELİŞMİŞ YEDİLER ve TÜRKİYE'DE FAİZ ORANLARI (%)

Ülkeler	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
ABD	8.0	7.5	5.5	6.0	6.5	7.0	6.5	3.5
Almanya	4.5	4.0	3.5	2.5	3.5	6.0	6.0	8.0
İngiltere	9.6	12.0	10.8	9.5	10.0	13.7	14.6	11.2
Fransa	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5
İtalya	16.5	15.0	12.0	12.0	12.5	13.5	12.5	12.0
Kanada	10.2	9.5	8.5	8.7	11.2	12.5	11.8	8.0
Japonya	5.0	5.0	3.0	2.5	2.5	4.3	6.0	7.0
Türkiye	52.0	52.0	48.0	45.0	54.0	54.0	45.0	45.0

Kaynak:* DPT, *Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Kasım/1992.

sebep olabilse de yatırım, istihdam ve üretimi daraltarak depresyona sebep olmaz.

Yıllık net % 406 faizli bono satışı gelir dağılımda adaletsizliği artırmıştır. Başbakanlık eski başdanışmanı Veysi Seviğ MÜSİAD'daki bir konuşmasında şöyle demektedir: "Türkiye'de bugün devlete borç veren 250 bin kişilik bir tefeci grubu var. Hatta, 1200 kişinin fert başına devletten 27 Milyar TL alacağı var. Hükümet bu 250 bin kişiyi feda edip faiz oranlarını sıfırlamalıdır. Arjantin bile böyle kurtulmuştur... Hazine bonalarının ancak % 3'ünü halk alabilmiştir. Devletin yaptığı bankaları kurtarmaktır. Türkiye'de bankacılık tasarruf-kredi ilişkisinden çıkıp, az sayıda rantiyecinin paralarının alıp devlete satmak olmuştur... Faizlerin artması vergilerin ödenmemesine sebep olacaktır. Vergi ödemeyene ceza olarak % 12 gecikme faizi uygulanıyor. Bono alarak daha çok kazanmak varken vergi niçin ödensin?" (Zaman, 12 Haziran 1994).

4- Kur Politikasında Hata: Tablo: 6 1980-93 dönemi yıllık enflasyon oranları ile $ ve DM kurundaki artışları gösterir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla TL'nin değeri yabancı paralar karşısında % 48.6 oranında devalüa edildiği ve daha sonra sürünen kur uygulamasına geçildiği için tabloda 1980 başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir.

TABLO 6

TOPTAN EŞYA FİYATINA GÖRE YILLIK ENFLASYON VE KUR ARTIŞLARI (%)

Yıllar	Enflasyon	$ Kuru	DM Kuru
1980	107	155	123
198	137	48	29
1982	27	40	34
1983	30	51	31
1984	50	58	38
1985	43	30	65
1986	30	32	66
1987	32	35	65
1988	74	78	60
1989	68	28	34
1990	53	27	43
1991	55	73	71
1992	66	69	59
1993	58	69	57

Kaynak: ***DİE****, 1990 ve 1993 Türkiye İstatistik Yıllığı.*
TCMB*, Üç Aylık Bülten, Temmuz-Eylül 1993.*
PAKDEMİRLİ*, Ekrem, Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü, İstanbul/1991.*

Tablo 6'ya göre, 1988'den sonra döviz kurları genellikle enflasyonun altında kaldığı için, ulusal para yabancı paralar karşısında değer kazanmış ve ihracat azalıp ithalat artmıştır. Nitekim, ihracatın ithalatı karşılama oranı; 1988'de % 81 ken 1989'da % 74'e, 1990'da % 58'e düşmüş; 1991'de % 65'e çıkmışsa da 1992'de % 64'e ve 1993'de % 53'e tekrar düşmüştür (Osman DEMİR, Dünden Bugüne Türkiye'nin Dış Ticareti, MÜSİAD, "Çerçeve" İçinde, Mart-Nisan/1994).

Nitekim özellikle 1989 ve 1990'da Dolar ve DM kur artışı enflasyonun oldukça altındadır. Bunda Merkez Bankasınca döviz piyasasına yapılan müdahalenin rolü büyüktür. Takip edilen hatalı kur politikası nedeniyle 1994 yılı başında döviz kuru çılgınca artmaya başlamıştır. Merkez Bankası bu artışı kontrol etmek için 25 Ocak günü piyasaya 250 Milyon Dolar sürmüş ve 26 Ocakda da TL yabancı paralar karşısında % 13.6 oranında devalüa edilmiştir. Merkez Bankası hatalı olarak Dolar sattığı kişileri bir günde % 13.6 oranında zengin etmiştir. Ve nihayet bu olay Merkez Bankası başkanı Bülent Gültekin'in istifasına sebep olmuştur.

1994'ün ilk üç ayında TL yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiştir. Örneğin, 31 Aralık 1993'de 1$ = 14458 Tl ve 1 DM = 8348 TL iken (TCMB, Aylık İstatistik Bülteni, s. 40, Ocak/1994) 7 Nisan 1994'de 1$ = 39853 Tl ve 1 DM = 23245 TL'ye çıkmıştır. (7 Nisan/1994 tarihli basın). Buna göre, yaklaşık üç aylık sürede Türk Lirası Dolar karşısında % 175 ve DM karşısında % 178 değer kaybetmiştir.

1994'le birlikte döviz kurlarındaki çılgın ar-

sanlardır. Şu halde, onlara cephe almak, bastığı dalı kesmek olur. Eğer, işveren vergi kaçırır, kaynakları hor kullanır veya şahsi çıkarı için kamu çıkarını çiğnerse suç işverenin olduğu kadar onu engellemeyen devletindir. Üstelik, mevcut krizin kaynağı kamu sektörü olduğuna göre, özel sektörün "krizi doğuran faturasını öder" deme hakkı vardır. Bu nedenle, hükümetin görevi, koroda istemediği sesleri susturarak ses gücünü zayıflatmak değil, bozuk sesleri eğiterek koroyu güçleştirmek olmalıdır. Maalesef, hükümet bu konuda yeterince başarılı olamıyor.

Bilindiği gibi, zoru başarmanın ilk şartı, muhtemel negatif beklentileri kırmak ve güç birliği yapmaktır. Bunun için de uzlaşmak şarttır. Hükümet bu konudaki zaafiyetinden dolayı özelleştirme ve Anayasa değişikliğinde olduğu gibi zaman zaman geri adım atmak zorunda kalmıştır. Zira, binlerce işçinin işine son verip tek taraflı bir kararla özelleştirme yapmak istenince işçi, sendika ve kamu oyunun tepkisi doğmuştur. Yine, hükümet muhalefete, biz Anayasanın şu maddelerini değiştirmeye karar verdik, eğer kabul etmezseniz sizi halka şikayet ederiz deyince; muhalefet şantaj yapıyorsunuz diyerek karşı çıkmış ve hükümet muhalefetle uzlaşmak zorunda kalmıştır.

tış, talihsiz spekülatif beyanlara ve çeşitli hatalara neden olmuştur. Bilindiği gibi, döviz kurundaki artışı önlemek için önce, repo faizleri, sonra mevduat faizleri yükseltilmiş, bankalardaki bütün mevduata devlet güvencesi tanınmış ve daha sonra üç aylık net % 50 faizli 57 Trilyon TL'lik bono satılmıştır. Bu da, politikalar spekülatörleri ödüllendirip reel ekonomiyi cezalandırmıştır. Yüksek faiz düşük kur politikası yerine, düşük faiz yüksek kur politikası uygulansaydı daha iyi olurdu. Yüksek faiz bankaları spekülatif kazanç peşinde koşan bir kurum haline getirmişken, üreticileri küçülmeye itmiştir. Oysa, yüksek kur politikası uygulansaydı, Türkiye dış borçlarına karşılık daha çok TL ödemek zorunda kalırdı. Ama, Türkiye'nin üretimi, ihracatı ve turizm gelirleri artıp ithalatı azalırdı ki, bu sevinilecek bir durum olurdu.

Hükümetin uygulamaları ile beyanları maalesef çelişmektedir. Örneğin başbakan Tansu Çiller defalarca; "yabancı sermaye Türkiye'ye giriyor, TL'ye çevrilerek faize yatırılıyor ve dönem sonunda katlanarak yurtdışına çıkıyor. Böylece Türkiye sömürülüyor. Biz bu döngüyü kırdık" demiştir. Halbuki, bu döngüyü kırmak için faizi düşürmek gerekir. Oysa, 1993'de yaklaşık % 75 olan mevduat faiz oranları 1994'de % 160'lara çıkmıştır. Bu da kesin bir hatadır.

5- Uzlaşmasız Yönetim: Hükümetin zaman zaman işçi ve işvereni yok sayarak çeşitli kararlar alması yanlıştır. Bu nedenle, bazı yetkililerin "saadet zincirini kıracağız" şeklindeki TÜSİAD'a yönelik eleştirileri doğru değildir. Çünkü, işçi ve işverenler, mal ve hizmet üreten ve ödedikleri vergilerle devleti ayakta tutan fedakar in-

6- Özelleştirmede Hata: Yapılan hatalardan biri de, özelleştirme ile ilgilidir. Özelleştirmeyi keşfeden kamu finansman sorumlularının çölde su bulan susuz bir insan kadar sevinç duymaları doğaldır. Ancak, özelleştirmede üst üste hata yapıldığı da bir gerçektir. Bu hatalar, çalışanı yok sayma, ucuz pahalı demeden satma, yanlış öncelikler ve elde edilen gelirin yanlış kullanımı şeklinde ortaya çıkıyor.

Kamu sektöründe siyasi tercihler ekonomik tercihlerden önde geldiği için KİT'ler zarar ediyor. KİT zararları kamu açıklarını, kamu açıkları emisyon, iç ve dış borçlanmayı artırarak enflasyon ve kriz kaçınılmaz oluyor. Devlet zarar eden KİT'leri kapatmak veya yok pahasına özelleştirmek isteyince de bu işyerlerinde çalışan insanlar işsiz kalıyor ve ekonomi durgunluğa giriyor. Öyleyse, kapatma, yok pahasına satma ve aynen devam etme çözüm olmuyor. Fakat, hükümet hatada ısrar ettikçe, özelleştirme eleştiriliyor ve yetkililer özelleştirmedeki başarısızlığın nedeni olarak, yapılan hataları değil yapılan eleştirileri gösteriyorlar. Halbuki, iş güvencesi veren, özel sektör monopolleri oluşturmayan, stratejik önem taşımayan ve değerine bir özelleştirmeye kimsenin birşey diyeceği yoktur.

Kanaatimce özelleştirmeye, özel sektör monopolleri oluşturmayan, stratejik önemi olmayan ve kâr eden KİT'lerden başlamak lazımdır. Oysa, hükümet devleti kamburdan kurtarıyoruz bahanesiyle kamuoyu oluşturup zarar eden KİT'leri arsa fiyatına özelleştiriyor. Bir KİT'i kapalı zarf usulü teklifle arsa fiyatına satmak kolaydır, fakat rasyonel değildir. Çünkü, zarar eden KİT'lere az sayıda alıcı düşük fiyattan teklif vereceği için devletin fazla kazancı olmaz. Devlet olmanın vasfı, faydasız fakat kolay olanı yapmak değil,

gerekli fakat zor olanı başarmaktır. Bunun için bugün yapılanın tersine önce kâr eden KİT'leri özelleştirmek gerekir.

Eğer, özelleştirmeye kâr eden KİT'lerden başlanırsa şu avantajlar elde edilir: 1- Kâr eden KİT'lerin alıcısı çok olur. 2- Kâr eden KİT'leri cazip fiyatla satmak mümkün olur. 3- Elde edilen gelirle zarar eden KİT'leri teknolojik olarak yenileyen kâra geçmeleri sağlanıp özelleştirilmeleri mümkün olur. 4- Bu yöntemle işçiler mağdur olmaz, devlet daha çok kaynak elde eder ve geri adım atmadan kalıcı özelleştirme gerçekleşir.

7- Diğer Hatalar: Bu hataların başında israf ve merkeziyetçiliğin devamı geliyor. Merkeziyetçilik yüzünden kamu işleri yavaş yürüyor, belli bir iş için tahsis edilen bir kaynak ondan daha önemli bir iş için harcanamıyor.

Bütçe kamu harcama birimleri arasında paylaşılırken az kaynak kullanması gereken bir ünite daha çok kaynağa, çok kaynak kullanması gereken bir ünite ise daha az kaynağa sahip olabiliyor. Oldukça kapsamlı ve önemli bir konu olan merkeziyetçilik derinlemesine bir çalışmayı gerektirdiği için burada bu kadarla yetiniyoruz.

Devam eden diğer bir hata israftır. Bugün hemen her yerde ve her alanda büyük israf yapılıyor. Örneğin; sokak lambalarının güneş batmadan yanıp güneş doğduktan sonra sönmesi; çok yiyip az çalışan bir kimsenin şişmanlayıp aldığı enerjiyi aşırı kiloyu gezdirerek harcaması; çöpe giden ekmek, boşa akan su israftır. Yine, çok yakıt harcayıp yavaş giden ve az yol alan araba israf yapıyor demektir vs.

Güncel olduğu için israfa en güzel örnek, mevcut seçim sistemidir. Bilindiği gibi, 27 Mart 1994'de Türkiye genelinde mahalli idare yöneticileri seçildi. Basında yeralan bilgilere göre, Yüksek Seçim Kurulu ve Siyasi partiler bu seçimde 12 Trilyon TL resmi harcama yaptılar. Siyasi partilerin resmi olmayan harcamaları tahminen 20 Trilyon TL'dir. Yapılan bu harcamaya miting alanlarında toplanan insanların iş kaybı da katılırsa ulaşılan rakam gerçekten korkutucudur. Zira, İstanbul Belediyesinin bir yıllık bütçesi yaklaşık 50 Trilyon, Ankara Belediyesininki, 40 Trilyon TL'dir. Seçim harcamalarının 2.6 Trilyon TL'si sözlü propogandaya, 4.4. Trilyon TL'si bayrak ve afişe, 1 Trilyon TL'si de eşantiyona gitmiştir. Ana muhalefet partisi genel başkanına göre, DYP ve SHP iktidar gücünü kullanarak 7 Trilyon TL ayrıca harcamışlardır.

Seçim harcamalarının gayri prodüktif olup büyük bir israf olduğu kesindir. Üstelik bunca harcamaya rağmen oy sayımı günlerce sürmüş, tarafları kötü zan altında bırakan tartışmalar yaşanmıştır. Bu nedenle, 21. yy. teknolojik imkanları içinde ilkel ve pahalı metodlarla yapılan bu seçim sistemi yerini eşitlik ve adalet ilkesine uygun daha hızlı ve daha az maliyetli yeni bir sisteme bırakmalıdır.

D- SONUÇ VE ÖNERİLER

1- Bugün yaşanmakta olan krizin en büyük sebebi enflasyon, enflasyonun en büyük sebebi de yıllardır devam eden kamu açıklarıdır. Şu halde krizi aşmak için kamu açıklarını aşağı çekmek şarttır.

2- Kamu açıklarını aşağı çekmek için, kamu gelirleri artırılıp kamu harcamaları azaltılmalıdır.

3- Vergi oranlarını artırmak her zaman kamu gelirlerini artırmaz. Çünkü, vergi oranları artarsa yapılan işin marjinal getirisi azalacağı için fertler ekonomik faaliyetten vazgeçerler. Vazgeçmeseler bile, vergi kaçırmak veya ödememek isteyecekleri için kamu gelirleri artmaz, hatta azalır.

4- Bazı yıllarda vergi dışı gelir vergili gelirden büyük olduğuna göre, Türkiye'de vergi gelirini artırmak potansiyel olarak mümkündür. Bunun için, vergi oranını; mükellefin ödemekte zorlanmayacağı ve tüketim tasarruf kararlarını tasarruf aleyhine bozmayacak bir seviyeye düşürmek ve vergi dışı geliri vergilendirmek gerekir.

5- Yüksek faiz politikasını kurtarıcı gibi görmek yanlıştır. Zira, yüksek repo ve bono faizleri bankaları spekülatif kazanç peşinde koşar hale getirip onları tasarruf-kredi ilişkisini düzenleyen kurum olmaktan çıkarmıştır. Faiz artınca yatırım, istihdam ve üretim azalarak ekonomi resesyona girmeye başlamıştır.

6- Faiz, bölüşüm adaleti açısından da sakıncalıdır. Eğer kredi kullanan şahıs yüksek kâr sağlarsa, sermayenin kazancını faizle sınırlamak sermayeyi cezalandırmak olur. Tersine, kredi kullanan şahıs zarar ederse, sermayenin kazancını faizle korumak emeği cezalandırmak olur. Çok üretip az almak veya az üretip çok almak doğru değildir.

7- Faiz düşerse, tasarruflar borsa, kâr/zarar ortaklıkları ve dövize yönelir ki, bunda korkacak birşey yoktur. Borsa ve kâr/zarar ortaklıklarına giden sermaye reel ekonomiye hizmet eder. Dövize yönelince de ihracat ve turizm gelirleri artar ki, bu da sevindiricidir.

8- Kamu açıklarını kapatmak için kamu gelirlerini artırmak kadar kamu giderlerini azaltmak da önemlidir. Bu nedenle, önce monopol olmayan ve kâr eden, KİT'leri özelleştirmek gerekir. Sonra, elde edilen gelirle zarar eden KİT'lerin teknolojisi yenilenip kâra geçişleri sağlanarak onlar da özelleştirilmelidir. Böylece, işçi mağdur olmaz, devlet daha çok kaynak elde eder, geri adım atılmamış olur ve ekonomi resesyona girmez.

9- Terör uzun süre Türkiye'nin sorunu omaktan mutlaka çıkarılmalıdır. Çünkü, yapılan harcamalardan çok terörün psikoloiik etkisi ekonomiye zarar vermektedir.

10- Hangi konu ve kime karşı olursa olsun, kanun hakimiyetini mutlaka sağlamak gerekir. Aksi halde, güçsüze kaplan güçlüye kedi durumuna düşmek adalete güveni sarsar ve insanlar kendileri ihkak-ı hak peşinde koşarlar.

11- Sınır ticaretinin taraflara sağladığı avantaj ve siyasi yakınlaşma dikkate alınarak komşu ülkelerle ticaret geliştirilmelidir.

12- Eğitim sistemi ferdi girişimciliği teşvik edecek şekilde ülke ihtiyaçlarına göre yeniden gözden geçirilmelidir.

13- Rüşvet, yolsuzluk ve israf mutlaka önlenmelidir.

14- Negatif beklentilere sebep olacak davranışlardan kaçınılmalıdır. Bunun için; karar vermeden önce iyi düşünmeli ve karardan sonra geri adım atılmamalıdır. Tabii, yurtdışındaki vatandaşlara varıncaya kadar herkesten fedakarlık beklerken yöneticilerin fedakarlık yapması son derece önemlidir. Ancak, başbakanın medyada yer alan 1992 ve 1993 yılında ABD'de servet edinmesi bu konuda iyi bir örnek oluşturmaz.

15- Ücret ve maaşları dondurmamak gerekir. Çünkü, bir taraftan hükümet bono satarak piyasadan kaynak çekerken diğer taraftan ücret ve maaşlar dondurulursa, toplam talep azalır ve ekonomi daha çok durgunluğa girer. Ancak, ücret ve maaş artışları dengesizlikleri giderici mahiyette olabilir.

16- Ekonominin mümkün olduğunca piyasa şartlarında çalışmasına özen gösterilmelidir. Yapılan müdahaleler, piyasa düzenleme, teknoloji geliştirme ve rekabet artırmaya yönelik olmalıdır.

17- Çok sesliliğin ve demokratik kuruluşların olduğu bir ülkede bütün bunları başarmak uzlaşmayı gerektirir. Uzlaşma olmadan birinin yaptığını diğeri engeller ve "ben yaptım oldu" mantığıyla bir yere varmak mümkün olmaz.

Galata şer'iyye sicillerinde gemiler hakkında üç belge

FETHİ GEDİKLİ

Çekeleve,[1] şayka,[2] karamürsel[3]... Bunlar, bugün neredeyse hiç birimizin anlamını bilmediği, hatta şimdiye değin hiç bir yerde karşılaşmadığı bazı Osmanlı gemi isimlerinden sadece üç tanesi. Oysa Osmanlı mahkeme kayıtlarının yer aldığı şer'i siciller, bu isimlerin bulunduğu "hüccet"lerle doludur ve genellikle satış işlemleri sebebiyle bu belgelere konu olmuşlardır. Öte yandan, Osmanlı Devletinin çeşitli limanlarından, meselâ, Mısır'daki İskenderiye ve Dimyat "iskele"lerinden, Abaza vilayetinden, Kefe'den, Sinop'dan ve Sakız'dan İstanbul'a zahire ve muhtelif ticaret eşyasıyla beraber yolcu taşıyan gemilerden bahseden hüccetler de az değildir. Bu hüccetler gözden geçirildiğinde, zikre değer miktardaki geminin, iki veya daha fazla sayıdaki kimse tarafından yarı yarıya ("münâsafeten") veya dörtte bir hisselerle iktisap olunduğu ve işletildiği müşâhade edilmektedir. Bu sebeble, onyedinci asırda Galata'da (ve İstanbul'da) şayka, çekeleve, karamürsel ve saire gibi gemilere tek başına sahip olmanın pek kolay olmadığı neticesine varmak yanlış olmasa gerektir. Aşağıdaki belgelerin alındığı, hicri 1027-1028 tarihli Galata Kadılığı 45 numaralı defteri 1617-18 tarihlerine tekabül etmektedir ve o tarihte Osmanlı denizcisinin iktisadi gücünün, söz konusu gemilere, tek başına sahip olabilmesi gibi onları tekbaşına işletebilmesi de çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Nitekim, gemi reislerinin, seyrek olmayan bir şekilde, karz, mudarebe, ve sermaye yoluyla anapara toplayıp ticaret yapmaya çalıştıkları, sicillerin incelenmesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Burada yayınlanan üç belgeden ikisi sefîne, yani gemi satışına dairdir. Bunlardan birinde, İstinye nahiyesinde bulunan Yeniköy'den Hacı Osman Reis, çekeleve gemisini, Giresunlu Ali Reise yetmiş bin akçaya satıp teslim etmiştir. Ancak Osman Reis, üç seferde ve değişik işlemlerle satış bedelinin takriben yüzde altmkış kadarını (kırk bin akçasını) tahsil etmeyi başarabilmiştir. Geri kalan otuz bin akça ise hala daha Giresunla Ali Reisin üzerinde ödenecek borçtur. Bu olay, Osmanlı denizcisinin iktisadi gücünün zayıf olduğu yolundaki tespitimizi doğrulayan örneklerden biridir.

İkinci belge, Kefeli Serkis Reisin şaykasının yetkisiz şekilde oğlu tarafından satılmasıyla ilgilidir. (Kefe, Kırım yarımadasında onyedinci ve bilhassa onsekizinci yüzyılda çok önemli bir liman kenti ve ticaret merkezidir. Nüfusunun çoğunluğu da müslümandır ve halk arasında küçük İstanbul diye anılmaktadır.) Serkis Reis oğlu Şehri'nin Yusuf Reise doksaniki bin akçaya sattığı şaykasını geri alacaken, Yusuf Reis, satış bedelini sekiz bin akça daha artırarak, ondan satışa izin vermesini talep etmiş ve Serkis Reis de ilave bedeli alıp satışa icazet vermiştir. (Böylece satış bedeli yüz bin akçaya yükselmiştir.)

Üçüncü belgemiz ise satışla alakalı değildir. Dört kişi bir araya gelip Karamürsel diye bilinen bir gemi almış ve içlerinden birini ona 'reis' tayin ederek sefer edeceği yerler bakımından onu tamamiyle serbest bırakmışlardır. Aralarındaki anlaşmaya göre, elde edilecek gelir (galle)den önce reislik hissesi çıkarılacak, geriye kalan ise yine reis dahil olmak üzere dört eşit paya bölünüp paylaşılacaktır. İşte üçüncü belgede, üzerinde anlaşılan bu hususlar kadı huzurunda resmi bir belgeyle tespit edilmiştir.

Son bir kayıt; Osmanlılar bu gemilerle beraber daha onlarca farklı isim taşıyan gemiler kullanmışlardır. Bunların aynen veya maketlerinin yer aldığı bir deniz müzemiz var mıdır? Yoksa, en kısa zamanda böyle bir müzenin teşkiline gidilmesi hem denizcilik tarihimiz, hem de kültür tarihimiz bakımından ne kadar faydalı olur!

1 **Çekeleve (veya sakalava);** Kelimenin kökeni tartışmalıdır. Kimine göre Yunanca, kimine göre ise İtalyancadır ve bu dildeki "sacaleva"dan gelmektedir. Kıç tarafı yüksek, hızlı giden yelkenli bir gemidir. (Meydan Larousse, c. 4, s. 379; Redhouse'a göre 'önde iki kısa direği olan gemidir. Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük, 1968)

2 **Şayka (veya çayka);** Kazaklarca kullanılan altı düz ve geniş olan ve elli adet savaşçı ve üç küçük top alabilen bir geminin adıdır. Hem harb, hem de ticaret için kullanılmıştır. Osmanlılar Karadeniz kıyılarını korumak, Rus Kazakları ise kıyı bölgeleri vurmak için bu gemiyi kullanırlardı. (Büyük Larousse, c. 4, s. 374 ve Pakalın, c. 1, s. 339)

3 **Karamürsel;** Osmanlıların denizde ilkin bu gemileri kullandığı ve İlk Osmanlı kaptan-ı deryası sayılan ve İzmit dolaylarında fetihlerde bulunan ve Karamürsel ilçesine adını veren Karamürsel tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

Galata Mahkemesi 45 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 63-A

Mahrûse-i Galata muzâfâtından İstinye nâhiyesinde Yeniköy sükkânından râfi'u'l-kitab el-Hac Osman Reis bin Abdullah mahfel-i kazâda vilâyet-i Anatolıda Kerâsun kasabasından Ali Reis bin el-Hac Mehmed mahzarında takrir-i kelâm idüb mezbur Ali Reis'e çekeleve dimekle ma'ruf bundan akdem yetmiş bin akçaya bey' ve teslim eyledügim yigirmi dört zirâ' sefîne semeninden onbeş bin akçasını mezbûr Ali Reisden ve onbeş bin akçasını havâle-yi şer'iyye ile eyledügi Mustafa Çelebi yedinden ve onbin akçasını meblağ-ı mezbûrı talebe vekil eyledügim hâzır bi'l-meclis Ömer Reis bin Abdullah yedinden cem'an kırk bin akçası makbûzım olub bâki vech-i meşrûh üzere mezbûr Ali Reis zimmetinde otuz bin akça hakkım kalmışdır hâlen taleb iderim sual olunsun didikde ğıbbe's-sual mezbûr Ali Reis cevabında fi'l-vâki' müdde'i-yi mezbûr el-Hac Osman Reisin zimmetimde minval-i meşrûh üzere hâlâ otuz bin akça hakkı vardır deyu mu'terif olmağın edâsına ilzâm birle mâ vaka'a ketb alındı
hurrire fi'l-yevmi'l-'aşar min Cumade'l-Ahir li-sene semân ve 'aşrîn ve elf

Şuhûdu'l-Hâl

Kud Beşe bin Abdullah er-Râcil
Mehmed bin Mustafa el-Havâle
Mehmed Reis bin (böyle) er-Râcil
Mustafa el-Muhzır el-Havâle (böyle)
Piri bin Abdünnebi (?) Ser-Bölük
el-Hâc Mehmed (böyle)

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Galata şehrine bağlı İstinye nahiyesinde Yeniköy sakinlerinden bu belgenin sahibi Abdullah oğlu Hacı Osman Reis mahkemede, Anadolu vilayetinde Giresun kasabasından Hacı Mehmed oğlu Ali Reis huzurunda ikrarda bulunup dedi ki; Ali Reisi çekeleve demekle maruf 70.000 akçaya satıp teslim eylediğim 24 zirâ' (yaklaşık 16 metre) uzunluğundaki bir gemi bedelinden 15.000 akçasını bizzat Ali Reisden aldım. Yine 15.000 akçasını şer'an havale ettiği Mustafa Çelebi elinden ve 10.000 akçasını da sözkonusu satış bedelini tahsil etmeye vekil eylediğim ve şimdi burada hazır bulunan Abdullah oğlu Ömer Reis'den aldım. Böylece toplam 40.000 akçasını almış oldum. Geriye Ali Reis üzerinde 30.000 akça hakkım kalmıştır, halen talep ederim, sual olunsun dedi. Soru üzerine Ali Reis cevabında, gerçekten Hacı Osman Reisin üzerimde, açıklandığı gibi, 30.000 akça hakkı vardır, diye itirafda bulunması üzerine ödemeye mecbur olduğu yazıldı. Binyirmisekiz yılının Cemaziyelahir ayının onuncu günü kaydedildi. (1618)

Şuhûdu'l-Hâl

Abdullah oğlu Kurd Beşe, Râcil
Mustafa oğlu Mehmed, Havale*
oğlu Mehmed Reis, Râcil (böyle)
Mustafa, el-Muhzır Havale (böyle)
Abdünnebi(?) oğlu Piri, Bölük-başı
Hacı Mehmed (böyle)

** Havale: Osmanlılarda bir tür vergi toplayan görevli, memur.*

Galata Mahkemesi 45 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 697

Medine-i Kefe'den Serkis Reis veledi Mehter nam zimmi mahfel-i kazâda râfi'u'l-kitab Yusuf Reis bin Abdullah mahzarında ikrâr-ı tam ve takrir-i kelâm idüb halen mezbur Yusuf Reisin tasarrufunda olan şayka dimekle ma'rûfe yigirmi iki zirâ' sefîne mülkim olmakla bundan akdem sulbî oğlım Şehri nam zimmiyi içinde reis idüb ticârete gönderdiğimde merkûm Şehri zikr olınan sefîneyi benim kıbelimden vekilim deyu mezbûr Yusuf Reise toksan iki bin akçaya bey' ve teslim ve kabz-ı semen eyleyüb lakin ben mezbsur Şehri'yi vekil itmedim deyu sefîne-i merkûmeyi merkûm Yusuf Reisden dava ve husumet idüb almak hududunda iken mezbûr Yusuf Reis muciz-i bey' olmak içün sekiz bin akça semen-i mezkûr üzerine ziyâde idüb ben dahi semen-i merkûm sekiz bin akçayı bi't-tamam kabz eyledim min ba'd zikr olınan sefîneye müte'allik mezbûr reis ile dava ve husumetim yokdır didikde mukırr-ı mezbûr Serkis Reisin ikrâr-ı meşrûhını el-mukarrun lehu mezbûr Yusuf Reis vicahen tasdik itdikten sonra mâ huve'l-vakî' ğıbbe't-taleb ketb olındıhurrire fi evâhiri Ahir fi't-tarihi'l-mezbur [1028]

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Kefeli Mehter oğlu Serkis Reis adlı zimmi mahkemede, bu belgenin sahibi Abdullah oğlu Yusuf Reis karşısında tam bir ikrarda bulunup dedi ki; halen Yusuf Reisin tasarrufunda olan şayka diye tanınan 22 zirâ' (yaklaşık 14 metre) uzunluğundaki gemi benim mülkiyetimdedir. Evvelce oğlum Şehri'yi reis tayin ederek ticaret yapmaya göndermiştim. Oğlum Şehri ise benim vekilim olduğunu bildirerek gemiyi Yusuf Reise 92.000 akçaya satıp teslim etmiş ve satış bedelini de almıştır. Ancak ben, oğlum Şehri'yi vekil etmedim, diyerek gemiyi Yusuf Reisden dava yoluyla alacakken, Yusuf Reis satışa izin vermem için önceki satış bedeline 8000 akça daha ilave etti, ben de bu ek akçayı kabul edip aldım. Bundan sonda adıgeçen gemiye ilişkin Yusuf Reis ile dava ve husumetim yoktur, dedi. Serkis Reisin Yusuf Reis lehine olan bu açık ikrarını adıgeçen Yusuf Reis de onayladıktan sonra olay, istek üzerine yazıldı. Zikredilen tarihte [1028] Cemâziyelahir ayının sonlarında kaydedildi. (1618)

Şuhûdu'l-Hâl

Muharrem Reis bin Ali
Mustafa Kapûdân [bin] Abdullah
Süleyman Çavuş bin Mehmed
Mehmed Reis bin [böyle]
Piri bin Abdünnebi(?)
Şa'bân bin Hamza
Şa'bân Yazıcı bin Veli (?)

Şuhûdu'l-Hâl

Ali oğlu Muharrem Reis
Abdullah [oğlu] Mustafa Kapudan
Mehmet oğlu Süleyman Çavuş
oğlu Mehmed Reis (böyle)
Abdünnebi? (?) oğlu Piri
Hamza oğlu Şaban
Veli oğlu Şaban Yazıcı (?)

Galata Mahkemesi 45 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 23-A

Fellah taifesinden Yunus bin Ebu Zeyd ve Mes'ud bin Merzuk ve Cum'a bin Süleyman nam kimesneler meclis-i şer'-i hatîrü lâzımu't-tevkîrde Süleyman Reis bin Mehmed mahzarında her biri ikrar ve takrir-i kelâm idüb mezbur Süleyman ile bizim cümlemiz beyninde 'ale'l-iştirâk es-sevî mülkimiz olan karamürsel ta'bîr olınur yigirmi dört zirâ' mülk sefînemizde merkûm Süleyman'ı reis nasb ve ta'yîn idüb sefîne-yi mezkûreyi eyne mâ yeşâ sefer itmek üzere yedine teslim idüb ve sefîne-yi merkûmenin ba'de'l-'amel hasıl olan ğallesinden merkûm Süleyman hisse-yi riyâsetini alduğından sonra bakisi dördümüz beyninde bi's-seviyye taksim olınub her birimizin hisselerimizi def' ve teslim itmek üzere mu'âhede eyledik didiklerinde mukırrûn-ı merkûmûn minvâl-i muharrer üzere câri olan ikrâratını el-mukarrun lehu el-mezbûr Süleyman Reis vicâhen tasdik itmeğin mâ huve'l-vaki' ğıbbe't-taleb ketb olındı tahriren fi yevmi's-sâbi' min şehri Rebi'u'l-ahir li-sene semân ve aşrîn ve elf

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Fellah taifesinhden Ebu Zeyd oğlu Yunus ve Merzuk oğlu Mesud ve Süleyman oğlu Cuma adlı kişiler, yüce şeri'at mahkemesinde Mehmed oğlu Süleyman Reis karşısında tek tek ikrarda bulunup Süleyman Reisle bizim tümümüz arasında eşit hisselerle ortak malımız olan karamürsel denilem 24 zira' (yaklaşık 16 metre) uzunluğundaki gemimizde adıgeçen Süleyman'ı reis tayin ettik. İstediği yere sefer etmek üzere serbest bıraktık. Geminin hasıl olan gelirinden Süleyman Reis reislik payını aldıktan sonra kalan, dördümüz arasında eşit nisbette taksim olunup her birimizin hisselerini ödeme ve teslim etmek üzere anlaşma yaptık, dediklerinde adıgeçenlerin lehine gelişen ikrarlarını Süleyman Reis de tasdik etmiş olmakla durum istek üzerine yazıldı. Binyirmisekiz yılının Rebiyülahir ayının sekizinci günü kaydedildi. (1618)

Şuhûdu'l-Hâl

Yusuf bin Abdünnebi
Ebu Zeyd bin Sa'id
Şa'bân bin Hamza
Ramazân bin Zekeriya
Lutfullah bin Mustafa
ve gayruhum

Şuhûdu'l-Hâl

Abdünnebi oğlu Yusuf
Said oğlu Ebu Zeyd
Hamza Oğlu Şaban
Zekeriya oğlu Ramazan
Mustafa oğlu Lütfullah
Ve başkaları.

Fas-Tunus gezisi değerlendirmesi

NATIK AKYOL*

*Genel Başkan Yardımcısı, Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı

Atalarımız yüzyıllar boyunca dünyayı karış karış gezmenin, keşfetmenin ve fethetmenin şerefini yaşadılar. Endülüs'ten Çin Seddine, Güney Afrika topraklarından Moğolistan'a kadar uzanan coğrafi bölgede sayısız medeniyetler kurdular. Onlar her zaman dış dünya ile kültür ve ticaret alışverişi içinde oldular. Hiçbir zaman içine kapanıp, dünyadan bihaber olmadılar. Ancak senelerdir önüne bir hedef konulmayan milletimiz sanırım biraz da içine düştüğümüz fakru zaruretin de etkisiyle bırakın dünyayı gezmesi-tanıması, yüzyıllar boyunca dini ve kültürel bağları bir olan.. Hatta bayrağı, vatanı, kanunları, riyaseti ve cephedeki komutanı bile bir olan İslam milletlerine de uğramaz ve tanımaz hale geldi. Burada uzun yıllardır içimize ekilen nifak hareketlerinin de çok büyük tesiri vardır.

Oysa bugün bütün dünya hem maddi hem de manevi bir soğuk savaş yaşamaktadır. Bu soğuk savaşta galip gelmenin herhalde tek yolu da karşısındakinin sahip olduğu değerleri çok iyi tahlil etmekten geçer. Ama Allah'a şükürler olsun artık üzerimizdeki ölü topraktan yavaş yavaş silkinen, dünyada cereyan eden maddi/manevi soğuk savaşa hazırlanan yeni ve asil bir nesil yetişmektedir. Bu tesbitimizi daha önce gittiğimiz Sudan'da, Mısır'da, Balkan ülkelerinde ve yeni döndüğümüz Fas-Tunus gezisinde canlı bir şekilde gördük. İnsanlarımız binbir entrikalarla tatbikata konulan bir sinsi oyunun farkına vardılar. Artık manevi değerlerinin tahrib edildiğini ve maddi kaynaklarının payimal edilerek elinden alındığını çok iyi biliyorlar. İslam milletleri geçmişte birbirlerini kenetleyen maneviyatına yeniden sahip çıkmak ve birbirlerine yeniden sarılmak zaruriyetini hissediyor. "Birbirimizi yeniden tanıyalım, gidelim-gelelim, ticaret yapalım" nidalarını gittiğimiz yerlerde duyuyoruz. MÜSİAD olarak özellikle İslam ülkelerine gösterdiğimiz hassasiyette, bu insanların sıcak yakınlıkları ve haykırmaları bizi haklı çıkarmaktadır.

En son olarak gittiğimiz Fas-Tunus'taki kardeşlerimiz daha önce ziyaret ettiğimiz İslam ülkelerinden farksız insanlar. Her yerde Osmanlı'ya, Türkler'e büyük hayranlık duyduklarını gördük. Zaten Tunuslu'ların üçte ikisi ya Türk ya da Türk kökenlidir. Ama maalesef hiç Türkçe konuşanı görmedik. 300 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan Fas-Tunus ve sair Mağrib ülkeleri bugün hiç Türkçe bilmezken, 45-50 senelik Fransız hakimiyetiyle hemen hemen herkes Fransızca konuşuyor, neredeyse Arapçalarını unutacaklar. Bu tabloyu artık batının kültürel emperyalizmi ile mi izah edersiniz, yoksa Osmanlı'nın batılılar gibi işgalci bir kuvvet değil, hizmet ve medeniyet anlayışı ile mi izah edersiniz? Bilemem. Ancak bilinen bir gerçek var, bizim terkettiğimiz yerlere yerleşen kiracılar "eski köye yeni adet" kabilinde beraberlerinde hiç hoş olmayan adetler getirmiş, buna karşılık çok değerli varlıkları alıp götürmüşler.

NELER YAPILMALI?

Ortak geçmişe sahip bu insanlarla kültürel bağlarımızı yeniden inşa etmek için bugünün en önemli silahı olan ticaretle başlamak lazım. Ticari işbirliğinin istenilen seviyeye gelmesi için tıkanan noktaları aşmak zorundayız. Örneğin; Fransız malları Fas-Tunus'a sıfır gümrük ile girerken, Türk mallarına yüzde 70'e, 85'e varan gümrük vergileri alınıyor. Türk hükümeti bu olay üzerinde ciddi ciddi durmalıdır. Türk hükümeti üst düzeyde görüşmeler yolayla, pazarlık yaparak gümrük vergilerini işadamlarının lehine çevirmelidir.

İslam ülkeleriyle muhakkak ortak ticaret anlaşmaları yapılmalıdır. Mesela bazı noktalarda ticari anlaşma yapılması da artık zorunluluk arzediyor. Bu, gittiğimiz her seyahatta dile getiriliyor.

Gerek Fas'ta, gerekse Tunus'ta hem resmi makanlar, hem de işadamlarından şu teklifi sık sık duyduk, "siz bize Orta Asya pazarında, biz de size Afrika pazarında yardımcı olalım" Bu

konuda Türkiye'yi Orta Asya için köprü olarak görüyorlar, aynı şekilde kendilerini de Afrika için köprü olarak görüyorlar.

Ulaşım noktasında ciddi problemler var. Uçak seferleri sağlıklı yapılamıyor, deniz yolu ile yapılan ulaşımda ise direkt sefer yapılamadığı için gemiler ancak 24 günde ulaşabiliyor. Oysa Fransa'dan istenilen mal 3-4 gün sonra ellerinde oluyor. Bu ülkelerle ticaret istenilen seviyeye gelene kadar hiç olmazsa belli bir müddet deniz yolu ile taşımacılığın sübvanse edilmesi gerekiyor.

İslam Kalkınma Bankası'nın, İslam ülkeleri arasında ticareti ve yatırımları teşvik etmek maksadıyla verdiği kredilerden de muhakkak istifade edilmesi gerekiyor. Bu konuda İslam Bankası'nın Türkiye temsilcisi olan Eximbank'ın meseleye ciddi olarak eğilmesi gerekmektedir.

Türk Hükümeti, Tayvan'ın yaptığı gibi ihracata ve dış pazarlara yönelik üretim ve yatırım yapan küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri teşvik etmelidir. Özellikle ihracata yönelik yapılan üretimde hammadde girdilerinin daha ucuz sağlanmasına yardımcı olacak yeni stratejiler geliştirilmelidir.

Kuzey Afrika ülkeleri bugüne kadar tek taraflı olarak Fransa lehine yapılan dış ticareti artık istemiyorlar. Fransa'nın kendilerine gerek yatırım, gerekse kalkınma noktasında birşey vermediğinin farkındadır. Türk hükümeti bu imkana lakayt kalmamalı, muhakkak değerlendirmelidir. 600 milyon nüfusa sahip Afrika kıtasına açılmanın yolu Mağrib ülkelerinden geçtiğini unutmamak gerekiyor.

MÜSİAD 1993 yılının Ekim ayında Mısır ve Sudan'a kalabalık

işadamı grubuyla yapmış olduğu gezinin büyük bir iz bıraktığını bugün müşahade etmekteyiz. Bu gezi çok sayıda MÜSİAD üyesi ve diğer Türk işadamlarına Afrika'nın bakir kaynaklarına ulaşmanın kapısını araladı. Bugün gene birço sanayici ve işadamımız hem ticaret, hem de yatırım yapmaya başlamıştır. Afrika gezimizin ikinci etabı olan Fas-Tunus'tan da büyük ümitlerle döndüğümüzü müjdeleyebilirim. Yeter ki, devlet yetkililerimiz üzerine düşen görevi yapsın.

Türk sanayinin hamle yaptığını artık rahatlıkla söylemek mümkün. Yıllardır bu ülkeleri geri bırakan dış olumsuzluklar Türkiye'yi de etkilemişti. Ancak bugün yeni bir devrin başladığını, Türk ekonomisinin de uluslararası rekabet gücüne kavuştuğunu gittiğimiz ülkelerde görmekteyiz. Bu nedenle kendimize güven duymanın zamanı geldiği kanaatindeyiz.

Fas ve Tunus gezimizde görevli her iki büyükelçimiz ve ticaret ataşelerimize de buradan teşekkür ederim. Hakikaten pek alışık olmadığımız bu diplomatlar, bize her türlü yardımı esirgemediler. Türkiye'nin böyle gayretli ve vatanperver diplomatlara ihtiyacı çok ihtiyacı var.

MÜSİAD'ın hedefi, dışa açılma stratejisiyle hem yeni pazarlara ulaşmak, hem de yıllardır ihmal edilen insanlarımıza yeniden kavuşmak. MÜSİAD'ın bunu başaracağına inanıyoruz. MÜSİAD yaptığı her hamlede silinmez bir iz bırakıyor. Bu izden artık diğer işadamlarımız yürüyorlar. MÜSİAD, yaptığı her teşebbüsten büyük tecrübe ve cesaret almakta, dolayısıyla daha büyük hizmetlerin ve yeniliklerin peşinde koşmaktadır.

Ahilikten günümüze iş ahlakı anlayışı

MAHMUT ÖZDEVECİOĞLU*

*Araştırma Görevlisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

GİRİŞ

İnsanlığın doğuşuyla birlikte, insanların insanca yaşamalarını temin amacıyla pek çok değerler manzumesi de ortaya çıkmıştır. Bu değerler manzumesi, tarih içerisinde insanlığın geçirdiği değişim sürecine paralel olarak değişimler geçirmiştir. Dinî, ahlâkî, vicdanî ve dünyevî görüşler, insanlık tarihi gibi, bir tarihe sahip olmuşlar ve milletler itibariyle çeşitlenmişlerdir.

İnsanlığın değerler manzumesinin en önemli unsurlarından biri de hiç şüphesiz ahlâktır. Ahlâk denilince, hem belli bir davranış biçimini hem de kendimizin ve başkalarının yaptığı iyi ya da kötü eylemleri anlarız. O halde, ahlâk, sadece insanın kendisiyle ilgili bir kavram olmaktan öte, bütün bir toplumu ve toplumun çeşitli kategorilerini ilgilendiren bir kavramdır. Kapsamı ve kategorileri itibariyle genişleyebilen, toplumdaki insanların nasıl davrandıklarında veya nasıl düşündüklerinde çevreden olumlu ya da olumsuz eleştiri alacağına ilişkin değerleri kapsayan ahlâk, her toplumda çeşitli kategoriler itibariyle ortaya çıkar.

Bu kategoriler hayli fazladır ve her bir kategori genel ahlâk anlayışından ayrı olarak kendi ahlâk kurallarına sahiptir. Mesela, sporculuk ahlâkı, ticaret ahlâkı, öğrencilik ahlâkı, yayıncılık ahlâkı ya da sanat ahlâkı gibi.

İş ahlâkı da bu kategorilerden biridir. İş ahlâkı ekonomik hayatla ilgilidir ve dolayısıyla, ekonomik faaliyetlere katılan insanların işlerini nasıl yapacaklarına ilişkin kurallar bütününü ifade eder. Yani, bir iş, nasıl yapılırsa toplum tarafından beğenilecek veya reddedilecektir? İşte bu soru, ekonomik faaliyetlerin doğuşundan itibaren insanlığın zihnini meşgul edegelmiştir. Bununla birlikte, bir toplumun kendi içinde olduğu kadar, toplumdan topluma da farklılıklar arzetmektedir.

Ülkeler arasındaki sanayileşme rekabeti büyük bir hızla devam ederken, yapılan araştırmalar, iş ahlâkının kalkınmada önemli bir araç olduğunu göstermektedir! Çünkü, ekonomik faaliyetler sosyal hayatın önemli bir parçasıdır ve bu yönüyle de mutlaka incelenmesini gerektirir.

Türkiye'de iş ahlâkı ile ilgili yazılı bilgiler, her nekadar daha eskilere dayansa da, XIII. yüzyıldan itibaren, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan ahî birliklerinde görülmektedir.

Tasavvuf anlayışına dayalı ahi birlikleri, XV. yüzyıla kadar etkinliklerini sürdürmüşler ve o yüzyıldan itibaren de şekil ve yapı değiştirerek lonca teşkilatına dönüşmüşlerdir. Lonca teşkilatları, ahîlik geleneğinden zihniyet itibariyle ve dolayısıyla ahlâk anlayışı itibariyle ayrı olarak hayatlarını XVIII. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte de, Türkiye'de iş ahlâkı ile ilgili, kökü eskilere dayanan yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla, bu makalede, XIII. yüzyıldan günümüze kadar gelen iş ahlâkı anlayışı, ana hatları ile incelemeye tabi tutulmuş ve genel karakteristikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. İş Ahlâkının Tanımı, Önemi ve Özellikleri

İşletmecilik literatürüne yıllar önce girmiş bulunan sosyal sorumluluklar, bir anlamda iş ahlâkı kavramı ile benzerlik teşkil etmektedir. Bu bakımdan, öncelikle sosyal sorumlulukları tanımlamak gerekir. Sosyal sorumluluklar, işletmenin iç ve dış çevre koşullarına yönelik olarak, onların beklentilerine, işletmecilik anlayışı çerçevesinde cevap verebilme yükümlülüğüdür (çalışanlara uygun ücret, tüketicilere kaliteli mal veya hizmet, devlete vergi verme ya da ortaklara adil kâr payı dağıtma gibi). Bir

başka tanıma göre ise, sosyal sorumluluk, işletmenin ekonomik faaliyetlerinin işletme ile ilgili tarafların çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde yönetilmesidir.[2] İş ahlâkı ile ilgili tanımlamalar da henüz bir birlik sağlanamasa da şu tanım iş ahlâkının çeşitli yönlerini vurgulaması bakımından önemlidir: İş ahlâkı, "bir meslekle ilgili herkes tarafından benimsenmiş, tasvip edilmiş, genel kabul görmüş ve o mesleğe mensup olanların özendikleri, ulaşmak için gayret sarfettikleri, aykırı hareket edenleri kınama, ayıplama, yalnızlığa terketme, işbirliği yapmama gibi yollarla cezalandırdıkları, ideal davranış, hareket ve düşünce biçimidir."[3] Başka bir tanımda, iş ahlâkının, "ekonomi ve iş dünyasının sağladığı imkanlar doğrultusunda sağduyulu seçimler yapılmasında işadamlarına yol gösteren ilke ve değerlerin bütünü" olduğu ifade edilmektedir.[4]

Sosyal sorumluluk ve iş ahlâkı kavramlarının tanımlarına göz atıldığında, her nekadar aralarında bir benzerlik görülse de, sosyal sorumlulukların daha genel, işletme içi ve dışı grupları, iş ahlâkının ise daha ziyade aynı meslek dalıyla (işletme içi de denilebilir) ilgili daha net ve anlaşılır kuralları kapsadığı görülür. İş ahlâkı, iş dünyasında ya da belirli bir meslek dalında hüküm süren doğruları ve yanlışları ortaya koyar ve sınırlar çizer. Neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirler, bu yönüyle de sosyal sorumluluk kapsamında ele alınabilir.

Ticari faaliyetlerin gayesi bizatihi toplumdur. Toplumdaki insanların çeşitli zaman ve düzeylerdeki ihtiyaçlarını tatmin etmektir. Bir anlamda, toplumun refahıdır. O halde, ticarî faaliyetlerle ilgilenen işadamlarının ya da sanayicilerin belirli ahlâk prensipleri dahilinde çalışması kaçınılmazdır. Bazıları tarafından ileri sürülen, ticaretin ahlâkî motiflerle yürütülmesinin şart olmadığı, ahlâkın iş hayatına uygulanamayacağı, ticarî hesapların ahlâkî esaslara değil de ticarî esaslara dayanması gerektiği, ticaret ve ahlâkın ayrı ayrı sahalar olduğu, bu ikisinin biraraya gelmesinin mümkün olmadığı, ticarî faaliyetlerin ahlâki prensiplerle değil de sadece hukuki kurallarla sınırlandırılmasının gerektiği gibi iddialar tarih şuursuzluğundan ve bilgisizlikten başka bir şey değildir[5]. Madem ki, ekonomi, toplum içerisinde önemli bir role sahip, o halde ekonominin belirli kurallar içinde yürümesi o rolün hakkını vermek demektir. Ahlâk prensipleri olmasaydı, ticarî faaliyetlerde sapmalar, aldatmalar, suistimaller, hırsızlık ve sahtekârlıklar bugün olduğundan daha fazla olacaktı. Bu demek değildir ki, bugün toplumumuzda bu tür sapmalar yok. Elbette var ve bu durum, ticarî faaliyetlerde iş ahlâkının geri planda kaldığının önemli bir ibaresidir.

XXI. yüzyıla doğru hızla ilerlerken, pek çok alanda değişimler yaşandığına değinilmişti. İş ahlâkı anlayışı da bu değişimlerden nasibini almıştır ve zaman içerisinde iş ahlâkı anlayışında önemli değişimler gözlenmiştir. Özellikle teknolojik değişimler, ülkelerin yönetim sistemlerindeki değişimler ve çeşitli sebeplerle ortaya çıkan kültürel değişimler bunun en önemli sebepleridir.

Türkiye'de de tarih içerisinde ahlâk ve iş ahlâkı anlayışında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlere paralel olarak, geleneksel nitelik arzeden pek çok prensip, artık uyulanması imkansız hale gelmiştir.

İş ahlâkı kendiliğinden ve toplumun genel ahlâk anlayışının dışında gelişen bir kavram değildir. Toplumda iş ahlâkının gelişmesi ve devamını temin eden bir takım faktörler vardır. Bu faktörler esas itibariyle evrensel bir nitelik arzeder ve iki grupta incelenebilir;[6]

1. İş ya da İşletme Dışı Faktörler: Aile ve aileden bireye geçen bireysel ahlâk, arkadaş çevresi, toplum kültürü, toplumsal kurumlar, hukuk kuralları ve rakiplerdir.

2. İş ya da İşletme İçi Faktörler: İşletmenin sahipleri ve yöneticileri, aynı meslek kolunda çalışanlar, işletme amaçları, işletme kuralları, işletmenin personel değerlendirme ve ödüllendirme sistemi ile işletme içi gruplardır.

İş ahlâkının oluşumunu temin eden ve etkileyen iç ve dış faktörler, birlikte etkileşim haline geçerek etkili olurlar. Şunda hiç şüphe yok ki, toplumdan topluma, zamandan zamana ve hatta işletmeden işletmeye değişen iş ahlâkı anlayışı ile karşı karşıyayız. Bunun da en büyük sebebi, işletmenin iç ve dış çevre faktörlerindeki nitelik ve zaman farklılıklarıdır.

Türkiye'de iş ahlâkı, daha önce de değinildiği üzere, zaman içerisinde bir değişim sürece geçirmiştir. Esas itibariyle, burada ele alınacak husus, tarihî seyir içerisindeki iş ahlâkı anlayışıdır. Daha öncelere gitmek mümkün olmakla beraber, iş ahlâkı ile ilgili en önemli ve eski bulgular ahîlik geleneğinde saklıdır.

2. Ahilikten Günümüze İş Ahlâkı Anlayışı

2.1 Ahilik Nedir?

Ahîlikte ahlâk anlayışına geçmeden önce, ahîlikle ilgili özet bir bilgi vermek yararlı olacaktır. Ahî birlikleri, kuruldukları Anadolu Selçuklu Devleti dönemlerinden (XIII. yy.), dağıldıkları Osmanlı Devleti dönemlerine (XV. yy.) kadar Türk toplumunun ekonomik, sosyo-kültürel hayatını tanzim eden önemli kurumlardan biridir. Ahî birlikleri her kurum gibi, belli ihtiyaçları karşılamak

1 Türkiye Genç İşadamları Derneği, İş Ahlâkı ve Türkiye'de İş Ahlâkına Yönelik Tutumlar, 1992, s. 5.

2 Esin Ahmet, "İşletmelerin toplumdaki Görüntüsü," Yönetim, yıl: 3, sayı: 11, s. 31-35.

3 Mehmet Şahin, "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme," (Ahî Evren toplantısında sunulan tebliğ), Kırşehir, 1985. s. 2.

4 Türkiye Genç İşadamları derneği, a.g.e., . 25.

5 Mehmet Şahin, "Ahlâk, İktisat ve Ahîlik," (Ahî Evren toplantısında sunulan tebliğ), 1984, s. 3.

6 Arthur G. Bedeian, Management, New York: CBS College Publishing, 1986, s. 620.

7 Refik Soykut, Ahîlik, Ankara: Güneş Matbaacılık. 1971, s. 66.

gayesiyle kurulmuşlardır. Ahîliğin doğuşunu, gelişimini ve özelliklerini araştırırken Türk tarihi ve İslam dininin prensiplerini öncelikle iyi bilmek gerekir. Çünkü, ahîliğin ortaya çıkışı ve uygulanması XIII. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu devirler, Anadolu Selçukluların hüküm sürdüğü ve İslamiyetin hakim olduğu dönemlerdir.

Ahî birlikleri, köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bu sebeple, bu birliklerin, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî yönleri vardır.[8] Ahî örgütünün amacı, patron-işçi ilişkisine dayanan işbirlikçi bir düzenden ziyade, dengeye dayalı bir toplum düzenini yerleştirmektir.[9] Bu birliklerde mal ve can beraberliği esastır. Ahî birlikleri, insanların birbirlerini rakip olarak görmesini ve birbirleri ile ticaret yapmasını temin etmek amacıyla kurulmuş birlikler değildir üstelik, ahîlik niteliklerini haiz bütün Müslüman Türklerin katılabileceği bir okuldur.

Birlik üyesi olan esnaf ve sanatkârların kazancı tümüyle kendisine ait değildir. Bu kazanç bireysel olmaktan çok, birliğe ait genel sermayeyi meydana getirmektedir. Birliğin orta sandığında toplanan bu sermaye ile herkese dağıtılacak şekilde alet ve hammadde alınmakta, tezgahlar kurulmakta, bir yandan da ihtiyacı olanlara yardım edilmekte idi. Ayrıca, birlik mensupları kazançlarını diledikleri gibi de kullanamazlardı. Böylece, ahî birlikleri içinde üretim ve tüketimin sınırlandırıldığı gözlenmektedir. Ahî Babalık-Yiğitbaşlık-Ustalık-Kalfalık-Çıraklık'a kadar birlik içinde beliren durum, statü farklılaşmasından ziyade bir hiyerarşiyi göstermekte idi.[10] İşte bu hiyerarşi, farklı yaş gruplarının biraraya gelmesini temin ederek, geniş katılımla meslek mensupları arasındaki bilgi, tecrübe ve inancın nesilden nesile aktarılmasını temin etmekteydi.

Ahîlikten önceki dönemlerde, çeşitli kaynaklarda izine rastlanan fütüvvet anlayışı, ahîlikten önce ortaya çıkmış bir anlayıştır. İbn-i Batuta'nın bu fütüvvet teşkilatının "bekar gençlerden ibaret olup, içlerinde seçilmiş ahî ünvanlı kişiler tarafından yönetilen zümreler olduğunu söylemesi",[11] fütüvvetle ahîlik arasında bir yakınlaşma olduğunu gösterir. Ahî birliklerine aynı zamanda "fütüvvet birlikleri", genç ahîlere "feta" ahî teşkilatına giriş şartlarını, uyulması gereken kaideleri ve törenleri kapsayan ahî yönetmeliği niteliğindeki eserlere "fütüvvetnâme" denilmesi gibi, ahî birlikleri ile fütüvvet teşkilatı arasında şekli benzerlikler vardır.[12] Fütüvvetin, zamanla, Anadolu'da köylere ve kasabalara kadar yayılmış olan ahî örgütleri ile bütünleştiği görülmektedir.[13]

Ahîliğin, birlik üyeleri arasındaki kardeşlik duygularını harekete geçirme ve her yönden onlara destek vermekle birlikte, belirli ahlâk prensipleri geliştirerek, gerek toplumun ve gerekse üyelerin refahını artırmayı hedef aldığı söylenebilir.

2.2. Ahilikte İş Ahlâkı Anlayışı

Ahî birliklerinde iş ahlâkı anlayışını kavrayabilmek için, birlikle ilgili çalışma ilkelerini ve birliğe üye olanlara sürekli olarak telkin edilen hususlara göz atmak gerekir. Ahîlerin ahlâka verdiği önemin sebebi, ahîlikte ahlâkın her zaman, her yerde ve her işde başta gelmesindendir.[14] Ayrıca, ahîlikte iş ahlâkı anlayışı, yukarıda belirtilen iç ve dış çevre faktörlerinden etkilenmesi sebebiyle, öncelikle İslam ahlâkına dayanır ve etkilenir. Her devrin ahlâk anlayışı hayat görüşüne bağlıdır, dolayısıyla, Selçuklu dönemi ahlâk anlayışı İslamın ahlâk anlayışıdır. Ahîliğin şu tanımına bakıldığında durum daha belirgin olarak görülecektir: "Ahîlik, birbirini seven, birbirine saygı duyan, yardım eden, fakiri gözeten, yoksulu barındıran, işi kutsal, çalışmayı bir ibadet sayan, din ve ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı esnaf ve sanatkârlardan oluşan bir teşkilattır."[15]

Ahîlikle ilgili ahlâk anlayışının temeli fütüvvet teşkilatına dayanır. Fütüvvet teşkilatı ise, temelde tasavvuf ilkesine göre faaliyet gösterir. İlk sofilerden beri fütüvvetle tasavvuf arasında muntazam bir ilişki kurularak, fütüvvet teşkilatı bir tarikat görüntüsü almıştır.[16] Dolayısıyla, ahîlikle tasavvuf arasında bir ilişki vardır ve bunların da İslamın prensipleri ile doğrudan bir et-

8 Yusuf Ekinci, Ahîlik, 3. baskı, Ankara: Sistem Ofset, 1991, s. 16.

9 Orhan türkdoğan, Türkiye'nin Sanayileşmesi: Dün-Bugün-Yarın, Ankara: Emel Matbaacılık, 1981, s. 642.

10 A.g.e., s. 642.

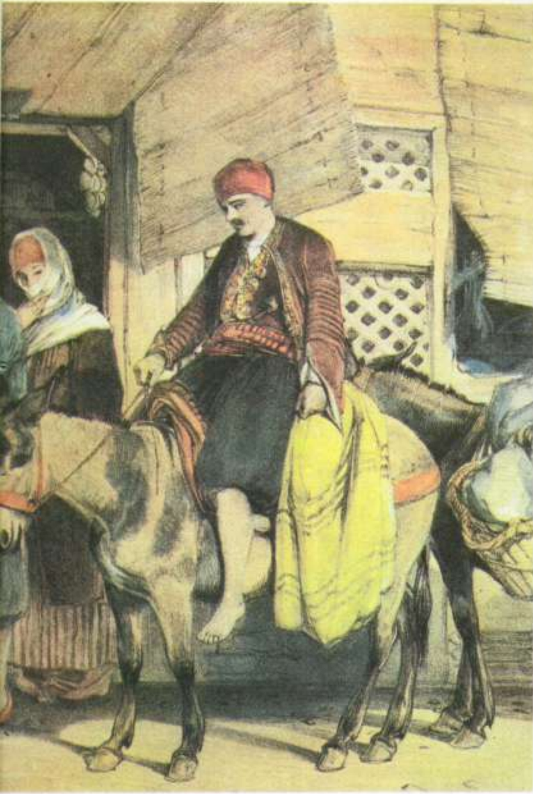
11 A.g.e., s. 637.

12 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 13

13 Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 637.

14 Refik Soykut, a.g.e., s. 91.

15 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 156.

da prensipleri fütüvvetnâmede yazılı olan şu cümlede saklıdır: "İnancı olmak, gerçeğe ve yalana hiç bir surette and içmemek, kendine ne sanırsa her müslümana dahi onu sanmak, ululara izzet ve hizmet, küçüklere şefkat ve merhamet, düşmanlara ve düşmanlıklara tahammül, kötülükleri iyiliklerle karşılamak, büyüklere ve bilginlere saygı göstermek, her kime dostluk ya da düşmanlık ederse Allah için etmek, cömert olmak, ahde vefalı olmak, tatlı dilli gökçek seyretli olmak, atasına anasına, üstadına, pirine asi olmamak, izzet ve hürmet ile gönülleri almak, bir zerre onları incitmemek.

Alış veriş üzerinde yalan söylememek, komşulara iyilik ve cevirlerine tahammül göstermek, kimseye haset, kin ve buğz etmemek, fasıklardan ve yaramazlardan ırak olmak, kimsenin malına göz dikmemek, daima halkın yararına çalışmak, gazabını yutmak, halkın ayıbına muttali olursa örtmek ve sır saklamak, her nerde yürürse Allah'ı hazır ve nazır görmek, huşu ve huzu'dan hali olmamak, şeriata ve tarikata aykırı yola gitmemek, elinden ve dilinden kimseyi incitmemek..."[22]

Ahîlikte en önemli ahlâk kurallarından biri de, hileli mal veya hizmet üretmemek ya da satmamaktır. "Papucun dama atılması" deyimi, ahîlikten kalma bir deyimdir. Ahîliğin kurucusu Ahî Evren, ayakkabıcıların bulunduğu çarşıdan geçerken hileli olarak yapılmış ayakkabıları dama atarmış. Böyle bir olay, esnaf için bir utanç kaynağı teşkil eder ve "falanca ustanın papucu dama atıldı" denilirmiş. Papucu dama atılan usta, utancından haftalarca insan içine çıkamaz, kimsenin yüzüne bakamaz, kendini affettirmek için elinden geleni yaparmış, hatta bazıları da ülkeyi ya da şehri terketmek zorunda kalırmış.[23] Şüphesiz, böyle bir durum, o yılların iş ahlâkı anlayışı için önemli ipuçları vermektedir.

Ahîlik, insanı yaratılmışların en şereflisi olarak görmektedir. Bu anlayışa paralel olarak, ahî birliğine katılanların, dili, dini, mezhebi veya ırkı bir ayrıcalık teşkil etmez ve kurallar herkese eşit şekilde uygulanırdı. Rumlara, Hıristiyanlara hileli mal satan pek çok Türk esnaf ve sanatkârı bu yüzden cezalandırılmıştır. O halde, ahîlikte kurallar herkesi kapsayacak şekilde uygulanırdı. Elbette, Rumlar ya da Hıristiyanlar ahî birliğine üye olamazlardı. Çünkü, bahsedilen üç şartı taşımazlardı ancak bunlarla ticaret yapan Türklerin ticaretleri incelemeye tabi tutulurdu.

Ahîlik birliğine katılmış bulunan bir kişi, adaletli olmak mecburiyetindedir. Ölçü ve tartıda, şahitlikte, alış verişte ve hatta ibadette adaletli ve ölçülü davranmak her ahînin temel düsturudur. Mealen, "ey insanlar, Allah için adaleti gözetin, tanıklar olun. Bir millete olan öfkeniz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun." (Maide, 8) ayeti ve benzer nitelikteki ayetler ahîler için mutlak uyulması gereken bir kural olarak benimsenmiştir.[24]

Devam Edecek

kileşimi sözkonusudur. Esas itibariyle, tasavvuf anlayışının yerleşmesi ve gelişmesi tarikatlar yoluyla olmuştur. O halde, dolaylı da olsa, ahî birliklerinin kuruluş amacı, tarikatlarda olduğu gibi "dış dünyanın kahır ve zulmü karşısında, esnaf ve sanatkârlar arasındaki safların sıklaştırılması ve bir bütün olarak onların korunması"dır.[17]

Ahî birliğine girmiş bir kişinin şu üç esası kabul etmesi gerekir:[18]

1. Allah'ın varlığına ve birliğine iman,
2. Hz. Muhammed'in resullüğünü kabul ve sünnetlere riayet,
3. Ehlullah ile sohbet ve onlara muhabbet.

Ahî birliklerinin temel ahlâk anlayışı "sanat erbabına, bulundukları seviyeye göre (usta, kalfa, çırak) eşit geçim imkanları sağlamak, birinin fazla kazanç hırsı ile diğerlerinin kısmetine ked vurmamak" şeklinde özetlenebilir.[19] Başka bir görüşe göre ise ahîliğin temel ahlâk prensibi, "halk için azami üretim, nefsi için asgari üretim"dir.[20] Anlaşılacağı üzere, temel ahlâk anlayışı, başkalarının haklarına riayet etmek ve daima başkalarının haklarını gözetmektir.

Bu devrin hayat görüşü, kesinlikle dünyevî olmaktan uzaktır. Sâdi, bu devrin hayat düşüncesini şu cümleyle özetlemektedir, "mal ömrün huzur ve asayişi içindir, ömür mal cem'eylemek için değildir".[21]

Azla kanaat etme, tamah sahibi olmama, insan-ı kamil olma, dünyayı gaye olarak görmeme gibi tasavvuftan da kaynaklanan pek çok ahlâk kuralı, iş ahlâkı anlayışına da yansımıştır. Ahî birliklerinin iş ahlâkı ile ilgili kuralları ya

16 Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul: Dergah Yayınları, 1986, s. 164.

17 Sabri Ülgener, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı, İstanbul: Der Yayınları, 1981, s. 89.

18 Refik soykut, a.g.e., s. 94.

19 Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 642.

20 Mehmet Şahin, "Ahlâk, İktisat ve Ahîlik," s. 6.

21 Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul: Der Yayınları, 1981, s. 71.

22 Refik Soykut, a.g.e., s. 92.

23 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 158.

24 Refik Soykut, a.g.e., s. 96.

Hz. Muhammed'in eğitimciliği

DR. KEMAL TURAN*

*M. Ü. İlahiyat Fak. Öğ. Gör.

Uygulayıcı bir eğitimci olarak Hz. Peygamber, insanlığın hayrına olan bütün bilgilerin öğrenilmesi ve öğretilmesi uğrunda büyük çaba göstermiştir.

Bu umumi çerçeve içerisinde onun eğitim yönünü ortaya koyabilmek için, önce eğitim anlayışı ve daha sonra da öğretim tarzı üzerinde durmak gerekir.

1. Hz. Muhammed'in Eğitim Anlayışı

Hz. Muhammed, herşeyden önce gönderiliş sebepleri arasında bilhassa "eğitimcilik" özelliğinden sıkça söz ederdi.[1]

O, insanları tabii şartlar ve pedagojik sasları dikkate alarak eğitmeye çalışmıştır. Kendisinin bir insan olduğunu ifade etmesi, onun eğitiminin bütünüyle fıtrata (yaratılışa) dayandığını ortaya koymakta ve ayrıca eğitim prensiplerine bakıldığında, pedagoji ilminin belirlediği değerlerle de bağdaştığı görülmektedir.

Peygamberimiz'in eğitimi, tamamiyle ilahi mesaj olan Kur'an'daki öngörülen esaslara dayanmaktadır. Çünkü o, Kur'an'ı hem tebliğ etmiş hem de hayata uygulamıştır.

Öte yandan ilim öğrenilmesiyle ilgili hadisleri, Hz. Muhammed'in eğitim anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, "İlim Çin'de de olsa öğrenin", hadisiyle ilmin elde edilmesinde müslümanlar için uğrunda her türlü fedakârlık ve zorluklara katlanılması gerektiğine işaret edilmektedir.[2]

"İçinde Kur'an'dan (ilimden) iz-eser bulunmayan kişi, harabolmuş bir eve benzer",[3] "Ya bilgin ol ya öğrenci ol, ya dinleyici ol ya da seven ol, beşinci olma helâk olursun" hadisiyle de, ferdin hayatın hangi devresinde olursa olsun mutlaka eğitim görmesi, bilgi sahibi kılınması gereği vurgulanmaktadır.[4]

Bu amaçla, Hz. Peygamber, müslümanları savaşta, barışta, iyi ve kötü günlerde, dini, sosyal, ahlakî gibi yönlerden eğitmeye, onları bilgi sahibi yapmaya çalışmıştır. İnsanları yerleşik gelenek ve göreneklerinden, bağlı bulundukları dinlerinden kısa zamanda döndürmek oldukça zor bir işti. Bu sebeple o, çarpık-batıl inançları yok etmede fıtratın (yaratılış) kanunlarına uymak suretiyle kademeli olarak uygulamaya gitmiştir.

İşte bu yönüyle Hz. Muhammed, fikirlerini önce kendi nefsinde uygulayan, adalet, eşitlik, kardeşlik, yardımlaşma gibi konular üzerine kurulu düşünce ve prensiplerini bizzat hayata geçirmeyi başaran bir eğitimcidir.[5]

2. Hz. Muhammed'in Öğretim Tarzı ve Uyguladığı Metodlar

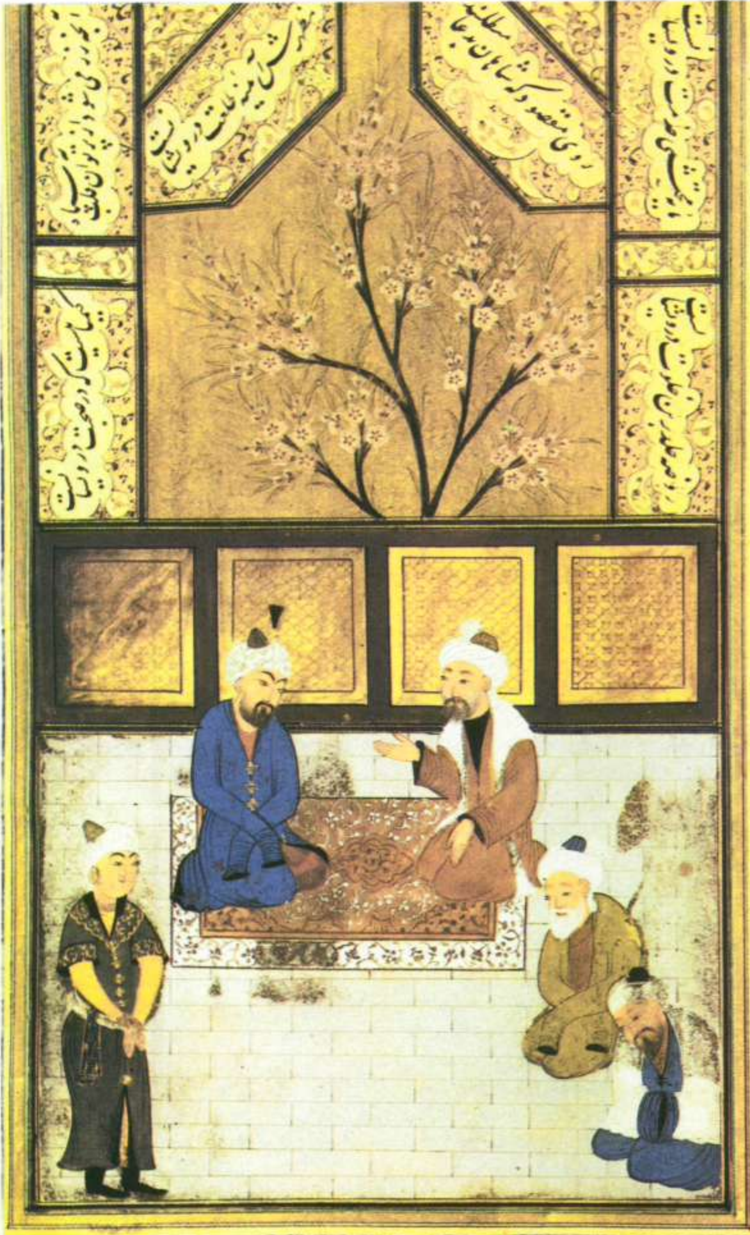
İnsan dünyaya bilgili olarak gelmez. Bilgi, eğitim ve öğretim yolu ile elde edilmektedir. Bu bakımdan, Hz. Peygamber de bildiklerini öğretmek için, ferdî ya da gruplar halinde genç-ihtiyar çocuk herkesle görüşerek onları bilgilendirirdi. Onun, toplantılarda bulunarak bilgi sahibi olanların, bildiklerini başkalarına öğretmelerini istemesi, bir öğretim metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında kendisi kadın erkek, herkesin okuyup öğrenmesini, bilgilerin de mutlaka başkalarına öğretilmesi-

1. Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, İstanbul, 1994, s. 16.
2. Sûyuti el-Câmius Sâğir, I, 168 (1110-1111).
3. Tirmizî, Sünen, Sevabu'l-Kur'an, 18.
4. Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ C. I, 148.
5. Özbek, a.g.e., s. 17, 20.

6. Aclûnî, a.g.e., s. 401.

7. İbn Mace, Sünen, Mukaddime, 17.

8. Muhip Kocaçınar, Genel Öğretim Metodu, İstanbul, 1969, s. 162.

9. Bk., Özbek, a.g.e., s. 123-229; N. Kemal Önder, Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler, İst., 1989, s. 95-119; Kocaçıar, a.g.e., s. 159-21

10. Alak, 1-5.

ni isterdi. Nitekim o, erkekler gibi kadınların da eğitebileceklerini, ve mesela, aile içi eğitimde kadının en az erkek kadar etkili olduğunu, bu bakımdan kendilerine saygı gösterilmesi gereğini şu hadisiyle ifade etmektedir: "Cennet anaların ayakları altındadır".[6]

Demek ki, Hz. Muhammed, bireyin hangi şartlar altında olursa olsun, yetişmesi, bilgili kılınması üzerinde ısrarla duran bir eğitimciydi. Nitekim, Kur'an'da onun asıl görevinin eğitim ve öğretim olduğunun bildirilmesi ve ayrıca kendisinin de "ben ancak öğretmen olarak gönderildim", demesi bunu doğrulamaktadır.[7]

Hz. Peygamber'in o dönemde kullandığı öğretim metodlarına bakıldığında, çağdaş-modern eğitim sisteminde uygulanan metodların pekçoğunun hemen hemen aynısı olduğu görülmektedir.

Bir öğretim faaliyetinde konunun nasıl işleneceği sorusu metodu belirler. Bu yüzden metodsuz bir öğretim düşünülemez. Nitekim, İngiliz filozofu Bacon (Beykın), "Doğru yolda yürüyen bir topal, yolunu şaşırmış bir koşucudan daha önce hedefine varır", diyerek öğretimde amaçlanan noktaya kolay ve çabuk olarak ulaşmada anahtar rol oynayan metodun önemine işaret etmektedir.[8]

İşte Hz. Muhammed de bu anlayış içerisinde Kur'an'ın eğitim hedefleri doğrultusunda insanın aklını ve ruhunu eğitmek ve kısacası iyi insan yetiştirmek amacıyla bir takım öğretim metodları kullanmıştır.

Onun öğretimde izlediği takrir, soru-cevap, temsil, tartışma, tedriç, yaparak-yaşayarak öğrenme, örnekle öğretim, öğütle eğitim gibi metodlardan pek çoğunun bugün hâlâ geçerliliğini koruduğu görülmektedir.[9]

Hz. Peygamber, yerine ve zamanına göre bu metodlardan en uygun olanını veya bunlardan birkaçını birden kullanmıştır. Nitekim Kur'an'ın ilk ayeti "oku" emrinden kısa bir süre sonra kendisinden devamlı anlatılması, açıklanması, insanlara kurtuluş yollarını göstermesi istenmiştir.[10] Böylece onun, mesela, başvurduğu takrir metodu, muhataba açık olarak anlatılması bakımından kullandığı bir öğretim tekniği olarak ortaya çıkmaktadır. Onun anlatım tarzı ve ifade biçimi yer, zaman, kişi ve konulara göre değişiklik göstermektedir. Meselą, kısa ve özlü, sade, kulağa hoşgelen, seviyeye uygun herkesin anlayabileceği şekildeki konuşmaları buna örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed, kendisine hac üslubuyla başta Kur'an'ın gösterdiği prensipler doğrultusunda müslümanları eğitmeye, onların hayata faydalı birer insan olarak yetişmelerini sağlamaya çalışmıştır.

Avrupa Birliği gümrük sisteminin Türkiye'ye yansıması

METİN KÜLÜNK

1. AVRUPA TOPLULUĞU'NUN TÜRKİYE'YE BAKIŞI

Türkiye'nin jeopolitik konumu itibariyle karşısına çıkan ve çıkmakta olan problemler bellidir. Gerek politik ortamda ve gerekse sosyal ortamda karşılaşılan tüm problemlerin altından ekonomik bir gerekçe çıkmaktadır.

Bu itibarla, Türkiye'nin mevcut dünya düzeni içerisinde karşılaştığı problemlerin altından tek başına çıkabilmesi mümkün değildir. Globalleşen dünya bu faktöre kafa tutarcasına bölgesel ittifaklara ve paktlara daha fazla meyilli bir hale geliyor. Birleşmiş Milletlerin barışı önlemedeki çabalarının yetersizliği, NATO içerisindeki görüş ayrılıkları olayları siyasi boyuttan ekonomik boyuta doğru hızla kaydırmaktadır. Bu kaypak zeminde 2000'li yıllara hazırlanan Türkiye tercihini Batı yönünde kullanmış ve Avrupa Topluluğu ülkeleriyle 1995'te gideceği Gümrük Birliğini kendi ekonomisi için bir kurtuluş noktası olarak görmüştür.

İşte böylesine bir ortamda işin siyasi boyutu bir tarafa, 1995 sonrası tüm ticari hayatımızı etkileyecek Gümrük Birliği ve bunun sonrasında (eğer gerçekleşir ise) muhtemel bir tam üyelik konusunda yerinde incelemeler ve araştırmalarda bulunmak üzere gerçekleştirdiğimiz avrupa seyahatimizde gördüklerimizi ve dinlediklerimizi sizlerle paylaşmak istiyoruz.

A. Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye Hukuki Açıdan Bakışı

1986 yılından beri topluluk içerisindeki ülkeler arası uyum çalışmaları devam etmektedir. Tüm mevzuat ve kanunların topluluk anayasasına uyumlaştırılması çalışmaları oldukça hız kazanmıştır. Türkiye hukuki açıdan topluluk ile uyumu gerçekleştirmek istiyor ise şu anda topluluk mevzuatına uygun mevzuat üretilmesi aşaması için çok geçtir. Geriye kala kala topluluk yetkili organlarınca üretilen tüm mevzuatın direkt olarak Türk mevzuatına aplike edilmeli ve bu konuda bir mevzuat uyum merkezi oluşturulmalıdır. Şu aşamada topluluğun Türkiye'den, ilginç buluş ve önerilerle topluluk sistemine katkıda bulunması gibi bir beklentisi yoktur.

Topluluk kendi içindeki harmonizasyon ve tek seslilik ilkesini ele alarak Türkiye'den sadece bir an evvel ve sorunsuz bir şekilde topluluğa uyumu beklemektedir. Bunun dışında topluluk kendi sistem mantığını zaten kurmuş bulunmaktadır. Ayrıca, zaten tüm hukuk sistemini direkt olarak batıdan kodifiye etmiş olan T.C. için, şu aşamadan sonra topluluk mevzuatına uyum konusunda herhangi bir problem oluşmayacaktır. Bütün bunların ışığında, Gümrükler Genel Müdürlüğü kontrolünde bir mevzuat uyumlaştırma merkezi derhal fiiliyata geçirilmelidir. Bu merkez için özellikle Brüksel ve Rotterdam'dan resmi görevliler işbirliği ve ortak çalışmalar konusunda bizim kontak kurmamızı beklemektedirler.

Bu konuda, birkaç sözleşmeli yabancı personel istihdamı düşünülebilir. Sosyal bir konsensus sonucunda kendi toplumumuzun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul gören kendi iç hukukumuzda ve bu hukukun düzenlendiği birçok alanlarda bile, zaman zaman ihtilaflar oluşmakta, oluşabilmektedir. Bu açıdan, topluluk mevzuatının teknik uyumu dışında, T.C.'nin kendi mevzuatını topluluk hukuku ile tam olarak, uyumlaştırmayı başarması birinci aşama, bu aşamadan sonra normal olarak oluşması muhtemel problemleri giderme ikinci aşamadır. Bizim şu anda yapmamız gereken topluluk menfaatlerinin jeofizik bir haritasını çıkartmaktır. Bu harita doğrultusunda, uzun ve kısa vadelerde, hangi mallar ve hangi şartlarda topluluk menfaatinin T.C.'nin muhtemel menfaatleri ile çakışacağı, hangi şartlarda uyuşacağı iyice irdelenmelidir.

Elde edilecek bu fizibilite sonucuna göre, T.C.'nin toplulukla olan pazarlıklarında gütmesi muhtemel politik stratejiler tesbit edilmeli ve bu konuda devlet özel sektör işbirliği mümkün olduğu en üst düzeyde gerçekleştirilmelidir.

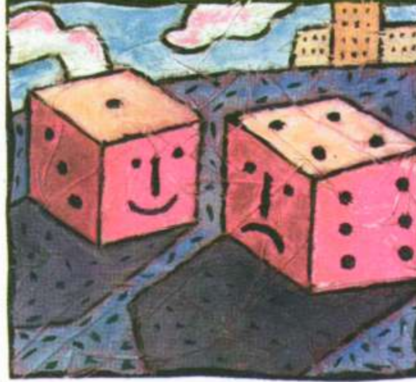
B. Sosyal Açıdan Topluluğun T.C.'ne Bakışı

Politik kaygılardan uzak bir ortamda, rasyonel olarak ekonomik, sosyal ve teknik verilere bakıldığı zaman topluluk, T.C.'ni Portekiz ve Yunanistan'a tercih edebilecek bir görüşe sahiptir.

Topluluk menfaati açısından T.C. ile gerçekleştirilecek Gümrük Birliği, geçici durağanlık yaşayan yerel ekonomileri için bir taze kan olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye sosyal istatistiklerin büyük bir kısmında Avrupa standartını yakalamış, üstelik tüketici tercihleri konusunda aynı tercihleri gösterebilmiştir. Mal ve hizmetlere sağlanacak serbest dolaşımın kişilere sağlanması sosyal uyum açısından bir problem getirmeyeceği gibi özellikle topluluk içerisinde akışkanlığa ulaşamamış Türk sermayedarları için bazı menfaatler bile getirecektir.

C. Ekonomik Açıdan Topluluğun Türkiye'ye Bakışı

Gümrük Birliği ve tam üyelik konusunda toplulukla Türkiye'nin yollarını ayıran konulardan birisi de ekonomik unsurlardır. Yıllarca verilen yoğun sistematik emek ve planlama ile kendi çağdaş hayat standartlarını oluşturan batı toplumu, sahip olduğu statükonun, genç, cesur ve atılımcı Türk müteşebbislerince değiştirilmesini istememektedir. Özellikle Türklere sağlanacak serbest dolaşım konusunun altında yatan kaygının nedeni budur. Enflasyon, kalkınma hızı, işsizlik, istihdam verimliliği, kredi faizlerinin sıfırlanması gibi noktalarda toplulukla rekabet edecek, Ekonomik Trend'i uygun bir zemine oturtulmalıdır. Bankacılık ve finans konularında ortak yatırımlar artırılmalı, AT'nin Para Enstitüsü'nün merkezi Frankfurt olmuştur. Yakın zamanda AT Merkez Bankası'na dönüşecek, şu an Dünya Finans Çevreleri Frankfurt'a yöneltmekte bu konuda ülkemizde hiç bir çabaya rastlanmamaktadır. Akademik işbirliği konularında daha sıkı diyaloglar kurulmalı ve T.C. ve Belçika merkezi topluluk T.C. uyumunda müstakbel kadro adaylarını yetiştirecek üniversite ve kurslar kurulmalıdır. İşsizlik sigortası, kitlerin özelleştirilmesi, sağık hizmetlerinin modernizasyonu gibi konular bir an evvel çözüme kavuşturulmalıdır. GAP Projesi'nin 2000'li yıllar için Türkiye'ye getirisi, topluluk içerisinde, tarım ürünleri konusunda oldukça korumacı bir yapıya sahip Fransız yetkili makamlarının politikaları dikkatle takip edilmelidir. Transport konusunda yeni havalimanı inşaatları hız kazanmalı, çağdaş tır ve uçak ve deniz filosu oluşturulmasına gayret edilmeli. Devlet milli depoculuktan vazgeçmelidir. 1615 sayılı Gümrük Kanunu ülkemiz ve dünyada değişen şartlara göre kökten değiştirilmeli, özel antrepo uygulamaları mevzuat ve yapısal açılardan topluluk standartlarına uydurulmalıdır. Otoyolların finansmanında topluluğun Avusturya'ya sağladığı teşvik kredilerinden yararlanmalı, son zamanlarda taşımacılık sektörünün Yugoslavya iç savaşından dolayı uğradığı kayıplar ve bunların telafisi toplulukla çok iyi müzakere edilmelidir. Sanayi ürünleri, medikal cihaz ve ekipmanlar, oyuncak ve gıda sektörleri, özel incelemeye alınmalı, bu sektörlerin Avrupa standartlarında mal ve hizmet üretmeleri ekstra teşviklerle desteklenmeli ve gerekiyorsa bu konuda daha başka özendirici tedbirlere başvurulmalıdır. Topluluk ile gireceği Gümrük Birliği sonrasında muhtemelen, ucuz hammadde girdisi temin etmede ithalat yolu kapanacak ve zorlaşacak olan T.C.'nin ucuz işgücü kozunu iyi kullanıp, sahip olduğu doğal kaynakları uzakdoğu ortak sermaye yatırımlarıyla aynı şartlarda üretmeye çalışması gerekmektedir. Japon kalite çemberi ihraç mallarımızı oluşturan büyük kalemlerdeki ara mallar için başarılmalı, bu konuda gerekiyor ise bazı teşvik tedbirlerine baş vurulmalıdır. 1996'ya kadar topluluğun teşvik konularındaki yaptırımları daha da kesinleşecektir. Bu üç yıllık sürede bundan sonraki yılların yapılanması dikkatle oluşturulmalıdır. Fiber optik, telekomikasyon, güneş ve rüzgar enerjisi ve benzeri sanayi kolları, sektörel bazda yapılandırılmalı ve 1995 sonrası topluluk rekabet hukuku çerçevesindeki muhtemel konumları dikkatle planlanmalıdır.

Şurası da unutulmamalıdır ki, Avrupa ile Gümrük Birliği'ne giden Türkiye, ekonomik ve siyasi açılardan kısmeti bağlanmış bir gelin gibidir. Sırp işgali altındaki bölgelerle henüz soykırıma uğratılamamış müslüman bölgeler arasındaki, taşıyıcı karaborsası, ambargo delme karaborsası gibi utanç verici eylemler bizzat Birleşmiş Milletler yetkililerince ve askeri kuvvetlerince organize edilmesine rağmen, BM ambargosu nedeniyle körfez krizindeki benzer bir kayba uğratılmamız için, bir tarafla sınırlı ve planlı işbirliği ama öbür taraflarla tam bağımsız ve ortak çıkarlara dayalı işbirliği politikaları geliştirilmelidir.

2. AVRUPA TOPLULUĞUNUN İTHALAT VE İHRACAT İŞLEMLERİ ÇERÇEVESİNDE GELİŞTİRMEKTE OLDUĞU KOMPUTERİZE GÜMRÜK SİSTEMİNİN MUHTEVİYATI

Avrupa Topluluğu, bölgesel ittifakların ortak çıkarlar oluşturacağı ve bu çıkarların toplulukça korunmasının, herbir ülkenin kendi çıkarını kendi başına korumasından

daha ehven olduğuna inanan bir kuruluştur. Topluluk yetkilileri, gerek merkezi görevlilerin ve gümrük polislerinin ve gerekse yerel makamların, malların ve sermayenin akışkanlığına ticaret erbabını engelleyici kısıtlamalar koymasının karşısındadır.

Tam libere bir sistem, iyi niyete dayalı bir sistem, limite etmek yerine serbest rekabet unsurlarını öne çıkaran bir sistem onlar için daha verimli ve daha faydalıdır. İnsanın insanca şartlarda yaşaması, insanın insanca davranması vazgeçilemez bir topluluk ilkesidir. Bu açıdan topluluk sınırlarına giren her mal potansiyel bir karamal ve bu malı getiren ve beyan eden her Broker potansiyel bir kaçakçı konumunda değildir. Topluluk yetkilileri malın içinde ne olduğundan ziyade, bu malın yukarıda sayılan insanî standartlara sahip olup olmamasını kontrol etmektedir. Engellenen ticaret, kendi çıkış yolunu piyasa koşullarında nasıl olsa er geç buluyor. Dolayısıyla engelleme yerine serbest ticaret ve canlanan bir avrupa pazarı planlanmaktadır. Bu sistemin planlı ve rasyonel bir şekilde yürütülmesi günümüz koşullarında tamamen komputerize edilmiş bilgisayar sistemleri sayesinde başarılmaktadır.

A. Komputerize gümrük programının teknik muhteviyatı

Daha hızlı, daha etkin ve daha ucuz bir hizmet standardizasyonu amaçlayan BGS (Bilgisayar, Gümrük Sistemi) teknik olarak SAGGITA Computer sistemleri

B. T.C.'nin Brüksel dışındaki diğer Avrupa merkezlerine bilgi işlem merkezleri ile bağlantısı

Bu tip bağlantılar şu anda bazı Avrupa Üniversiteleri ve Amerika Üniversiteleri ile sağlanmaktadır. Bu aşamadan sonra yapılması gereken işin kontrolünün ve merkez üssünün resmi makamlarca ele alınması ve işin yasal formalitelere uygun halde yeniden programlanmasıdır. Bu tip sistemler bir cenaze defin işlemleri iş akışında başarıyla kullanılabildiği gibi, bir su faturası tahsilinde, bir tapu işlemi aşamasında veya bir vergi tahsili amacıyla da kullanılabilir.

Herkesin herkesten, hiç kimseyi rahatsız etmeksizin, en kısa zamanda ve en uygun şekliyle haberdar olabilmesi ve herkesin herkesi, herkesten habersiz olarak kontrol edebilmesinin en etkin ve en güzel yolu otomasyon sistemidir. Bu sistem için oto kontrolü en üst düzeyde sağlayan bir otomasyon en ideal çözüm demektir.

C. T.C.'nin kendi resmi kurumlarında kuracağı bilgisayar sisteminin yapılanması

Bu konuda Rotterdam türü bir sistem en ideal bir sistemdir. Resmi görevlilerin gümrükçülük işinin sınıflandırılmasını Avrupa Topluluğu standartlarında klasifiye etmesi, bu görevlileri sertifika ve hizmet içi eğitim ve yurt dışı staj

imkanları ile donatması elzemdir. Tüm resmi kuruluşlar arası bir koodinasyon kurulu oluşturulmalı ve bu koordinasyon kurulu kurulacak bir Avrupa bakanlığına direkt olarak bağlanmalıdır.

Hazine, maliye, sanayi, DPT ve benzeri kuruluşlar arası eş güdümün sağlanması için bu hiyerarşik yapılanma bir an evvel gerçekleştirilmelidir. Özel sektörle işbirliğinden mümkün olduğu kadar faydalanılmalıdır. Kamu kuruluşları içerisinde bu tip sistemleri kuran kamu ihalelerinde öncelikli sırayı almalı ve buna benzer uygulamalar ile bu tip işbirliği desteklenmelidir. Özel kamuoyu araştırma şirketleri, bilgi işlem merkezleri ve istatistik departmanları teşvik edilmelidir. Devlet istatistik enstitüsünün ista-

konusunda olan katkıları ve çabaları dikkate alınmalıdır. Engelleme kaçırır veya kaçış yolları yaratır. Kontollü bir Liberasyonite Ticareti ve sosyal hayatı canlandırır.

3. TÜRKİYE'DE KOMPUTERİZE GÜMRÜK SİSTEMİ UYGULAMASINA GEÇİŞ VE GEÇİŞ AŞAMASINDA KARŞILAŞILACAĞI PROBLEMLER VE ALTERNATİF ÖNERİLERİMİZ

T.C. Gümrük Birliği konusundaki siyasi tercihlerini yapmış ve yetkili ağızlardan yapılan açıklamalarla bu konudaki kararlılığını bildirmiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye için işi yokuşa sürmek yerine, en çabuk ve en uygun şekilde gerçekleştirilecek olan uyum çalışmaları isabetli bir yapılanma ve icraat olacaktır. Sistemin tamamen otomize olması kendiliğinden işlemesi ve sistem içerisindeki görev ve sorumlulukların formatlanmış olarak belli olması, iş akışı ve sistemin potansiyel gücünü destekleyici etkiler yaratmaktadır.

A. T.C.'nin Brüksel merkezli bir sisteme uyum aşamaları

T.C. mevzuat saplantıları içerisinde, modernize ve komputerize olmayı başarmadan sağlıklı bir Gümrük Birliği ve tam üyelik şartlarını yürütemez. Vergi dairelerinden başlayan, belediyeler, kamu kuruluşları, bankalar gümrükler ve bunları takip eden merkezi resmi kurum ve kuruluşlar özellikle akademik çerçevelerce desteklenip kendi birimlerini komputerize etmeli ve akabinde ana sisteme bağlanmalıdırlar.

Türkiye'de ilk defa Lebib Yalkın'ın başlattığı bir uygulama ile yürürlükteki tüm mevzuatın Bilgi İşlem Merkezi'ne girmesi ve bunu interlik sistemi ile modem bağlantıları kanalıyla kendisine bağlanmak isteyen resmi ve özel kuruluşların hizmetine sokması ve 24 saat bilgisayarınızla bir bilgi işlem merkezine bağlı olmanız kadar güzel ne olabilir. Dolayısıyla özel şirketle bu konuda teşvik sağlanması gerekmektedir. Ayrıca kullanılan teknolojinin son sistem olması ve T.C.'nin bir bilgisayar çöplüğüne dönüşmesine izin verilmemelidir. Gümrükler Genel Müdürlüğü, 1983 yılından bu yana bilgisayarlı tıp cihazları konusunda hazine ve DPT ile olan iletişim kopukluğu benzeri bir olayı bir daha yaşamamalıdır. Ve sanırız Gümrükler Genel Müdürlüğü bu konuda yeterli yetkilere ve etkin tedbirler alabilecek yetkilere haizdir. Özel sektörün bu konudaki uygulamaları desteklenmeli ve ayrıca bünyesinde bu tip sistemler kuran, bu sistemler ile ilgili eğitim almış personel istihdam eden kuruluşlar ek ödemelerle teşvik edilmelidir. Kamu kuruluşları içerisinde yap işlet devret usulü bilgi bankaları oluşturulur ve bu bankalar 900'lü telefonlar gibi bir yıllık kullanım sonrası ilgili kuruma devredilir. Daha sonraki aşamada da bu birimler inter link olarak

tistik toplama sırasındaki yetkileri ve buna bağlı olarak uygulayacağı müeyyideler arttırılmalıdır.

İhtisas gümrükleri uygulamaları özellikle gıda, tıbbi madde ve malzeme, oyuncak, elektronik ve tekstil araba sanayi için öncelikli olarak ele alınmalı ve bu tip gümrüklerin yapılanmaları süratle gerçekleştirilmelidir. Özellikle standartlar konusu dikkatle incelenmeli ve İTO, İSO gibi kuruluşlar desteğinde bu tip uygulamalar hız kazanmalıdır.

Kalite çemberi uygulanmalı, uygulanmayanlar için müeyyideleri artırılmalıdır. Tüm bu çalışmalar yapılırken iş adamlarımızın bu ülkenin resmi görevlileri kadar saygıdeğer olduğu ve olması gerektiği, onların bu ülkenin kalkınması

birbirlerine bağlanırlar. Bu açıdan bilgisayar firmaları, bilgisayar kursları, bilgi işlem merkezleri ve akademik ve resmi kurum ve kuruluşlar ortak bir komite oluşturup ilgili kısa ve uzun vadeli planları birlikte oluşturabilmelidirler.

Sistem özellikle Rotterdam giriş gümrüklerinde oldukça başarılı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Sistemin sac ayağı ilgili ithalatçı firma, Gümrükçü Broker, İlgili Gümrük Müdürlüğü, Gümrükler Genel Müdürlüğü, ilgili antrepo, ilgili ithalatçı birlikler ve aracı firmaya en kısa zamanda ve en kolay bir şekilde, bürokrasi ve formalitelerden mümkün olduğunca kurtarılmış bir şekilde teslimi esasına dayanmaktadır.

Sistemin İşleyişi

Sistemin işleyişi ithalat işlemleriyle ilgili dekorasyonun Broker tarafından tek idare belgesinin doldurulmasını mütakip bilgisayar sistemine girişle başlar. Bilgisayara girilen bilgiler daha önceden kendisine yüklenen (OGT) Ortak Gümrük Tarifesi'ndeki bilgilerle karşılaştırılır. Yapılan beyanla bilgisayardaki yüklenmiş kriterler ile arasında uygunluk varsa, bilgisayar bu deklerasyonu kabul ettiğini bildirir ve tüm bilgileri hafızaya alır. Bu aşamadan sonra sisteme müdahale imkansızdır. Otomatik işlem akışı başlamıştır ve sistem neyin nasıl yapılacağını aşamalar halinde ilgili taraflara bildirir. Bu aşamada sisteme yüklenen bilgiler ilgili gümrük bilgisayar ekranında belirir. Gümrük memuru ekranında beliren tek idare belgesindeki bilgileri inceler, gerekiyorsa daha evvelden data bankta yüklü bilgilerle mukayese yapar ve beş ayrı renk kodlaması halinde fiili ithalatın gerçekleştirilmesini onaylar veya reddeder.

İlgili gümrük Müdürlüğünde OGT'de bulunan her mal, o bölgede bulunan her firma ve aracı Broker'ler data bank oluşturulmak suretiyle kodlanmıştır. Sistem renklendirmesi data bankta yüklü bilgilerle yapılan beyanın otomatik mukayesesi neticesinde gerçekleşir. Firma kodu örneğin 418 olan A firması yaptığı beyanda mal kodu 00555 olan bir ithalat işlemini ülke kodu 54 olan X ülkesinden gerçekleştirmek istiyor. Bu beyandaki tüm kodlar data banktaki kodlanmış bilgilerle mukayese edilir. Firma bazında 418 kodlu a firmasının yaptığı tüm işlemler ekrandan takip edilir. Mal kodu 00555 olan ilgili malların ülkeye şu ana kadarki nicel ve nitel girişi istatistiki olarak belirir. Ülke kodu 54 olan X ülkesine herhangi bir karantina uygulanıyor mu, menşei itibariyla herhangi bir miktar kısıtlamasına tabi mi, kota vesair bilgi ve belgeler gerekiyor mu, işte kod 54'te tüm bu bilgiler ekrana gelir. Mukayeseler yapılır, gümrük memuru kendi insiyatifi ile ilgili kanunlar muvahacesince gerekli renklendirmeyi yapar.

Eğer gümrük memuru beyaz renge karar verirse broker malın herhangi bir kontrole tabi olmaksızın fiili ithalatını gerçekleştirir. Yalnız beyaz renk görmeden bir aşama öncesinde Broker'ın ekranında o beyanla ilgili OGT kıstaslarına göre ödemesi gereken vergi miktarı belirir. Broker'ın aracı banka nezdindeki hesabından bu meblağ otomatik olarak düşülür ve ekranda beyaz rengi gören Broker için ilgili işlem bitmiştir. Deklarasyonun yapıldığı andan şu ana kadarki fiili ithalat işlemi arasındaki süre otuz dakikadır. Eğer gümrük yeşil renge karar verirse aynı iş akışı içinde o beyanla ilgili fatura aslının gümrüğe ibrazı gerekmektedir. Broker ekranındaki renge göre ne yapacağını bildiği için işlem akışı tamamen otomatiktir.

Eğer gümrük portakal renge karar verirse bu beyanla ilgili ithalatçı birliklerinin, transport firmalarının vesair kurumların dökümanlarına ihtiyacı vardır.

Eğer gümrük turuncu renge karar verirse ilgili beyanın ve bu beyandaki mal, miktar kurum ve kuruluşların çok iyi ve dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Eğer gümrük kırmızı renge karar verirse bu şu anlama gelir. Broker fiili ithalatı ilgili gümrüğün gezici gümrük polisleri yerinde inceleme yapıp okey vermeden gerçekleştiremez. Sistemde neyin ne olacağı ve nasıl olacağı şablon olarak formatlanmıştı. Basit mantık kuralları içerisinde herkes kendi muhakemesini kullanarak iş akışını gerçekleştirir. Tüm bu işlemlerin yapılışı sırasında ilgili gümrük Müdürlüğü link hatları vasıtasıyla kendi genel Müdürlük arşivi, istatistik Dairesi, banka ve ilgili birliklerle iletişim kurar, bilgi alışverişinde bulunur. Sistemin basit iş akışı böyledir.

B. Bürokratik olarak sistemin akışı

Bilgi işlem akış şeması dışında sistemin büokratik iş akışı çok basite indirgenmiştir. Her yerel Gümrük Müdürlüğü bir bölge müdürlüğüne bağlıdır. Gümrükler Genel Müdürlüğü de hiyerarşik olarak gümrük Bakanlığı'na bağlıdır. Sistem içerisinde ilgili yerel Gümük Müdürlükler ile Avrupa Topluluğu Merkezi arasında direkt bir link hattı yoktur. Brüksel sadece ilgili ülke bakanlığı ve istatistik birimleri ile ve ayıca tüm avrupa için oluşturulan bilgi bankası ile istediği anda bağlantı kurabilir. Ayrıca sistem iş akışında Brüksel'in direkt bir müdahalesi söz konusu değildir. Ancak, ilgili beyanın yapılan mukayeseler neticesinde, yerinde kontrolüne lüzum görülmesi halinde, ilgili gümrük gezici timi haricen kontrollerde bulunur ve gümrük polisi vazife ve selahiyetleri muvahecesince yaptırımlar uygular. Sistem içindeki boker'lerin kontrolleri dışında, tüm antrepoların da periyodik olarak aylık, 3 aylık ve yıllık kontrolleri vardır. ilk kontrol idari olarak usulen yapılır. Ondan sonraki tüm kontroller firmanın denetimi ve mal akışının kontolü için yapılmaktadır. Ayrıca Brüksel'in bürokratik iş akışını fiili olarak etkilemesinden ziyade, yasama organı olarak topluluk içerisinde kabul edilen OGT tarifeleri, Dış Ticaret anlaşmaları, Kotalar ve Tarifeler ve Fonlar ve getirilen standartlar iş akışını usulen etkilemektedir.

Topluluk mevzuatının oluşturulması aşamasında taraflar aşamalı Dış İşleri Bakanları, Maliye Bakanları veya Devlet Bakanları başkanlığında toplantı ve müzakerelerde bulunur. Topluluk yetkilerinin bu indirekt konsultatif etkileri vardır. Önerdikleri çözümler, bürokrasiyi azalttığı, iş akışını kolaylaştırdığı ve mal ve hizmet alışkanlığına engel getirmemesi dolayısıyla direkt olarak kabul edilip, uygulanabilir niteliktedir. Her topluluk görevlisi, resmi görevleri dışında ayrıca sistemin işleyişi ve iş akışı konusunda pratik çözüm üretme merkezleridir. Yaptıkları dahili ve harici incelemeler neticesinde vardıkları kararlara büyük çoğunlukla uyulur.

Topluluk üye ülkeler arası ilişkiler, Fransa ile gıda konusunda yaşanan bazı pürüzler dışında iyi gitmektedir. Topluluk üye ülkelerinden bir gümrük yetkilisinin verdiği karar, verdiği onay veya verdiği red tüm topluluk için gümrük ve resmi makamlarını bağlar. Sistemden kaçış noktaları mevcut görünmekle birlikte, 1995 sonrasında sistemin oturacağı göz önüne getirilirse bu gibi geçici yol ve çözümlerin de geçerliliğini kaybedeceği bir gerçektir.

Arabesk korkulacak bir müzik türü mü?

YUSUF GEDİKLİ

Geri kalmışlık kısır bir döngüdür. Bir kere geri kaldınız mi artık her şeyiniz, kötüdür, zararlıdır, aşağıdır. Diliniz fakirdir, gelenekleriniz zararlıdır, müziğiniz uyuşturucudur. Eskiye, daha doğrusu yaşadığınız andaki değerlere olan bağlılığınız gericiliktir, irticacılıktır, yobazlıktır. Bu mantıa göre elbette ileri, gelişmiş toplumların her şeyi güzeldir, iyidir, faydalıdır. Onlardan bir şey almak ilericiliktir, devrimciliktir, çağcıllıktır. Ve tabi klasik Türk musikisi de atılması gereken unsurlardan biridir. Eski, köhne, geri klasik Türk musikisi atılacak, yerine klasik batı müziği konulacak, böylece batılılaşmada bir adım daha ilerlenmiş olunacaktır.

Osmanlı devrinde özellikle sarayda, şehirlerde ve aydınlar arasında dinlenen klasik Türk müziği aslında Türk, Arap ve Fars milletlerinin ortaklaşa oluşturduğu bir musikidir. Terimlerinin çoğu Farsçadır. Bu tabiidir, çünkü klasik batı müziğinin terimleri de İtalyancadır. İçinde Arapça ve Türkçe olanları da vardır (Mesela yürük ve bayati kelimeleri Türkçedir).

Fakat cumhuriyetle birlikte İslamı yabancı bir unsur olarak gören ve doğuyla ilgili her şeye düşmanca bakan milliyetçi-batıcı anlayış, doğal olarak klasik Türk musikisine karşı da saldırıya geçmiştir. Halbuki batı uygarlığında hiç kimse hıristiyanlığı Ortadoğu çıkışlı yabancı bir kültür saymaz ve Yunan-Roma kültürünün etkisini dışlamaz. Çünkü bunlar batı medeniyetinin ortak paydalarıdır. Fakat eğer geri kalmış bir ülke iseniz, tabi ki durum farklı olacaktır. Nitekim Ziya Gökalp Türkçülüğün Esaslarında klasik müziğin Bizanstan alındığını ve değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Gerçekte ise yukarıda da belirttiğimiz gibi bu müzik, Türk, Arap ve Fars milletlerinin ortak eseri, dolayısıyla Şark-İslam uygarlığının ortak paydalarından biridir.

Nerden alınmış olursa olsun, Cumhuriyet rejimince yapılacak tek şey vardı. Bu müzik atılacak, yerine klasik batı musikisi ikame edilecekti. (Aslında Bizanstan alınma tezi doğru olsaydı, belki değiştirilme girişiminde bulunulmayacaktı. Çünkü Bizans ve tabiatiyle Yunan da batıydı ve hatta batı medeniyetinin temellerinden biriydi). Nitekim Klasik Türk müziği Atatürk tarafından ziyadesiyle sevilmesine rağmen, doğu-İslam uygarlığının bir unsuru olduğundan reddedilmiş, bir ara radyolarda bile

çalınması yasak edilmişti.

Fakat bizzat Atatürk'ün de söylediği gibi en zor devrim müzik devrimidir. Çünkü insanda müziğin teşekkülü daha doğduğu ilk gün, anasının ona söylediği ninnilerle başlar ve beşikte kulağına dolan ezgiler, onun ileride zevkle dinleyeceği musiki parçaları haline gelir.

Osmanlıdan başlayarak bir kültür yarılmasına ve çatışmasına giren Türk aydını ve toplumu, cumhuriyetin ilk yıllarında hemen hemen tek kamp halindedir. Anadolu hareketinin başarılı olması, onun önderinin yaptığı her hareketi de haklı, doğru ve başarılı kılmıştır. Cılız muhalefet susturulmuş, milliyetçi-batıcı yolda yürünmeye başlanmıştır.

1950'den sonraki demokratik sistemde sivil toplumun sesini yükselttiğine şahit olunur. Artık devrimlerin her türüne karşı aydın ve halk muhalefeti başlar. Zaten 1950 iktidarı, halkın ve aydınların tek parti rejimine, daha doğrusu bir anlamda devrimlere karşı demokratik bir başkaldırışıdır.

1950'den sonra gelişen ve değişen iktisadi hayatla beraber şehirlere göç de başlar. Şehirler, özellikle İstanbul taşralaşmaya doğru gider. İstanbul Türkçesi fonetik ve gramatik olarak bozulur. Yeni kitle şehir musikisine uyum sağlayamaz. Bu kitle köyünde veya kasabasında yalnızca türkü dinlemiştir. Fakat yeni iktisadi ve sosyal şartlar, bilhassa şehirlerde türkü oluşumuna imkân vermez. Bu sırada büyük şehirler çoğunlukla klasik Türk müziği dinlemektedir. Fakat bu müzik kültürden ve bünyeden "reddedilmiş" bir müziktir. Bir konservatuvarı bile yoktur, 1976'ya kadar da olmayacaktır. Bundan ötürü herhangi bir gelişim gösterip çağın şartlarına uyum sağlayamaz ve tabiatiyle de ihtiyaçlara cevap veremez. Diğer taraftan devlet, bütün gücüyle klasik batı müziğini destekler.

1960'lara kadar Türk halkı herhangi bir gelişim gösteremeyen Türk halk müziği (türkü), yine herhangi bir gelişim gösteremeyen klasik Türk müziği (Türk sanat müziği, şarkı) ve devletçe alabildiğine desteklenen klasik batı müziği arasında bir seçim yapmak mecburiyetindedir.

Bu şartlarda 1960'dan sonra ortaya hafif batı müziği çıkar. Bu müzik türünün gerek Türkçe sözlüsü, gerekse yabancı sözlüsü, şehirli gençlik tarafından kolaylıkla benimsenir. Bu müziğin bateri denilen vurmalı çalgılarla icra edilmesi, tutunmasında önemli bir .... oynar. Bu müzik günümüzde de en çok sevilen türdür.

Gecekondu bölgesi gençliği ise dinsel ve töresel bakımdan doğal olarak muhafazakârdı. Pop müzik onlara çok yabancıydı. Onların kulakları doğdukları ilk günden itibaren halk müziğiyle dolmuştu. Dolayısıyla bu kesim pop müziği benimseyemezdi. Var olan boşluğu dolduramayan halk müziği, klasik Türk müziği, hiç bir zaman benimsenmeyen klasik batı müziği ile yeni çıkan ve şehirli gençliğe hitap eden hafif batı müziği, gecekondu gençliğine sunulan seçeneklerdi. Ancak gecekondu gençliği bunlardan hiç birisini benimsemedi ve kendi müziğini meydana getirdi.

Eğer hiç bir müzik yeterli olamıyor ve boşluğu dolduramıyorsa, yeni bir müziğin doğması kaçınılmazdır. İşte arabesk denilen müzik, böyle bir sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gecekondu ortamında; tahsilsiz, henüz köylü, taşralı, çok çocuklu ve yetersiz iktisadi şartlarda, fakat şehirle karşılaşmış bir kitlede doğmuştur.

Bu vaziyette ortaya çıkan arabesk müzik, insanların doğup büyüdüğü köylerinden, dağlarından, eşlerinden, dostlarından ayrılmanın acısını; gurbet hayatının şehrin zor şartlarında hissettirdiği sıla hasretinri, acıyı, sıkıntıyı anlatmıştır. Zaten bundan daha tabii bir şey olamazdı. Halk türkülerimiz sevincin yanında üzüntüyü, sıkıntıyı, acıyı da anlatmıyor muydu? Fakat eski devirlerde türküleri yakan insanlar daha ziyade sılada kalanlardı. Üstelik gurbete ailenin tümü değil, en fazla ailenin erkeği gidiyordu ve uzun, ya da kısa bir müddet sonra dönüyordu. Ama şimdi durum değişmişti. Çoğunlukla aileler parçalanmıyor, bütün aile şehire göçüyor, yani toptan gurbete çıkılıyordu. Köy türkü talebini yitiriyor, şehir ise türkü yakılmasına mani oluyordu. İşte bu durum, halk müziğinin devrini tamamlamasının sebeplerinden biridir ve bu yüzden türkünün yerini alan arabeskin payına çoğunlukla acı düşmüştür. Fakat hangi milletin müziğinde acı yoktur. Müziğin sevincin yanında acıyı da anlatması doğal değil midir?

Dünyanın en kuvvetli kültürleri bile zayıf kültürlerden az da olsa bir şeyler almışlardır. Ya yeni bir meyve, sebze veya yiyecek adı, ya da yeni kavram ve kelimeler. (Türklerin ayran ve yoğurt kelimelerinin dünya kültürüne ihraç ettiklerini hatırlayalım). Burada da benzeri bir olay husule gelmiştir. Köy kültürü şehir kültürüyle karşılaşınca anlamsal olarak içeriğini muhafaza etmiş, ancak ezgi ve çalgı bakımından şehir kültüründen mühim nispette etkilenmiştir. Neticede ortaya bir köy şehir sentezi çıkmıştır. Aslında bu hadise müzik ihtiyacına cevap veremeyen devlete ve batıcı aydınlara karşı halkın verdiği güzel bir cevap, bir tepkidir.

Tabi ki bu olgu halkı güdümleyen aydınların ve zihniyet bakımından onların devlet kademesindeki uzantıları olan tepeden inmeci (jakoben) bürokratların hoşuna gitmedi. (Bu yüzden TRT'ye arabesk yasağı kondu.) Çünkü batıya yönlendirdikleri halkın yoldan saptığı

FÜSUN ÖNAL

MOR GÜLLER
FERDİ TAYFUR
MERAK ETME SEN
FERDİ TAYFUR

İBRAHİM ERKAL Tutku
İPEK ERDEM
Katibim
HAKAN ASLAN
İlkay Yolcudur Abbas
İPEK PINAR
SOLUK SOLUĞA
İLHAN İREM

İBRAHİM TATLISES
Gülüm Benim • Gülümse Biraz
İBRAHİM TATLISES
AYAĞINDA KUNDURA
Ceylan
İBRAHİM TATLISES
İbrahim Tatlıses
İbrahim Tatlıses
İBRAHİM TATLISES

İBRAHİM CAN
Silme Gözyaşlarını
İLHAN İREM
İlkay
İBRAHİM ERKAL
Tutku

İBRAHİM TATLISES
mega aşk
İBRAHİM TATLISES
İBRAHİM TATLISES
Benim Hayatım
İBRAHİM TATLISES
İBRAHİM TATLISES
SABUHA

MÜSLÜM GÜRSES
Müslümce 32
MÜSLÜM GÜRSES
SENİ SEVMEZ OLAYDIM
Müslüm Gürses
MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
Müslüm Gürses

MAHSUN KIRMIZIGÜL
ALEM BUYSA KRAL SENSİN
MAHSUN KIRMIZIGÜL
ALEM BUYSA KRAL SENSİN
MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
"DERTLER İNSANI"
MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
BİR BİLEBİLSEN • ZALİM
MÜSLÜM GÜRSES
ALDATILANLAR
MÜSLÜM GÜRSES

MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
SENİ SEVMEZ OLAYDIM
Tuncay Tuncel

MÜSLÜM GÜRSES
MAHSUN KUL
MÜSLÜM GÜRSES
MÜSLÜM GÜRSES
Müslüm Gürses

BURAK KUT
BURAK KUT
BURAK KUT
SEYFİ DOĞANAY

ortaya çıkmıştı. Tahsilsiz, cahil, fakir halkın bu beklenmedik tepkisi onları ziyadesiyle kızdırdı. Köy ve doğu kültürü nasıl olur da hala devam ederdi? Millete klasik batı müziğini empoze etmeye çalışırken meydana gelen bu durum da neyin nesiydi? İşte arabesk Iaslında bu isim sol aydınların taktığı güya aşağılayıcı bir isimdir.) halk arasında tutununca böyle nitelendirilmişti. Dolmuş müziği, gecekondu müziği, lümpenlerin müziği gibi yakıştırmalar da diğer suçlamalar arasındaydı. Fakat arabesk denilen müziğin yalnız gecekondu semtlerinde değil, bütün Türkiye'de dinleyicileri olduğu inkâr edilmez bir gerçektir.

Bu arada ilginç, çok ilginç bir durum ortaya çıktı. Sol aydınlara sağ aydınlar da destek verdi. Sağ aydınlar, genel kabul görmüş adıyla arabesk denilen müziği (arabeskten kasıt Arap öğeleriyle dolu müziktir), dejenere ve milli köklerden uzak bir mçzik olarak tanımladılar. Onlar da solcu-batıcı aydınlar gibi Arap-doğu uygarlığından etkilenmeyi milli gururlarınma yediremiyor ve dar milliyetçi bir görüşle, Türk uygarlığını doğu uygarlığından tamamen soyutluyorlardı. Ve böylece denilebilir ki cumhuriyet tarihinde sağ ve sol aydınlar belki ilk, hatta belki de tek konuda (çıkış noktaları ayrı olsa da sonuçta) fikir birliğine varmış oldular.

1980'li yıllarda bazı yazarların arabeski bir gerçek olarak kabul etmeleri henüz kabul edilmiş değildir (Bunlar arabeski cazla karşılaştırıyor ve onun gibi artık benimsenmesi gerektiğini söylüyorlardı). Arabeskin, ilk çıktığı yıllarda (1970'e doğru), ve bir çok müzikbilimci ve yazar tarafından saman alevi gibi söneceği iddia edilmişse de, bugün bunun yanlışlığı anlaşılmıştır. Hatta zaman geçtikçe arabesk dinleyenlerin sayısında artış görülmüş, toplumca kabul edilmiştir.

Fakat aydınlar bugün de direnmektedirler. Ama görünen odur ki, bu direniş nafiledir. Çünkü 1990'dan sonra yayına başlayan özel televizyon ve radyolar, halka (talebe göre) sadece iki müzik sundular. Arabesk ve Türkçe sözlü hafif batı müziği. İlginç olan şu ki, özel televizyonlar hafif batı müziğinde atılıma sebep olmuşlar ve yabancı sözlü batı müziğinin tamamiyle silinmesine yol açmışlardır. Bu müzik savaşında klasik batı müziğinin hiç yeri olmadığı gibi, maalesef halk ve klasik Türk müziği de hak ettikleri yeri alamamışlardır.

Sonuç:

Arabest artık bugün bir vakıadır. Hem de gecekondu bölgesinde değil, yaş, cins, tahsil, zengin-fakir ayırımına bakmadan cemiyetçe umumi kabul görmüş, benimsenmiştir. Arabesk Türk milletinin, mayasında şark-İslam medeniyetinin yattığı Türk halkının; batıcı-güdücü, işbilikçi (komprador) sömürge aydınlarına karşı fevkalade, çok haklı ve isabetli bir tepkisi, bir protestosu, bir şahlanışıdır. Sırf bu hareketi yüzünden Türk halkını alkışlamak, tebrik etmek gerekir. Umarız ki aydınlar (!) bundan gereken dersi çıkarırlar.

Yazımızın başında geri kalmanın her şeyi kötü, değersiz ve yararsız gösterdiğini söylemiştik. Eğer bugün doğu dünyası ileri olsaydı, şüphe yok ki bütün geri kalmış ülkeler doğu müziğini almaya kalkışacaklardı. Bu tezimize somut bir örnek de verebiliriz: Bizim Arap müziği dediğimiz ve atmaya çalıştığımız klasik Türk müziğine Mısırda Türk müziği denilmektedir. Yani biz Arap musikisi diye atmak istiyoruz, onlarsa Türk musikisi diye başlarından savmak istiyorlar (Bak. Niyazi Berkes, İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm). Yani biz de, onlar da bu müzikten kurtulmak istiyoruz. Çünkü ikimiz de geri kalmış ülkeyiz.

Fakat biz şunu bilhassa vurgulamak istiyoruz: Bugün Türkiye, geri kalmış bir ülke değil, gelişmiş bir ülkedir. Bu yüzden artık böyle lüzumsuz tartışmalardan ve komplekslerden kurtulmamız gerektir

ÜLKER

Her çeşidinde ayrı bir lezzet

Davutpaşa Cad. No: 20 TOPKAPI İSTANBUL Tel: (1) 567 68 00 (20 Hat) Telex: 22985 ugst tr. Fax: (1) 577 76 28